

63.3

052

ОЛТИ АСР АДОЛАТИ

"ЎЗБЕКИСТОН"

*Кимки ўзбек номини, ўзбек
миллатининг куч-қудратини,
адолатпарварлигини, чексиз им-
кониятларини, унинг умумбаша-
рият ривожига қўшган ҳиссаси-
ни, шу асосда келажакка ишон-
чини англамоқчи бўлса, Амир
Темур сиймосини эслаши керак.*

Ислом КАРИМОВ

КУЧ — АДОЛАТДАДИР

Амир Темур

63.3/54/
0-52

ОСТИ АСР АДОЛАТИ

ТОШКЕНТ - "ЎЗБЕКИСТОН" - 1998

БИБЛИОТЕКА
Бух. ТИП и ЛП
№ 73017

63.3(5У)
0-52

**Тўплам Халқаро Амир Темур
хайрия жамғармаси томонидан
нашрга тайёрланган**

ISBN5-640-02483-6

0503020904 – 004
О ————— 98
М351(04)98

© “ЎЗБЕКИСТОН” нашриёти, 1998 й.

ВАТАНПАРВАРЛИК ТИМСОЛИ

Ўзбекистон озодликка эришгач, ҳаёти-мизда мислсиз ўзгаришлар рўй берди. Бу ўзгаришлар ҳақида, уларнинг ижодкорлари ҳақида ҳар қанча фахрланиб гапирсак арзийди. Айниқса, маънавий соҳада қилинган улкан ишларнинг ўзи бутун бошли бир тарих бўлиб қолди.

Жумладан, мамлакатимизда буюк Амир Темур хотирасини абадийлаштириш бўйича жуда катта ишлар қилинди. Бу ишлар ҳозир ҳам давом этмоқда. Чунки соҳибқирон меросини ўрганиш, унинг даврида ва кейинчалик темурийлар замонида бунёд этилган тарихий обидаларни тиклаш-таъмирлаш масаласи ҳукуматимиз, шахсан Президентимиз Ислом Абдуғаниевич Каримовнинг доимий диққат-эътибори ва назоратида турибди. Аслида бу ишлар мустақилликнинг дастлабки йиллариданоқ бошланган эди. 1993 йили Тошкентнинг қоқ марказида соҳибқирон номида гўзал хиёбон барпо этилгани ва буюк аждодимизнинг

улуғвор ҳайкали ўрнатилгани бунинг далилидир.

Вазирлар Маҳкамасининг Амир Темурнинг 660 йиллик юбилейини ўтказиш ҳақидаги қарори эълон қилинган, бу ишлар янада авж олиб кетди. Ниҳоятда қисқа вақт ичида халқимизнинг азму иродаси билан улкан тарихий вазифаларни бажаришга муваффақ бўлдик. Тошкентда Темурийлар тарихи давлат музейи тўққиз ой мобайнида қуриб битказилди. Ҳеч муболағасиз айтиш мумкинки, бундай муҳташам музейнинг бутун Ўрта Осиёда тенги ҳам, ўхшаши ҳам топилмайди. Қурилишнинг дастлабки лойиҳасидан тортиб ички безакларига қадар қайта-қайта муҳокамадан ўтказилди. Иш жараёнида Президентнинг тавсия ва маслаҳатлари асосида лойиҳага тегишли ўзгаришлар киритилди.

Юбилей муносабати билан қисқа вақт мобайнида Самарқанд шаҳридаги Гўри Амир меъморий мажмуаси бошдан-оёқ қайта таъмирланди. Мажмуанинг асл ҳолатини тиклаш учун ўзимизда ишлаб чиқариладиган нодир қурилиш ашёларидан фойдаланилди. Шунингдек, Ҳиндистон, Эрон каби мамлакатлардан нефрит, лазурит сингари қимматбаҳо тошлар келтирилиб ишлатилди. Таъмирлаш ишлари кечаю кундуз бетўхтов давом этди.

Ажойиб халқ усталаримиз, моҳир таъмирчилар, инженер-меъморлар, қурувчилар айниса жонбозлик кўрсатиб меҳнат қилдилар. Бутун республикадан келган мутахассислар бу савобли юмушга жалб қилинди. Ёри Амир мақбарасининг майдони кенгайтирилиб, ободонлаштирилди, каскад фавворалар бунёд этилди. Кўксарой майдонида соҳибқироннинг муҳташам ҳайкали қад ростлади. Бу улуғвор, салобатли бадийи обида Самарқанд ҳуснига янада ҳусн қўшди.

Худди шу сингари катта кўламдаги ишлар Шаҳрисабзда ҳам бажарилди. Маълумки, бу ерда Амир Темур ўзи учун “Дорус саодат” деб аталган мақбара қурдирган. Аммо давр ўтиши билан мақбара биноси ер остида қолиб кетган. Мутахассисларимиз бу иншоотни ҳар томонлама пухта ўрганиб, унинг асл ҳолатини тиклаш юзасидан турли лойиҳа-таклифлар ишлаб чиқишди. Энг маъқул вариантини танлаб, тиклаш-таъмирлаш ишлари бошлаб юборилди. Шунингдек, Амир Темурнинг ота юрти бўлмиш бу шаҳарда ҳам соҳибқиронга муҳташам ҳайкал қўйилди.

Ўрни келганда шуни айтиб ўтишни истардимки, бу майдонлар, хиёбон, ҳайкалларнинг бош ғоясини Ислом Абдуғаниевич аниқ ва қатъий ифода қилиб берган эди. Тошкентдаги Амир Темур майдонига ўрнатила-

жак ҳайкални муҳокама қилганимиз эсимда. Ҳайкалтарош дастлабки вариантда соҳибқироннинг қўлига байроқ тутган ҳолда ишлаган экан. Ислом Абдуганиевич бунга эътироз билдириб: “Соҳибқироннинг бир қўлида жилов бўлгани маъқул. Бунинг рамзий маъноси бор. Иккинчи қўлини баланд кўтариб дунёдаги барча инсонларга тинчлик-омонлик, бахту саодат тилаётган сиймоси акс эттирилса, мақсадга мувофиқ бўлади”, дедилар. Бу жуда ўринли фикр эди. Натижада ҳайкалнинг кўриниши, улуғворлиги, ғоявий мазмуни янада ёрқинлашди.

Самарқандга қўйиш мўлжалланган ҳайкал муҳокамасини ҳам яхши эслайман. Дастлабки вариантида соҳибқирон қўлида қилич ушлаган қиёфада тасвирланган эди. Президентимиз: “Қилични Амир Темурнинг ёнида, қинга солинган ҳолатда акс эттириш лозим. Гўёки у, мен халқимнинг ҳимояси, юртимнинг мудофааси учун ҳар лаҳза курашга тайёрман, лекин дунёда тинчлик-барқарорлик ҳукмрон бўлишини истайман, деган ғояни ифода этиб туриши керак”, дедилар. Барчага бу фикр маъқул тушиб, ҳайкал қиёфасига тегишли ўзгартиришлар киритилди.

Гўри Амир мақбарасининг ёнгинасида ўнинчи асрда бунёд этилган Рухобод номи тарихий ёдгорлик бор эди. Вақт ўтиши

билан у бузилиб, ташландиқ жойга айланиб қолган эди. Мазкур иншоот ҳам юбилей шарофати билан пойдеворидан бошлаб қайта тиклаб-таъмирланди. Бугун у кўрган одамнинг ҳавасини келтирадиган кўркем бир ёдгорликка айланди.

Соҳибқироннинг вафодор умр йўлдоши Бибиҳоним масжидининг қай аҳволда эканини кўпчилик яхши билади. Чор босқинчиларининг замбарак ўқидан шикастланган бу бетимсол обида яраланган оққушдай мунгайиб турарди. Унинг гумбази вайрон бўлган, миноралари қулаб тушган эди. Масжидни асл ҳолида тиклаш мумкин эмас, деб ҳисобланарди. Не-не хорижий мутахассислар, машҳур реставраторлар ҳам бунга ишончсизлик билан қараганлар.

Аммо халқимизнинг бунёдкорлик даҳоси чексиз. Эл ичида эски иморатсозлик ҳунарининг сирларини асраб-авайлаб, ўзлаштириб келаётган қўли гул усталаримиз кўп. Уларнинг маҳоратига тасанно айтмай илож йўқ. Ана шу инсонлар ўзига хос ҳисоб-китобларга таянган ҳолда кўҳна устунларни силжитиб, масжидга кириш аркини, портал ва пештоқларни бинога шикаст етказмай таъмирлаш, гумбазни қайта тиклаш йўллари қидириб топдилар. Худо хоҳласа, 1998 йилда бу азим иншоот тарихий асл қиёфасига эга бўлади.

Бибихоним дафн этилган жойни ҳам юбилей арафасида обод қилиб, қадамжо-зиёратгоҳга айлантирилди. Мақбара атрофи кенгайтирилиб, сўлим бир хиёбон барпо қилинди.

Умуман, мамлакатимиздаги Амир Темур номи билан, унинг буюк фаолияти билан боғлиқ масканларнинг барчаси илмий асосда ўрганилиб, рўйхатга олинди. Таъмирга муҳтож тарихий ёдгорликларни тиклаш юзасидан катта кўламдаги ишлар бошлаб юборилди.

Энг муҳими, Амир Темур бобомизнинг муборақ тўйи шарофати билан у кишининг қадами теккан шаҳар-қишлоқларимиз янада обод бўлиб, янгича файзу тароват касб этди.

Шу муносабат билан бир нарсани айтиб ўтиш лозим. Собиқ иттифоқ даврида ҳам тарихий обидаларни таъмирлашга маблағ ажратиларди. Лекин агар ўша маблағга бугун биз биргина Регистон майдонида амалга оширган ишларни бажариш лозим бўлса, бунинг учун юз йил вақт керак бўларди. Ҳолбуки, бу ишларни биз атиги бир йил мобайнида адо этишга муяссар бўлдик.

Шу кунларда Самарқандда дейсизми, Шаҳрисабзу Тошкентда дейсизми, соҳибқироннинг тарихий излари қолган барча жойларда катта бунёдкорлик ишлари давом

этмоқда. Гўзаллашиб бораётган темурий қадамжоларни кўриш учун юртимизга келаятган хорижий зиёратчилар, сайёҳлар, олимларнинг сони тобора ортиб бормоқда. Юбилей муносабати билан олиб борилган ободонлик ишларидан сўнг бу ерга келувчиларнинг сони икки-уч барабар ортиб кетди. Яъни янгидан сайқал берилган тарихий обидаларимизни томоша қилишга иштиёқманд чет элликлар сони кундан-кунга кўпаймоқда. Бу эса ўз навбатида бизга ана шу ёдгорликларни таъмирлаш учун сарф қилган маблағларимизни қисқа фурсат ичида тўла қоплаш билан бирга, катта иқтисодий фойда кўриш имконини ҳам беради. Фақат биз тўрт-беш юлдузли меҳмонхоналар билан бирга ўртаҳол сайёҳлар учун мўлжалланган уч юлдузли меҳмонхоналарни кўплаб қуришимиз, тегишли сервис хизматини замонавий талаблар даражасида ташкил қилишимиз зарур.

Хизмат тақозосига кўра қурилиш масалалари билан кўп шуғулланганман. Катта-катта саноат иншоотлари, маданий-маиший муассасалар, йўллар, улкан кўприклар қурилишида иштирок этганман. Аммо соҳибқирон Амир Темур хотирасини абадийлаштиришга бағишланган бунёдкорлик ишлари умр бўйи хотирамда сақланиб қолади. Бу қурилишлар давомида мен юзлаб одамлар-

нинг алоҳида бир кўтаринкилик, завқу шавқ, иштиёқ, меҳр-муҳаббат билан меҳнат қилганларига гувоҳ бўлдим. Назаримда, уларнинг барчаси халқимиз учун, тарихимиз ва келажагимиз учун савобли бир ишда қатнашаётганларини дил-дилдан ҳис қилиб ишлашар эди. Шунинг учун бу ишларнинг кўлами ва сифати ҳам бошқача бўлди.

Ўша кунларда оддий одамлар қурилиш майдонига келиб, қурувчилардан, усталардан ҳол-аҳвол сўраб туришди. Ҳатто уйларида қўй олиб келиб сўйиб, ишчиларни меҳмон қилганлар ҳам бўлди. Бир неча усталар ниҳоятда маҳорат билан ясалган қимматбаҳо ўймакор эшикларни бепул совға қилиб юборганликларига ҳам шоҳидмиз.

Бундай олийҳимматлилиқ ва олижаноблик халқимизнинг азалдан қонида бор. Бу туйғу унга Амир Темур сингари улуғ аждодларидан мерос. Шунинг учун ҳам бундай буюк сиймолар хотирасини эъзозлаш бизнинг ёшларимиз, ўсиб келаётган фарзандларимиз учун катта тарбиявий аҳамиятга эга. Бу ибратли ишларни ватанпарварлик тарбиясининг яққол намунаси, деб айтсак, янглишмаган бўламиз.

**МИЛЛАТИМИЗ ФАХРИГА МУНОСИБ
БЎЛИШИМИЗ КЕРАК!**

Мамлакатимиз мустақилликни қўлга киритган дастлабки кунлардан, аслини олганда республика раҳбарлигига Ислом Каримовнинг келиши билан миллий кадриятларимизни тиклаш, шўролар даврида қатағонга учраган маънавиятимиз дарғаларининг асарларини халқ мулкига айлантириш, бу қудратли кучдан истиқлолни мустаҳкамлаш йўлида фойдаланиш ишига жиддий эътибор берила бошлаганига бугун олти йиллик тарихимиз гувоҳ.

Шу ўринда Алишер Навоий, Бобур, Бобораҳим Машраб, Мирзо Улуғбек сингари улуғ тарихий сиймоларнинг юбилейлари халқаро миқёсда кенг нишонланганини эслаб ўтиш кифоя. Шу билан бирга, шўролар даврида турли сиёсий нуқтаи назарлардан ман этилган Аҳмад Яссавий, имом ал-Бухорий, Бобур, Мирзо Улуғбек, Баҳоуддин Нақшбанд каби сиймолар меросининг халқимиз маънавияти хазинасига қайтарилиши катта воқеага айланди.

нинг алоҳида бир кўтаринкилик, завқу шавқ, иштиёқ, меҳр-муҳаббат билан меҳнат қилганларига гувоҳ бўлдим. Назаримда, уларнинг барчаси халқимиз учун, тарихимиз ва келажагимиз учун савобли бир ишда қатнашаётганларини дил-дилдан ҳис қилиб ишлашар эди. Шунинг учун бу ишларнинг кўлами ва сифати ҳам бошқача бўлди.

Ўша кунларда оддий одамлар қурилиш майдонига келиб, қурувчилардан, усталардан ҳол-аҳвол сўраб туришди. Ҳатто уйларида қўй олиб келиб сўйиб, ишчиларни меҳмон қилганлар ҳам бўлди. Бир неча усталар ниҳоятда маҳорат билан ясалган қимматбаҳо ўймакор эшикларни бепул совға қилиб юборганликларига ҳам шоҳидмиз.

Бундай олийҳимматлилик ва олижаноблик халқимизнинг азалдан қонида бор. Бу туйғу унга Амир Темур сингари улуғ аждодларидан мерос. Шунинг учун ҳам бундай буюк сиймолар хотирасини эъзозлаш бизнинг ёшларимиз, ўсиб келаётган фарзандларимиз учун катта тарбиявий аҳамиятга эга. Бу ибратли ишларни ватанпарварлик тарбиясининг яққол намунаси, деб айтсак, янглишмаган бўламиз.

МИЛЛАТИМИЗ ФАХРИГА МУНОСИБ БЎЛИШИМИЗ КЕРАК!

Мамлакатимиз мустақилликни қўлга киритган дастлабки кунлардан, аслини олганда республика раҳбарлигига Ислом Каримовнинг келиши билан миллий қадриятларимизни тиклаш, шўролар даврида қатагонга учраган маънавиятимиз дарғаларининг асарларини халқ мулкига айлантириш, бу қудратли кучдан истиқлолни мустаҳкамлаш йўлида фойдаланиш ишига жиддий эътибор берила бошлаганига бугун олти йиллик тарихимиз гувоҳ.

Шу ўринда Алишер Навоий, Бобур, Бобораҳим Машраб, Мирзо Улуғбек сингари улуғ тарихий сиймоларнинг юбилейлари халқаро миқёсда кенг нишонланганини эслаб ўтиш кифоя. Шу билан бирга, шўролар даврида турли сиёсий нуқтаи назарлардан ман этилган Аҳмад Яссавий, имом ал-Бухорий, Бобур, Мирзо Улуғбек, Баҳоуддин Нақшбанд каби сиймолар меросининг халқимиз маънавияти хазинасига қайтарилиши катта воқеага айланди.

Тарихимизнинг “оқ доғлари” бўлиб келаётган ана шу кемтикларни тўлдириб бориш билан боғлиқ тадбирлар сирасида яна бир сана — буюк Амир Темур таваллудининг 660 йиллиги ҳам бор эди.

Шўролар мафкураси асосида “ўта золим ва ваҳший”, “босқинчи” этиб онгимизга сингдирилган бу улкан тарихий шахс ҳақида кенг халқ оммаси ҳали деярли ҳеч нарса билмас эди.

1993 йил май ойида Фафур Фулом таваллудининг 90 йиллиги нишонланмоқда эди. Юбилей кечаси Алишер Навоий номидаги Катта академик опера ва балет театрида ўтказилаётганида унга Президентимиз Ислон Каримов ташриф буюрдилар.

Ташкилий қўмита аъзолари, кечага таклиф этилган меҳмонлар йиғилиб турган хонага Ислон ака кириб келиб, ҳамма билан кўришиб, улардан ҳол-аҳвол сўрадилар ва қизгин суҳбат бошланиб кетди. Шунда юбилей кечасига кўкрагига Ленин ордени тақиб келган машҳур бир ёзувчимизни кўриб қолиб, эски давр нишонлари билан фахрланиш даври ўтганлиги, ҳалол меҳнати билан мустақил республикамиз мустақиллигини мустаҳкамлаётган фуқароларни тақдирлаш учун ўз орден-медалларимизни кўпайтириш кераклиги ҳақида айрим мулоҳазаларни айтдилар.

Шундан кейин ўша вақтлар Тошкент шаҳар ҳокими бўлиб ишлаётган кишига қарата, ҳалиги ёзувчининг кўкрагидаги нишонга ишора қилиб, бунинг (яъни Лениннинг) сквердаги бобоси бюсти ўрнига Амир Темури ҳайкалини ўрнатиш кераклигини айтдилар...

Бу мен билган мазкур йўлдаги биринчи дадил қадам эди. Аслида ҳамма амалий ишлар шундан кейин бошланиб кетди.

Шундан сўнг Амир Темури юбилейини ўтказиш билан боғлиқ тадбирлар, ҳукумат қарорларининг лойиҳалари тайёрлана бошланди.

Юбилейни ўтказиш ҳақидаги таклифлар муҳокама қилинганида Ислом ака бу ишга шошилмай, пухта тайёргарлик кўриб ёндошиш кераклигини маслаҳат берардилар.

Гап шунда эдики, ўз халқимиз ҳам, жаҳон афкор оммаси ҳам Амир Темури сиймоси, унинг тарихдаги ўрни ҳақида ҳали аниқ тасаввурга эга эмасди. Бу — биринчидан.

Иккинчидан, Амир Темури ҳақида илмда турли фикрлар, чалкаш талқинлар мавжуд эди.

Учинчидан, Темури сиймоси — унинг портретини тарихий ҳақиқат асосида яратиш зарур эди.

Давлатимиз раҳбаридан бу ҳақдаги тегуран фикр-мулоҳазаларни эшитиш шахсан

мени жуда тўлқинлантирди. Ислом ака ўзи ғоят катта эътибор берган бу ишга ҳам “Етти ўлчаб, бир кесиш” принципига амал қилиб ёндошганининг гувоҳи бўлганман.

Шундан кейин олимларимиз Темур ва те-мурийлар даври тарихини чуқур ўрганиш-га киришдилар. Санъаткорларимиз Темур сиймосини яратиш устида иш бошладилар.

Шундай бир воқеани эслаб ўтишни жоиз деб ҳисоблайман.

Амир Темур портрети бир неча вариан-да тайёрланди. Уларни олимларимиз, санъ-аткорлар, рассомлар муҳокамасидан ўтказ-гандан сўнг Президентга кўрсатилди.

Шунда Ислом Каримовнинг ҳар бир пор-трет ҳақида, ундаги ранглар мутаносибли-ги, образнинг тўлақонли ифодаси ҳақида билдирган мулоҳазаларини эшитиб, мана-ман деган санъатшуносни ҳам лол қилади-ган мантиқли, асосли ва жўяли фикрлари-дан ҳайратга тушганман.

Амир Темур портрети тахтда шоҳона ли-босларда ғурур билан ўтирган ҳолда тасвир-ланган эди. Темур қўлларини қилич устига қўйиб, ўйчан бир қиёфада ўтирарди.

Ислом ака умрининг кўп қисми жангу жа-далларда ўтган инсоннинг қўллари, бармоқ-лари қандай бўлиши, шунга монанд унинг гавдаси қандай ифодаланиши, унинг юзи-дан қандай маънони англаш кераклиги ва

“Куч — адолатдадир” деган ақидага амал қилиб яшаган бу тарихий сиймонинг портрети яхлит олганда қандай ифодаланиши зарурлиги ҳақида ўз фикр-мулоҳазаларини билдирдилар.

У кишининг мантиқли мулоҳазалари ҳам-мани ҳайратга солди. Шундан сўнг мусав-вир айтилган фикрлар асосида портретни қайта ишлади ва бутунлай бошқа бир сий-мо — бугун халқимизга яхши таниш бўлган соҳибқироннинг мардонавор қиёфаси пай-до бўлди.

Яна бир воқеани эслаб ўтишни истар эдим.

Тошкентдаги собиқ сквер майдонига Амир Темури ҳайкалини ўрнатиш бўйича тан-лов якунлари юбилейни ўтказиш ташкилий қўмитаси мажлисида муҳокама этилиши зарур эди. Бу мажлисга Ислом Каримовнинг ўзлари келдилар ва уни бошқардилар.

Кўпчилик мутахассис олимлар, ижодкор-лар томонидан маъқулланган Илҳом Жаббо-ровнинг от устидаги Амир Темури ҳайкалин-нинг лойиҳаси муҳокама этила бошланди.

Муҳокамада турли фикрлар билдирилди. Ислом ака уларни диққат билан тинглаб, баъзилари ҳақида ўз эътирозларини бил-дириб, айримларини тасдиқлаб турдилар. Хуллас, мунозара очиқ ва самимий тусда ўтди. Якуний қисмга келганда Ислом ака ҳеч

ким кутмаган хулосаларини билдира бошладилар:

“Халқимизда ҳар бир иш бисмиллоҳ айтиб, ўнг қўл, ўнг оёқ билан бошланади. Бу ерда эса от чап оёқдан одим бошляпти”.

“Соҳибқироннинг от тизгинини ушлашида ҳам маъно бўлиши керак. Бу мустаҳкам давлат тизимини қўлда тутишни англатади. Халққа осойишталик белгисини унинг иккинчи қўли ифодалаши керак кўринади”.

“Соҳибқирон мустаҳкам заминда туриб иш бошлаган ва ўз ишларини ана шу заминга таянган ҳолда олиб борган. Унинг отининг оёқлари заминда мустаҳкам туриши керак”.

Амир Темурнинг кийими, белидаги қиличининг тузилиши, бош кийими ҳақида тўлқинланиб гапирганларида, Ислом аканинг темурийлар даврини махсус ўрганганликларини сездик. Улар борган сари Амир Темур ҳаёти ва маънавий меросининг синчков тадқиқотчиси, билимдони ва оташин тарғиботчиси сифатида кўз ўнгимизда гавдалана бошладилар.

Юртбошимизнинг Амир Темур юбилейи муносабати билан ЮНЕСКОнинг Париждаги қароргоҳида ўтказилган тадбирларга тайёргарлик кўриш ишлари, Темурийлар тарихи музейининг қурилиши ва Темур ҳақида яратилган ҳар бир илмий, бадиий асарлар-

га ўз муносабатларини жуда эътибор билан билдириб борганликлари ҳақида яна кўп гапириш мумкин.

Мана яна бир мисол:

Тошкентдаги Темурийлар тарихи давлат музейининг қуриб битирилиши арафасида бинонинг мустаҳкамлиги, унинг буюк салобати айримларни эсанкиратиб қўйди. Шу боис бўлса керак, ҳозирги шароитда шундай музей қурилиши шартмиди, деган ихтилофли мулоҳазалар ҳам қулоққа чалина бошлади. Бундай гаплар юртбошимизга ҳам маълум бўлган шекилли, кутилмаганда бир неча Давлат маслаҳатчиларини ҳузурларига чорлаб, ўз фикрларини билдирдилар.

Ислом ака барчамизни эътибор билан тинглагач, ҳеч биримизнинг ҳаёлимизга келмаган ҳулосаларни, йирик умумлашмаларни баён қилиб, масаланинг туб моҳиятини кўрсатиб бердилар. Айтдиларки, “бу музей буюк бобокалонимиз хотирасини абадийлаштириш, халқимизнинг буюк зотга бўлган чуқур ҳурматини билдириш билан бир қаторда, асрлар давомида топталиб келинган ўзбек халқи миллий ғурурини қайта тиклаш, унинг ўзлигини англаши учун ҳам керак. Темурийлар тарихи музейи бу — фақат ўтмишимизга ҳурмат ва эҳтиромимиз белгисигина эмас, айти пайтда, у буюк ке-

лажагимиз, буюк истиқболимизнинг ҳам рамзи бўлиб қолади”.

Бу сўзларни Ислом ака шу қадар ишонч ва қатъият билан айтдиларки, ўша ерда ўтирган барчамиз ҳаяжонга тушдик. Қачон шу музейга борсам, ўша ҳаяжон яна пайдо бўлади. Вақт ўтган сари эса юртбошимизнинг нақадар ҳақ эканликларига қайта-қайта иқрор бўламан.

Бу ўринда мен фақат Амир Темур юбилейига тайёргарлик кўриш муносабати билан боғлиқ айрим лавҳаларни эсга олиб ўтдим, холос.

Ҳар бир ишга киришишдан олдин масаланинг моҳиятига чуқур кириб бориш, уни бугунга, келажакка хизмат эттиришга йўналтириш Ислом Каримов иш услуби даражасига кўтарилганлигини бошқа муносабатлар билан бўлган учрашувларимизда ҳам кўп кўрганман. Бу учрашувларимиздан Ислом аканинг ўзлари кўп такрорлашни яхши кўрадиган бир гапни — “Биз миллатимиз фахри бўлган зотларга муносиб бўлишимиз керак”, деган хулосани англар эдик.

Бўрибой АҲМЕДОВ

**КЕЛАЖАККА ИШОНЧИМИЗНИ
АНГЛАМОҚЧИ БЎЛСАК,
АМИР ТЕМУРНИ ЭСЛАЙЛИК**

Ўзбекистон Республикаси ўз миллий мустақиллигини қўлга киритган дастлабки йилларданоқ жаҳон цивилизацияси тараққиётига катта ҳисса қўшган буюк аجدодларимиз, уларнинг илмий ва маданий меросини, ўзбек халқининг жаҳоншумул қадриятларини тиклашга киришди. Бу улкан ишнинг тепасида толмас курашчи Президент Ислом Каримов турибди. Шу йилларда биз улуғ муҳаддислар ал-Бухорий, Исо Термизий, Ҳаким ат-Термизий, туркий халқларнинг пир бузургвори Хожа Аҳмад Яссавий, Нақшбандия тариқатининг буюк етакчилари Абдулхолиқ Ғиждувоний ва Хожа Баҳоуддин, улуғ мунажжим ва тарихшунос олим Мирзо Улуғбек, бемонанд шоир ва олим Заҳириддин Муҳаммад Бобур ва ўнлаб бошқа олимларимиз ва шоирларимизнинг бой илмий ва адабий меросини ҳар томонлама ўрганиш имкониятига эга бўлдик.

Миллий мустақилликка эришганимизнинг яна бир шарофатли натижаси шу бўлдики,

жаҳон тарихида катта ўрин тутган буюк давлат арбоби, тенги йўқ саркарда, илм-фан ва маданият ҳомийси, бунёдкор аждодимиз Амир Темури яна бағримизга қайтиб келди. Республика ҳукумати ва ЮНЕСКОнинг қарори (1995 й.) билан унинг 660 йиллик юбилейи нафақат Ўзбекистон ва у билан қўшни Марказий Осиё мамлакатларида, балки бутун дунёда кенг нишонланди.

Катта тантаналар Оврупонинг қадимий илмий ва маданий марказларидан бири, ҳазрат соҳибқирон яхши ният билан, яъни савдо-сотик ва маданий алоқаларни ривожлантириш ниятида қўл узатганда чўчимай қўлини олган Франциянинг пойтахти Парижда ҳам бўлди. Бу ерда 1996 йилнинг апрел ойида “Темурийлар даврида илм-фан, маданият ва маорифнинг равнақи” ҳафталиги бўлиб ўтди. Мамлакатимиздан борган нуфузли ҳайъатга Ўзбекистон Президенти, академик Ислон Каримовнинг ўзи бошчилик қилди. Ислон Абдуғаниевич ЮНЕСКОнинг ўша кунлари бўлиб ўтган Ижроия сессиясида “Ўтмишсиз келажак, ҳамкорликсиз тараққиёт бўлмайди” деган мавзуда маъруза қилди. Президент қадимда “Мовароуннаҳр” ёки “Туркистон” деб аталган ва кўп асрлар мобайнида жаҳон халқлари ўртасидаги савдо ва маданий алоқаларни боғлаб берган мамлакат бўлганлиги ва бундан буён

ҳам шу анъаналарни ривожлантириш керак-
лигини айтиб, Ўзбекистоннинг ўзига хос
янгилаш ва тараққиёт йўлининг шарт-ша-
роитларини кўрсатиб берди. Бу:

“— умуминсоний қадриятларга содиқлик;

— миллий анъаналар, дин ва маданият-
ни қайта тиклаш ва мустаҳкамлаш, халқи-
мизнинг маънавий меросини ривожланти-
риб, уни ҳозирги замон цивилизацияси
ютуқлари билан бойитиш;

ва, ниҳоят,

— инсон ўз салоҳияти ва истеъдодини
эркин равишда намоён қила олиши учун
шароит яратиш” (“Амир Темур ҳақида сўз”,
Тошкент, “Ўзбекистон” нашриёти, 1996, 8-
бет).

Ҳафталик доирасида ЮНЕСКО қарорго-
ҳида Ўзбекистоннинг тасвирий ва халқ ама-
лий санъати кўргазмаси намоиш қилин-
ди, юқорида қайд этилган мавзуда халқаро
илмий конференция бўлиб ўтди.

Кўргазмада Амир Темур ва темурийлар
давридан қолган илмий ва маданий мерос
намуналари (қимматли қўлёзма асарлар,
тангалар, буюмлар ва ҳ.к.), ҳозирги замон
ўзбек мусаввирлари ва халқ амалий санъа-
ти намоёндаларининг темурийлар даврига
бағишланган асарлари намоиш қилинди.
Мухими шу бўлдики, кўргазманинг очили-
шида Франция Президенти Жак Ширак ҳам

ҳозир бўлди. Кўргазмани ҳафта давомида жуда кўп парижликлар ва пойтахт меҳмонлари келиб кўрдилар.

Жаҳон темуршунос олимларининг “Темурийлар даврида илм-фан, маданият ва маорифнинг ривожланиши” мавзуида ўша ерда 22 апрель куни ташкил этилган илмий конференцияси ҳам юқори савияда ўтди. Конференцияни Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси ва Франциядаги “Темурийлар даври тарихи ва санъатини ўрганиш ва Француз-ўзбек маданий алоқалари уюшмаси” (раиси проф. Люсьен Керен, бош қотиби Фредерика Бопартис-Брессан) билан биргаликда уюштирдилар. Конференцияда Амир Темурнинг ҳаёти ва кўп қиррали фаолияти, темурийлар даври тарихи ва маданиятига оид 16 та илмий маъруза тингланди ва муҳокама қилинди.

Умуман олганда, ҳаммаси яхши бўлди, лекин ўз минтақамиздан чиққан бир ғаламис шу ерда ошга заҳар солди, конференцияни тортишувлар ва низолар йўлига буриб юбормоқчи бўлди. У бирдан ўрнидан туриб луқма ташлади: “Нимагадир Темурнинг босқинчилигини ҳеч ким гапирмади?”, “Темурийлар маданияти аслида сомонийлар маданиятидан ўсиб чиққан”, — деди у. Бу одамни Амир Темурни яхши билмайди, деб бўлмайди. Аксинча, тарихни яхши билади-

ган одам, ижтимоий фанларнинг йирик вакиллари дан бири эди. У шу ернинг ўзида жавобини олди, лекин унинг бу қилмиши кўпчиликнинг дилига ботди. Аслида бу одам бизга эски таниш, ҳамма вақт қиладиган иши шунақа. Масалан, 1988 йили Москва ёнидаги Звенигород шаҳарчасида бўлган бир умумиттифоқ илмий-амалий конференциясида ҳам сувни лойқалатишга уриниб кўрган, ўзбек халқининг келиб чиқиши ҳақида кўп тухмат гапларни айтган. “Букрини гўр тўғрилайди”, дейишади. Шу гап тўғри экан...

Истиклол шарофати билан илм аҳлининг ҳам, шоиру адибнинг ҳам иши юришиб кетди. Чоризм ва шўролар ҳукмронлиги даврида ота-боболардан қолган бой илм-фан ва маданият хазинаси эшигига осилган қулфлар очилиб, маънавий меросимизни қўлга олиш, ўрганиш ва кенг халқ оммасига етказиб бериш имкониятига эга бўлдик, Яратганга шукр! Мана қаранг, қисқа бир вақт — олти йил мобайнида мамлакатимизда тарих фани айниқса равнақ топди.

Амир Темур ва темурийлар тарихига оид муҳим манбалардан Низомиддин Шомий ва Шарафуддин Али Яздий “Зафарнома” лари, Мирзо Улуғбекнинг “Тўрт улус тарихи”, Мирзо Муҳаммад Ҳайдарнинг “Тарихи Рашидий” асарлари, “Амир Темур ва Улуғбек замон-

дошлари хотирасида” деган терма ва бошқа асарлар чоп этилди. “Темур тузуклари” ўзбек, рус, инглиз ва француз тилларида нашр этилди.

Шарқшунос ва тарихчи олимларимиз, адабиётшуносларимиз ўша замон тарихи ва маданияти ҳақида ўнлаб илмий, илмий-оммабоп рисола ва мақолалар ёзиб чоп этдирдилар. Булар орасида Турғун Файзиевнинг “Темурийлар шажараси”, Малик Муродовнинг “Соҳибқирон сабоқлари”, Амириддин Бердимуродовнинг “Амир Темур мақбараси”, Абдуқодир Ҳайитметовнинг “Темурийлар даври адабиёти”, Муҳаммаджон Холбековнинг “Амир Темурнинг Оврупо қироллари билан ёзишмалари”, ушбу сатрлар муаллифининг ўзбек, инглиз ва рус тилларидаги “Соҳибқирон” ва “Амир Темурни ёд этиб” деган асарлари бор.

Бу борада шоир ва адибларимизнинг қилган ишлари ҳам таҳсинга сазовор. Истиқлол йилларида Муҳаммад Алининг XIV асрда мўғуллар истибдодига қарши кўтарилган халқ кўзғолонига бағишланган “Сарбадорлар”, Евгений Березиков ва ушбу сатрлар муаллифининг ҳазрат соҳибқироннинг ҳаёти ва ижтимоий-сиёсий фаолиятдан ҳикоя қилувчи “Великий Темур” ва “Амир Темур” романлари, Олимжон Бўриевнинг “Амир Темур” шеърӣ рома-

ни нашр этилиб, китобхонларга тухфа этилди.

Ҳозир шарқшунос олимларимиз темурийлар даври тарихига оид муҳим манбалардан яна иккитасини: Абдураззоқ Самарқандийнинг “Матлаъ ус-саъдайн ва мажмаъ ул-бахрайн” (“Икки саодатли юлдузнинг чиқиш жойи ва икки денгизнинг туташган ери”), Муъинуддин Натанзийнинг “Мунтахаб ут-тавориҳи Муъиний” (“Муъинийнинг сайланган асари”) китобларини нашрга тайёрламоқдалар.

1996 йили бундан ҳам кўп китоб нашр қилишимиз мумкин эди. Вазирлар Маҳкамаси, республика илмий жамоатчилигининг илтимосини инобатга олиб, ўн тўртта муҳим асарни нашр қилиш учун маблағ ажратиб берди. Афсуски, рўйхатга киритилган асарларнинг қўлёзмаси белгиланган муддатда нашриётларга топширилмади. Режалаштирилган ва керак миқдорда маблағ билан таъминланган ўн тўрт асардан фақат тўрттаси чоп этилди, холос. Минг афсус! Биз кўпдан бери одамларнинг гапига (тўғрироғи, ваъдасига) ишониб иш тутадиган бўлиб қолганмиз. Аввал китоб қўлёзмасини пухталаб, кейин нашр хусусида гап очмаймиз. Одам одамга ишониши керак, лекин...

Шу ерда франциялик атоқли темуршунос олим Люсьен Керен ва ўша йиллари

Ўзбекистоннинг Франциядаги фавқулдда ва мухтор элчиси бўлиб хизмат қилган ҳуқуқшунос олим, профессор Акмал Саидов биргаликда ёзган “Амир Темур ва Франция” деган муҳим бир китоб ҳақида ҳам икки оғиз гапириб ўтмоқчиман. Асар Францияда бундан икки юз йил муқаддам шаклланган темуршунослик мактаби тарихи, ўзбек ва француз олимининг “Темурхонлик мулоқотлари”, Амир Темурнинг француз қироллари билан олиб борган ёзишмаларидан айримлари ҳақида ҳикоя қилади.

Франция олимлари (Жан Поль Ру, Жан Обен, Тьерри Заркони)нинг Амир Темурга бағишланган яна битта мажмуасининг қўлёзмаси ҳозир қўлимда. Иншооллоҳ, яқин орада ўзбек ўқувчисига ҳадя қилинади. Шунингдек, хорижда кейинги йилларда яратилган икки муҳим тадқиқот — Беатрица Форбес Манз (АҚШ)нинг “Темур империясининг юксалиши ва идора қилиниши” ҳамда Саййид Жалолиддин (Ҳиндистон)нинг “Темур давлати (давлат тузилиши)” деган қимматли китобларини ҳам эслаб ўтиш жоиз. Бу асарларда кўпроқ Амир Темурнинг миллий давлатни яратиш борасидаги фаолиятига эътибор берилган.

Шу ўринда ҳазрат соҳибқирон ва авлодининг тарихига оид асарларнинг фихристини тузиш йўлида олиб борилаётган хайр-

ли ишларни ҳам хотирга олмасдан бўлмайди. Масалан, шундай фихристлардан бирини немис олими М. Даренхарт тузган ва 1913 йили Германияда чоп этдирган. Яна бир фихрист муаллифи машҳур афғон шарқшуноси Абдулҳай Ҳабибийдир. 1018 саҳифадан иборат бўлган бу катта асар “Темуррийлар даври санъати” деб аталади ва 1974 йили Техронда босмадан чиқарилган. Бундай ишлар мамлакатимизда ҳам олиб борилмоқда. Дастлабки муваффақиятларга ҳам эришилди. Мен бу ерда Р. А. Алимовнинг 1995 йилда чоп этилган “Амир Темур (услубий қўлланма)” ва “Соҳибқирон Темур” деган иккита китобини, шунингдек 1996 йилда Парижда Э. Ртвеладзе ва А. Саидов эълон қилган “Темур в зеркале мировой истории” ва Ўзбекистоннинг Мисрдаги Фавқулудда ва мухтор элчиси Шамсиддин Бобохонов билан мисрлик олим Насрулло Мубашшират-Тарозий биргаликда тузган ва “Миср кутубхоналарида сақланаётган манба ва қўлёзмалар фихристи” номи билан Қоҳирада 1996 йили босиб чиқарилган китобларни назарда тутмоқдаман.

Парижда чоп этилган фихрист нашрга тайёрланган шу номдаги китобнинг фақат биринчи қисми бўлиб, Англия, Австрия, Аргентина, АҚШ, Белгия, Венгрия, Германия, Испания, Италия, Ливан, Франция, Чехия,

Хитой, Япония, Эрон, Ҳиндистон ва бошқа мамлакатларда ёзилган 400 дан ортиқ асар ҳақида қисқача маълумот беради. Иккинчи фихрист бир қадар каттароқ. Амир Темур ва темурийлар даври, ўша замондаги илм-фан, маориф ва маданиятнинг тараққиётидан ахборот берувчи 970 асар ҳақидаги маълумотни ўз ичига олади.

Бу борада “мана энди юбилей ўтди...” қабилида иш тутмасдан, албатта давом этдирилиши лозим бўлган муҳим вазифалар олдимизда турибди. Амир Темур ва унинг авлоди тарихини (бу тарих 468 йилни ўз ичига олади) чуқур ва атрофлича ўрганишга жазм қилган эканмиз, бу катта ишни улар ҳақида ёзилган асарларни тўпласдан ва ўрганмасдан туриб ухдалаб бўлмайди.

Мамлакатимизда Амир Темур юбилейига тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш йиллари улуғ соҳибқироннинг номини абадийлаштириш борасида ҳам катта ишлар амалга оширилди: у қурдирган биноларнинг катта қисми таъмирланди, ҳазрат соҳибқиронга ҳайкаллар ўрнатилди, Тошкентнинг қоқ марказида Темурийлар тарихи давлат музейи қурилди, унинг ҳаёти ва фаолиятидан ҳикоя қилувчи икки серияли бадий ва олти қисмдан иборат телефильм яратилди.

Ўз даврида темурийлардан фақат Султон Ҳусайн Бойқаро билан Заҳириддин Муҳам-

мад Бобур ҳамда унинг Ҳиндистонни 332 йил идора қилган авлодидан баъзиларининг сурати чизилган экан. Улар ҳозир Англия кутубхоналаридан бирида сақланмоқда. Бобурий ҳукмдорлар саройида нафақат темир-ийзодалар, балки бошқа мамлакат ҳукмдорлари, хусусан, Бухоро хонларининг ҳам суратини чизиш одати бўлган экан. Буни биз XVI асрнинг иккинчи ярми ва XVII асрнинг биринчи ярмида Самарқандда ўтган атоқли тазкиранавис, шоир ва муסיқашунос олим Мутрибийнинг “Хотироти Мутрибий” (1627 йили ёзилган) номли асаридан биламиз. Мазкур асар Мутрибийнинг Жаҳонгир подшоҳ саройида умаро ва шуаро билан бўлган 24 суҳбати ҳақида маълумот беради.

Суҳбатлардан бирида (18-суҳбатда) мана буларни ўқиймиз: “Подшоҳ остонасини ўпиш учун бордим. Подшоҳ қўлида кимларнингдир суратини тутиб турган эканлар. Илтифот кўрсатиб мени ҳузурига чорладилар ва сўрадилар: “Диққат билан қара-чи, суратларда тасвир этилган зотлар ким бўлди экан?” Суратларни синчиклаб қараб, уларнинг бирида Абдуллахон ўзбек (1583—1598 йиллари Бухоро хони — муал.) яна бирида эса унинг ўғли Абдулмўъминхон тасвирланганини айтдим. Подшоҳ дедилар: “Суратлар уларга ўхшайдими ёки эътиро-

зинг борми? Агар бўлса, айт”. Мен жавоб қилдим: “Абдуллахон бирмунча семиз, ияги бўлса, тўғри қилиб чизилган. Аслида бундай эмас. У бу даражада семиз эмас, иягида эса чандиқ бор”. Подшоҳ сўрадилар: “Чандиқ иягининг сўл тарафидами ё ўнгидами?” Жавоб қилдим: “Чандиқ иягининг чап тарафида”. Подшоҳ шу заҳотиёқ мусаввирни чақиртириб, суратни айтилган камчиликларни инобатга олиб бошқатдан чизишни буюрди. Шундан кейин подшоҳ менга қараб: “Абдулмўъминхоннинг сурати хусусида нима дейсан?”, деди. Мен жавоб қилдим: “Уни сал қорачароқ қилиб тасвирлашибди, аслида эса у буғдойрангли; салла ўраганда бир учини сал осилтириб боғлайди; ўшанда чиройли чиқади”. Подшоҳ буюрди: “Саллангни ечиб менинг бошимга худди Абдулмўъминхонникига ўхшатиб ўраб қўй!” Мен унинг истак-хохишини бажо келтирдим. Салла айнан Абдулмўъминхонникидай чиқди. Аллоҳнинг ноиби (Жаҳонгир подшоҳ — муал.) мусаввирни чақиртириб, суратни қайтадан чизишни буюрди. Эртаси куни мусаввир бошқатдан чизилган суратларни саройга олиб келди ва улар ҳазрати олийларига маъқул бўлди”.

Лекин, афсуски, Амир Темур ҳам, Мирзо Улуғбек ҳам ўз вақтида суратларини чиздириб қўйишмаган экан. Шу сабабдан улар-

нинг сурати ва сийратини яхши билмай-миз. Ҳаммамиз уларни шўролар даврида антрополог-ҳайкалтарош М. Герасимов “яратган” бюст орқали биламиз. М. Герасимов уларни бадбашара, маймунга ўхшатиб яратган. Нима ҳам қила оларди у? Амир Темурни бир умр қоралаб келган ҳукмдор тузумнинг кўрсатмаларига бўйсунмай иложи йўқ эди унинг ҳам. М. Герасимов “яратган” ҳайкалчалар шу кунларгача Амир Темур ва Мирзо Улуғбек сиймосига эталон бўлиб келди. Аслида эса улар ҳақиқатдан йироқ, ғирт уйдирма бир нарса эди. Амир Темурни ўз кўзи билан кўрган, етти йил унинг саройида истиқомат қилиб, суҳбатларига мушарраф бўлган ва тарбиятини топган тарихшунос олим Ибн Арабшоҳ ҳазрат соҳибқиронни бундай тасвирлайди: “Темур баланд бўйли, тик қомадли, кенг пешонали, калласи катта, бағоят кучли ва салобатли, оқ-қизил юзли, қўл-оёқлари бақувват, кенг елкали, бармоқлари йўғон, болдирлари семиз, қадди-қомади келишган, серсоқол, ўнг қўли билан ўнг оёғи захмдор, икки кўзи бамисоли икки шаъм, йўғон овозли... беҳато фикрли, фаҳм-фаросатли, бахтиёр, улуғлиги ўзига ярашган, қатъий азм билан сўзловчи, ҳақгўй киши эди. У зимдан қараш ва кўз ишоратларини сезадиган, идрокли, синчков, ҳар қандай ишоратдан огоҳ киши

бўлиб, юз бериши мумкин бўлган ҳамма ишни олдиндан кўриб-билиб турар эди”.

Амир Темурнинг ўхшаш портретини яратмоқчи бўлган мусаввир учун бундан ортиқ материал бўлмаса керак. Ибн Арабшоҳ ҳазрат соҳибқироннинг баёний (сўзма-сўз) портретини бекам-кўст чизиб бериб қўйган-ку.

Амир Темурнинг сиймосини яратишга йирик давлат арбоби, илм-фан ва маданият ҳомийси, буюк мунажжим ва тарихчи олим Мирзо Улуғбек таваллудининг 600 йиллигини нишонлашга тайёргарлик бораётган йиллари киришилди. Ҳукумат ўшанда катта кўрик-танлов эълон қилди. Кўрик-танловга Республика Президенти Ислом Каримовнинг ўзи бошчилик қилди. Муддат ўтиб, кўрик-танловга Ўзбекистон мусаввирларидан йигирмадан ортигининг асарлари олиб келиб қўйилди. Асарлар бир неча бор кўриқдан ўтказилгандан кейин ёш мусаввир Акмалжон Икромжонов (Мирзо Улуғбек) ва тарихий мавзуда кўп тасвирий асарлар яратган отахон рассом, профессор Малик Набиев (Амир Темур) чизган суратлар танлаб олинди. Лекин комиссия, хусусан Президентнинг ўзлари, суратлар хусусида баъзи танқидий мулоҳазаларини билдирдилар.

Масалан, Президент Мирзо Улуғбек портретини синчиклаб қараб: “Дуруст, лекин нима учун Мирзо Улуғбек букчайган, елка-

лари қисқа, жуссаси бобосига ўхшамаган?”, — деди. Мен ва кўрик-танлов иштирокчиларидан бири (орқада турган экан, кимлигини билолмадим) “Мирзо Улуғбек олим киши, бир умр букчайиб ўлтириб хат ёзган, китоб мутолаа қилган”, — деб тушунтирмоқчи бўлдик. “Йўқ, — деди Президент, — биринчидан, насл масаласига, ирсиятга эътибор беринглар. Амир Темурга бир қаранглар, барваста, салобатли одам. Иккинчидан, Улуғбек бир умр букчайиб ўлтириб хат ёзмагандир, китоб мутолаа қилмагандир”. Ислом Абдуғаниевич Амир Темур портрети хусусида ҳам бир қанча қимматли мулоҳазалар билдирди.

Мусаввирлар суратлар устида бир неча ой ишлаб, охири уларни меъёрига етказдилар. Акмалжон Икромжонов ва Малик Набиев чизган суратлар танлаб олинди.

Амир Темур юбилейини нишонлашга тайёргарлик бораётган йиллари Амир Темурнинг ҳайкалини яратиш хусусида ҳам кўрик-танлов ўтказилиб, Илҳом Жабборов яратган ҳайкал мувофиқ топилди. Ҳукумат қарори билан ҳазрат соҳибқироннинг уч кўринишда яратилган ҳайкаллари Тошкент, Самарқанд ва Шаҳрисабз шаҳарларида ўрнатилди.

Тошкентнинг марказида, шаҳарнинг чиройига чирой қўшиб турган Темурийлар тарихи давлат музейининг муҳташам биноси-

ни кўпчилик кўрган, кириб зиёрат қилган. Лекин унинг қандай ва қай шароитда бунёд этилганини кам одам билади.

Ҳаммаси Президент Ислом Каримов пойтахт шаҳар Тошкентда Темурийлар тарихи давлат музейини бунёд этиш ҳақидаги фармонга имзо чеккан кун — 1996 йил 14 мартдан бошланди. Ҳазрат соҳибқироннинг қутлуғ юбилейига бўлса атиги олти ой вақт қолган эди. Ҳа, бор-йўғи олти ой! Бу фурсат ичида ҳатто омборхона қуриб бўлмасди. Қурилмоқчи бўлган музей эса ўта мураккаб, улкан ва ҳашаматли бир иншоот эди. Темурийлар музейи салобати билан жаҳонда ягона бир музей бўлиши керак эди, чунки у шарқ илм-фани ва маданияти тарихида яна бир Уйғониш даври ҳисобланган Амир Темур ва темурийлар даври тарихи ва маданиятини халққа намоиш қилиши керак эди. Ақл бовар қилмайдиган ва ҳамманинг ҳам қўлидан келавермайдиган бундай иншоотни қуришнинг ўзи бўлмайди. Лекин Президент Ислом Каримов ва республика раҳбарияти бу мушкул, шу билан баробар, хайрли бир ишга пухта режа ва ҳисоб-китоб билан, шу сабабли чўчимай қўл урдилар.

Ҳар қандай қурилиш ҳамма вақт, ҳозир ҳам, қадимда ҳам лойиҳадан бошланади. Лекин Темурийлар тарихи давлат музейини

лойиҳалаш иши осон кўчмади. Лойиҳа устида кўп баҳслар, талашиб-тортишувлар бўлди. Масалан, айрим меъморлар уни Фарб услубида, тўртбурчак шаклида, Эрмитаж (Санкт-Петербург) ва Британия музейи (Лондон)га ўхшатиб қуриш кераклигини таклиф қилдилар. Вазирлар Маҳкамаси ҳузурида тузилган Байрам ва юбилей тадбирларини ўтказиш дирекциясида бўлган бир йиғилишда қурилажак музей лойиҳаси ҳақида бир оз тортишув бўлди. Истеъдодли ўзбек меъмори Абдуқаҳҳор Турдиевнинг доира шаклида чизган лойиҳасига ҳалиги меъморлар эътироз билдириб, Лондон, Париж, Нью-Йорк, Санкт-Петербургдаги музейларни бориб кўриш, сўнг Темурийлар тарихи давлат музейи лойиҳасига қўл уриш керак, деб оёқ тираб туриб олдилар. Бу музейларни яхши биламиз. Юксак дид ва зўр ихлос билан қурилган улар. Лекин Оврупо услубида қурилган. Биз қурмоқчи бўлиб турган музей эса тамом бошқача, шарқона бўлиши керак. Мен ўшанда Абдуқаҳҳор Турдиевнинг лойиҳасини дуруст топувчилардан бўлдим. Ростини айтсам, ўшанда ўзимни тутиб туrolмадим: "Халқимиз улуғворлиги билан ҳозир ҳам келиб кўрганни ҳайратга солиб турган юксак ва муҳташам биноларни, шунингдек, доира шаклидагиларини ҳам ва осмонўпар мино-

раларни (Қорахонийлар даврида Бухоро ва Сурхондарёда барпо этилган минораларни назарда тутдим) ҳам қурган”, — деб юбордим. Лекин тортишувларнинг охири хайрли бўлди. Охириги ва ҳал қилувчи сўзни музей қурилиши ва юбилей муносабати билан бошқа шаҳарларда ҳам қурилаётган ва таъмирланаётган барча қурилишларнинг тепасида турган раҳбаримиз айтадилар, деб ўйлар эдик. Чунки музей лойиҳасини у киши албатта кўришлари муқаррар эди. Охири биз ўйлагандай бўлди. Ислом Абдуганиевич Абдуқаҳҳор Турдиевнинг лойиҳасини маъқул топди ва тасдиқлади. Темурийлар тарихи давлат музейи худди ҳозир кўриб турганингиздай доира шаклида қурилди. Қаранг, қандай муҳташам ва кўркам бино бўлди у! Кўриб кўз қувонади, дил яйрайди. Президент жуда тўғри таърифлагандай, “Амир Темур хиёбони гўзал бир узук бўлса, бу музей шу узукнинг ёқут кўзи” бўлди.

Муҳими, бу улкан музей буюк бобокалонимизнинг улуғ номини абадийлаштириш, унинг руҳи покини шод этиш учун муҳтарам Президентимизнинг саъй-ҳаракати, ўзбек халқининг саховатли қўли билан қилинган савобли бир иш бўлди.

Лекин музей юртбошимиз ва халқимиз кутгандай музейга айланиши учун яна кўп ишларни қилишимиз керак. Биринчи нав-

батда уни зарур экспонатлар: Амир Темур ва унинг авлодига тегишли буюмлар, ўша замонларда зарб қилинган тангалар, XV асрда битилган қимматли қўлёзма китоблар, Амир Темур ва темурийзодаларнинг хорижий мамлакатлар: Франция, Англия, Византия, Венеция, Испания, Олтин ўрда, Хитой ва бошқа мамлакатларнинг олий ҳукмдорлари билан олиб борган ёзишмаларининг ҳеч бўлмаса нусхалари билан тўлдириш зарур. Бу энди ўзбек зиёлиларининг — олимлар, шоирлар, ёзувчилар, рассомлар ва қолаверса, ўзбек тижоратчилари ва ишбилармонларининг муқаддас иши бўлиб қолиши керак.

Яна бир гап. Муҳтарам Ислом Каримовнинг бевосита ташаббуси билан Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 14 мартдаги қарори асосида таъсис этилган Халқаро Амир Темур хайрия жамғармасининг бошқаруви ҳам шу музей биносига жойлаштирилди. Буни биз, биринчидан, Президентимизнинг соҳибқирон шахсиятига эҳтиромининг яна бир кўриниши, қолаверса, узоқни кўзлаб қилинган иш, деб билдик.

Маълумки, Халқаро Амир Темур хайрия жамғармасининг вазифаларидан бири Амир Темур ва темурийлар даври тарихига оид араб, форс, туркий, хитой ва бошқа тилларда битилган қўлёзма китобларни, шунинг-

дек, ҳазрат соҳибқирон ва унинг авлоди ҳақида XVI асрдан бери хорижий мамлакатларда ёзилган асарларни қидириб топиш ва ўрганиш, уларнинг муҳимларини ўзбек ва рус тилларига таржима қилиб, халққа тарқатишдан иборатдир. Демак, жамғарма ўз атрофига етук темуршунос олимларни, адиб ва шоирларни бирлаштиради. Шундай куч албатта музейга ҳам йиғилиши мумкин. Демак, Халқаро Амир Темур хайрия жамғармаси билан Темурийлар тарихи давлат музейига йиғилган олимлар бир бўлсалар, катта илмий жамоатга айланадилар. Бошқача қилиб айтадиган бўлсак, жамғарма билан музей келажақда Амир Темур ва темурийлар даври тарихи ва маданиятини ўрганувчи катта илмий марказга айланади. Биз шу олижаноб мақсад сари интиломқдамиз, барча саъй-ҳаракатларимиз шунга қаратилган.

СОҲИБҚИРОН РУҲИ ҚЎЛЛАГАН ВАТАН

Қадимий Туркистон диёри серҳосил замини, улкан табиий бойликлари, бебаҳо маданий-маърифий мероси билан дунёга машҳур бўлган. Бу ҳудудда Абу Райҳон Беруний, Ибн Сино, ал-Хоразмий, Аҳмад Фарғоний, Мирзо Улуғбек, Бобур сингари буюк алломалар, Амир Темур, Жалолиддин Мангуберди, Темур Малик сингари саркардалар яшаб, халқини, юртини оламга танитганлар.

Бу улуғ бобокалонларимиз орасида она тупроғи, меҳнаткаш халқини жаҳонга машҳур қилган буюк соҳибқирон Амир Темур сиймоси тарихда алоҳида ўрин тутади. У қадимий ва муқаддас Ватанимизни мўғул босқинчиларидан халос этибгина қолмасдан, балки қисқа фурсат ичида курраи замин тан олган улкан ва қудратли давлатни ҳам барпо қилди. Самарқанддай гўзал масканни ўзига пойтахт қилиб, унда тенгсиз ҳашаматли ва салобатли иморатлар бунёд этиб, жумлаи жаҳонни лол қолдирди.

Ҳақиқатан ҳам, биз бугун яшаётган мустақил Ўзбекистон давлатидаги тарихий шаҳарлар, гўзал маконларнинг кўпчилиги Амир Темур ва темурийлар даврида вужудга келди. Темурийлар даври ҳар соҳада чинакам уйғониш даври бўлди. Ер юзининг кўпгина давлатлари билан алоқалар ўрнатилди. Буюк Ипак йўли қайтадан тикланиб, унинг савдо карвонлари учун доимо очиқ ва беҳатар бўлиши таъминланди.

Президент Ислом Каримовнинг таъбири билан айтганда, “Амир Темур аввало қудратли давлат қурган. Давлат қудратли бўлмаса, бетакрор маънавий мерос ҳам, обидалар ҳам, тарихий ёдгорликлар ҳам бўлмасди”.

Афсуски, биз кўп йиллар давомида ана шундай буюк зот, дунёга машҳур давлат арбоби, улуғ бунёдкор Амир Темур шахсиятининг асл моҳиятига ҳолис ва ҳаққоний баҳо бериш имконидан маҳрум бўлиб яшадик. Шўро тузуми соҳибқирон ҳақидаги ҳақиқатни халқдан яшириб келди. Бобокалонимиз тўғрисида икки оғиз илиқ сўз айтилган барча манбалар кўздан яширилган, таъқиқланган ёки сохталаштирилган эди. Айни вақтда “улуғ рус халқи”, унинг подшоҳлари ва доҳийлари, саркарда ва жаҳонгирларининг қаҳрамонликлари кўкларга кўтарилиб мақталар, омма онгига мажбуран сингдирилар эди.

Биз бугун кўз олдимизда бунёд бўлаётган халқимизнинг янги тарихига нафақат гувоҳмиз, балки бу тарихий жараённинг бевосита иштирокчиларимиз. Шунинг учун ҳам яқин ўтмишимизда, куни кеча юз берган воқеа-ҳодисаларни тўлақонли ва ҳаққоний акс эттириш ҳам бизнинг бурчимиздир.

Амир Темур шахсиятини тиклаш ва унинг номини тарихий мавқеига муносиб тарзда дунёга танитиш ғоясининг пайдо бўлиши ва амалга оширилиши ҳаммамизнинг кўз ўнгимизда содир бўлди, деб айтсам, янглишмайман. Мен хизмат тақозосига кўра мухтарам Президентимиз Ислом Каримовнинг турли даражадаги анжуманларда, йиғилиш ва учрашувларда бу ҳақда айтган эҳтиросли фикр-мулоҳазаларига кўпчилик қатори гувоҳ бўлганман. Айниқса, соҳибқироннинг букилган қаддини тиклаш, унинг шаъну шавкати ва иззат-икромини жойига қўйиш, у зотнинг тарихда ўз ҳаққоний ўрнини эгаллаши лозимлиги тўғрисида юртбошимиз айтган оташин сўзларни тўлқинланиб, ички бир ҳаяжон ва фахру ғурур билан тинглаганман.

1995 йилнинг июнь ойида бўлган бир суҳбатда Президент шу мавзуда мушоҳада юритиб, шундай деди:

“— Мана бир мисол. Шўро даврида бизга Амир Темурни босқинчи, золим, қонхўр жаллод, бориб турган жоҳил, деб уқтириб

келишди. Агар у чиндан ҳам шундай кимса бўлган бўлса, у ҳолда айнан ўша даврда юртимизда бундай қудратли ва мукаммал давлат тизими қандай пайдо бўлди? Бундай бунёдкорлик ишлари қандай амалга оширилди? Жаҳон цивилизациясига улкан ҳисса қўшган буюк алломалар, улуғ меъморлар, шоирлар ва рассомлар қандай етишиб чиқди?!

Демак, кўриниб турибдики, Амир Темур ҳақидаги бу уйдирма – соф сиёсий мақсадларни кўзлаган тухматдан иборат. Биласизми, бу ишларнинг тагидаги мақсад битта бўлган: яъни бизнинг ўзлигимизни, тарихимизни унуттириш, бизни манқуртга айлантириш. Шунинг учун ҳам биз Амир Темурнинг ҳурматини жойига қўяр эканмиз, биринчи галда шу савобли иш орқали халқимизнинг, миллатимизнинг иззат-ҳурматини жойига қўйган бўламиз. Буни ҳеч қачон унутмаслик зарур. Ўзлигимизни англашимиз, миллий қадриятларимизни тиклашимиз ҳам қарз, ҳам фарз”.

Суҳбат давом этар экан, хаёлимда узоқ ўтмиш гавдаланарди. Қулоғим остида эса Амир Темурнинг ўктам ва қудратли овози янграётгандек туюларди. Бу овоз гўё: замонлар ўтади ва юрт деб, халқ деб ёниб яшашни ўзига эътиқод қилиб олган, юз йилларда бир марта туғиладиган шундай бир зот

оламга келадики, у менинг топталган номим-ни ҳам эъзозлаб юксакка кўтаради, мен ва авлодларим амалга оширган ишларга ҳаққоний баҳо бериб, бутун дунёга танитади, иншооллоҳ, дея ишонч билан таъкидлаётгандай эди.

Ўшанда Президентнинг мазкур мулоҳазаларини ён дафтаримга ёзиб олган эдим. Вақт ўтган сари уларни қайта-қайта ўқиб шунга амин бўлдимки, бу қудратли салтанат асосчиси, тенгсиз саркарда, илм-фан, маънавият ва дину диёнат ҳомийси Амир Темур шахсига нисбатан бой ҳаётий тажрибага эга, етук давлат ва жамоат арбоби, моҳир сиёсатчи, ўткир дипломат, улкан иқтисодчи, зукко футурологнинг, содда қилиб айтганда, миллатига, халқига, кўҳна маданиятимизга, асрий маънавий қадриятларимизга чексиз муҳаббат ва эҳтиром билан қарайдиган бағри кенг, саховатли, юртпарвар, миллатпарвар инсоннинг фикрлари эди.

Ўзбекистон мустақиллиги бизга буюк соҳибқиронни ҳам қайтариб бергани билан алоҳида қадрлидир. Хорижда сиймоси йиллар давомида театр сахналаридан тушмай келган, юзлаб китоблар ёзилган, кўпдан-кўп сувратлари ишланган, қисқаси, дунёга маълуму машҳур бўлган улуғ зот Амир Темур яна халқимиз қалбидан муносиб ўрин олди.

Холисанилло айтганда, бу осон иш эмас эди. Истиклол энди куртак отаётган, озодлик йўлида илк қадамлар қўйилаётган мураккаб, хавотирли бир пайтда Тошкентнинг қоқ марказидаги хиёбонда Амир Темурга ҳайкал ўрнатилиши чарақлаб турган осмонда бирдан момақалдироқ гулдираб, чақмоқ чаққандай тарихий бир воқеа эди. Бу ҳақиқий ватанпарварлик, чинакам жасорат, мислсиз фидойилик намунаси эди.

Таъбир жоиз бўлса, айтиш мумкинки, соҳибқиронга ўрнатилган бу муҳташам ҳайкал мустақиллик пойдеворида қўйилган олтин гишт бўлди.

Орадан сал ўтиб, яъни 1996 йили соҳибқирон таваллудининг 660 йиллиги муносабати билан дунё миқёсида улкан тадбирлар ўтказилди. Париждаги ЮНЕСКО қароргоҳида ўтказилган юбилей тантаналари жаҳон кўзгусида айниқса муҳим аҳамият касб этди. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорига кўра Амир Темур халқаро хайрия жамғармаси ташкил этилди. Дунёнинг таниқли сиёсат арбоблари, олимлар ва ёзувчилар иштирокида илмий-амалий анжуманлар ўтказилди. Президент Фармони билан юксак мукофот — Амир Темур ордени таъсис этилди. Ҳоҳ қисқа муддатда Темурийлар тарихи давлат музейининг барпо қилиниши юбилей

йилининг энг катта воқеаларидан бири бўлди.

Соҳибқирон бобомизнинг таваллуд тўйига республикамиз жамоатчилиги қатори биз — ношир ва матбаачилар ҳам қўлимиздан келганича ҳисса қўшдик. Кўплаб тарихий-илмий асарлар, рисоалар, альбомлар, плакат, календар ва буклетлар чоп этилди. Шу ўринда соҳибқироннинг ўзи томонидан яратилган “Темур тузуклари” рисоласини, академик Бўрибой Аҳмедовнинг “Амир Темур” тарихий романини, Абдулла Ориповнинг “Соҳибқирон” шеърий драмасини, Шарафиддин Али Яздий ва Низомиддин Шомийнинг “Зафарнома” асарларини, Турғун Файзиёвнинг “Темурийлар шажараси”, Пўлат Зоҳидовнинг “Темурийлар даври меъморчилигининг қаҳқашони” ва Ф. Ашрафийнинг “Темурийлар даври миниатюраси” альбомлари сингари салмоқли ва йирик нашрларни алоҳида таъкидлаб ўтишни истардим.

Юртимизда соҳибқирон меросини теран ўрганиш, унинг хотирасини абадийлаштириш соҳасида бошланган ва давом эттириляётган хайрли ишларни санаб санофига етиб бўлмайди. Шубҳа йўқки, бу улкан тадбирлар, бунёдкорлик ишлари, бой тарихий меросимиз хазинасидан олиб нашр этилган бебаҳо китоблар — ҳамма-ҳаммаси халқи-

миз, унинг ишончли келажаги бўлган ёш авлодни ғурурли, жасоратли, ақл-заковатли, ҳар томонлама баркамол этиб тарбиялашга қаратилган. Ўтмишида Амир Темурдек буюк сиймолари бор халқнинг келажаги ҳам буюк, фарзандлари ҳам улуғ, қудратли бўлишига барчамиз аминмиз.

“Юз қўшчига бир бошчи” деган мақол бор. Албатта, соҳибқирон бобомизнинг ўз юрти — Ўзбекистонда шон-шухратининг қайтадан тикланишида Президентимиз Ислом Каримовнинг хизматлари беқиёс. У киши Амир Темурга хос кўпгина олижаноб фазилатларни миллий давлатчилигимиз қурилишида омилкорлик билан қўллаб, улуғ аждодимиз руҳини шод этмоқдалар.

Юқорида айтганимдек, Ислом Каримовнинг турли мажлисларда, мулоқот ва суҳбатларда Амир Темур ҳақида билдирган фикрларини тинглашга тўғри келган. Журналистик одатига кўра бу фикрларнинг айримларини ён дафтарга қайд этиб борганман. Катта илҳом ва ҳис-ҳаяжон билан айтилган бу мулоҳазалар кейинчалик янада чуқурлашиб, янада сайқал топиб, юртбошимизнинг турли китобларидан жой олди. Мана ўша қайдларнинг айримлари:

“Жамият озодлик ва тараққиётга бўлган манфаатларини ўзида мужассам этган халоскорга, етакчига муштоқ эди.

Тақдир тақозоси билан Амир Темур ана шундай халоскор ва етакчи сифатида майдонга чиқди”.

* * *

“Янада аниқроқ айтсак, Амир Темур ўзбек халқининг кўп минг йиллик тарихий равнақида тасодифий шахс, умуман темурийлар давридаги юксалиш эса шунчаки беҳосдан юз бериб қолган ҳодиса эмас! У бир неча минг йиллик тарихий тажриба, буюк анъана, том маънода шаклланган маданий-маънавий жараён маҳсулидир”.

* * *

“Дунёнинг ярмини олдим, салтанатимнинг у четидан бу четига бирор болакай бошида бир лаган тилла кўтариб ўтадиган бўлса, бир донасига ҳам зарар етмайдиган тартиб-интизом ўрнатдим, деган эдилар соҳибқирон”.

* * *

“Амир Темур бир ҳақиқатни яхши англаган — жамият эътиқодсиз яшай олмайди. Одамларга дин керак, иймон керак, ишонч керак. У ўз “Тузуклари”да шундай дейди: “ҳар ерда ва ҳар вақт ислом динини қувватладим”.

* * *

“Ҳаммамиз яхши биламизки, тарихда машҳур жаҳонгирлар кўп ўтган. Лекин, айтинг, дунёнинг қайси ерида, қайси замонда Амир Темурдек буюк саркарда, Амир Темурдек буюк давлат арбоби, Амир Темурдек илм-фан, маънавият ва руҳоният ҳомийси бўлган?!”

* * *

“Кексайиб қолган бир одамга, ўзи аввал барпо этган ўнлаб ва юзлаб иншоотлар ёнига яна бир бинони қўшиш шарт эдими? Унинг шону шуҳрати шусиз ҳам етарли эдику? Унинг: “Қай бир жойдан бир ғишт олсам, ўрнига ўнта ғишт қўйдирдим, бир дарахт кестирсам, ўрнига ўнта кўчат эктирдим”, деган сўзлари фикримизнинг далилидир. “Агар бизнинг қудратимизни билмоқчи бўлсангиз, қурган биноларимизга боқинг”, деганда Амир Темур, энг аввало, ўз халқига, келажак авлодларига мурожаат қилган, десак, янглишмаган бўламиз”

* * *

“Инсоният янги асрга қадам қўяётган бугунги кунда ҳам Амир Темур маънавияти ва шижоати, адолатпарвар сиёсати юксак ибрат намунаси бўлиб қолғусидир”.

Мазкур фикрларни ўқир эканман, Амир Темурнинг халқаро майдонда ҳам ўз бекиёс салоҳиятини ёрқин намоиш қила олган буюк шахс экани ёдимга тушади. Турли миллатлар, турли ирқу диндаги одамларни бирлаштириб, уларни ҳамжиҳатлик ва тараққиёт, бунёдкорлик сари бошлаган улуг аждодимизнинг бу борадаги саъй-ҳаракатлари бугунги кунда айниқса ибратлидир. У савдо-сотиқ ва иқтисодий муносабатлар орқали халқлар, мамлакатлар ўртасида ягона макон барпо этиш ғоясини илгари сурди. Ўша ўрта аср шароитидаёқ у олис Испания қироли Генрих III, Франция ҳукмдори Карл VI, Англия қироли Генрих IV ҳузурига элчилар юбориб, ўз саройида уларнинг элчиларини ҳам қабул қилганини эслайлик.

Соҳибқироннинг Карл VI га йўллаган мактубидаги ушбу сўзлар ниҳоятда характерлидир: “Сиз ўз савдогарларингизни менинг салтанатимга юборинг. Биз уларни илиқ қарши олиб иззат-икром кўрсатамиз. Биз ҳам ўз савдогарларимизни сизнинг юртингизга йўллаймиз. Сиз ҳам уларга ҳурмат кўрсатинг, уларга ортиқча тазйиқлар қилинишига йўл қўйманг. Сизга бундан бўлак талабим йўқ. Зеро дунё савдо аҳли ила обод бўлажак”.

Қандай истиқболли, юксак ғоя!

Бутун жаҳон ободончилиги ва фаровонлиги ҳақида ўйлаган Амир Темур бу фикри билан дунё маърифий жамоатчилиги кўз ўнгида яна бир поғона юқорига кўтарилади.

XXI аср бўсағасида бу фикр айниқса муҳим аҳамият касб этмоқда. Бугун бизнинг мамлакатимиз халқаро майдонда ўзига хос ва ўзига мос тараққиёт ва ҳамкорлик йўлидан бормоқда. Бугун юртимизда Амир Темур бундан 600 йил бурун орзу қилган интеграция макони вужудга келмоқда. Табиийки, бу ишларда ҳам юртбошимиз қатъият ва вазминлик билан, пухта ўйланган сиёсат олиб бормоқда.

Амир Темур — бизнинг фахримиз, ғуруру ифтихоримиз. Унинг ўлмас руҳи асрлар оша бугун биз амалга ошираётган барча темурона эзгу ишларимизни кузатиб турганига ишончим комил. Буюк соҳибқиронимиз Ватанимизнинг залворли одимларини, тобора чирой очиб бораётган кўрку жамолини кўриб: “Мен бор эканман, менинг руҳим барҳаёт экан, эл-улусда омонлик ва фаровонлик мудом барқарор бўлғай, менким, Амир Темур — тинчлик ва осойишталик кафилиман!” деб тургандек. Илоё, унинг пок руҳи юртимизни, халқимизни ҳамиша қўллаб-қувватлайверсин!

МИЛЛИЙ ҒУРУР ТИМСОЛИ

Кўҳна Самарқанднинг Амир Темур хиёбониға, тобора кенгайиб, гўзаллашиб бораётган Шахрисабздаги Оқсарой майдониға ўрнатилган буюк соҳибқирон ҳайкаллари пойидан гуллар, гулдасталар аримайди. Бу икки қадамжоға ташриф буюрганлар Амир Темур билан ғойибона суҳбат қурадилар, буюк бобомиз ўғитларига, йўл-йўриқларига қулоқ тутадилар. Бу икки масканда ҳурмат сақлаб бир зум ўйға толган ҳамюртимиз борки, кўнгли улуғ бир қудратға тўлиб-тошади, ёруғ дунёға ўзбек бўлиб келганидан адоқсиз фахр-ифтихор туяди.

Шундай манзарани кузатар эканман, 1996 йил сентябрининг ўн биринчи куни бўлиб ўтган муҳокама бот-бот ёдимға тушади...

Муҳокама Тошкент марказидаги “Ҳайкалтарош” устахонаси ҳовлисида бўлди. Бутун мамлакат 660 йиллик санани нишонлашға қизғин тайёргарлик кўраётган, Илҳом Жаб-

боров тайёрлаган икки ҳайкал ҳадемай Самарқанд ва Шаҳрисабз шаҳарларига “йўл олиши” керак бўлган кунлар.

Икки ҳайкал рўпарасига йиғилган йигирма чоғли кишилар орасида давлат раҳбарлари, жамоат арбоблари, олимлар, адиблар, рассомлар ва матбуот ходимлари вакиллари бор.

Шаҳрисабз учун мўлжалланган ҳайкал ҳам эътибордан четда қолмади, албатта, шундай бўлса-да, Самарқанд шаҳрига ўрнатилажак ҳайкалнинг маҳобати йиғилганларнинг диққатини ўзига жалб этди. Иккита-иккита, учта-учта бўлиб гурунглари, муҳокамалари қизиқ кетди. Очиғини айтиш керакки, ҳар иккала ҳайкал йиғилганларга асосан маъқул тушди. Буни жамоанинг кайфияти чоғлигидан, ҳайкаллардан олинган биринчи таассурот таъсирида ҳазил-мутоибали, кулиб-кулишиб суҳбатлар авж олганидан ҳам билиш мумкин эди.

Айрим жузъий мулоҳазаларни инобатга олмаганда ҳеч ким жиддий нуқсон топмади. Белгиланган вақтда Президент Ислам Каримов устахона ҳовлисига ташриф буюрди. Кўпчиликнинг хаёлида “Ҳозир Президент ҳайкалларни кўради-ю, икковини маъқуллаб, ҳайкалтарошга тасанно айтгач, ҳамма тарқайди”, деган хаёл бор эди. Бироқ...

Салом-аликдан сўнг муҳокама бошланди. Юртбошимиз ҳайкалтарош Илҳом Жабборовни ўртага таклиф этиб, у билан бир неча бор суҳбатда бўлганини, Амир Темур қиёфаси қандай бўлиши мақсадга мувофиқлигини айтганини эслатди.

— Мана, кўринглар, — деди юртбошимиз йиғилганларга қарата, — ҳайкалнинг маҳобатли экани кўриниб турибди, лекин унинг бошидан оёғигача, юз қиёфаси, устидаги кийимларигача бир мулоҳаза қилиб кўринглар. Биз бобомиз Амир Темур қиёфасини қандай яратишимиз лозимлиги нуқтаи назаридан баҳосини беринглар.

Юқорида айтдим — салкам бир соат мобайнида ҳар ким ўз нуқтаи назари, ўз нигоҳи билан ҳайкални кўраётган, унга баҳо бераётган ва ўз қаричи билан ўлчаб фикр-мулоҳазасини билдирган эди. Шу гапдан сўнг йиғилганларнинг барчаси улкан ҳайкалга Президент даъват қилган нуқтаи назар ва талабдан келиб чиқиб баҳо беришга киришди. Бироқ, бу бошланиши эди, холос. Йиғилганлар ҳали гап нимада эканини тўлатқис англаб етмаган эдилар.

Президент ўз фикрига ойдинлик киритди. У киши гапни узоқдан бошлади.

— Энг аввало Амир Темурнинг кимлигини билиб олайлик. Бу зотнинг нақадар буюклигини тўғри англаб етайлик. Ўйлаб

кўринглар, дунёда қайси бир халқ Амир Темурдек бобокалони борлигидан фахрлана олади? Бундай улкан бахт бизнинг халқимизгагина насиб этганини ҳис қилайлик. Бу зот ҳар бир амали, гап-сўзи, тадбирлари билан бугун учун, бундан кейинги авлодлари учун хизмат қилган. Шундай экан, биз ватандошлар у сиймога қандай хизмат қиляпмиз? Темур сиймосидаги ҳар бир деталь жуда катта аҳамиятга эга эканлигига эътибор бериш керак.

Улуғ сана муносабати билан соҳибқирон бобомизнинг образини яратишга жазм этганлар кўп, ҳар ким баҳоли қудрат маълум даражада муваффақиятга эришса эришгандир, аммо-лекин Амир Темур образини яратиш жўн иш эмаслигини, бунинг учун нақадар катта заковат, билим, ҳушёрлик, дид-фаросат, истеъдод билан бирга қалби фавқулодда ғурур туйғуси билан тўлиб-тошган, миллат, ватан нафсонияти билан шахсий иззат-нафси бирлашиб кетган ижодкоргина бу ишга қўл уришга ҳақли, дея тўлқинланиб таъкидлайди Президент.

Ўша учрашувда давлатимиз раҳбари яна қуйидаги фикрларни чертиб-чертиб такрорлагани ёдимда қолган:

Ҳайкал олис мозийда ўтган боболаримиз руҳини шод этиш учун яратилиши муқаррар, шу билан бирга биринчи навбатда ҳай-

кал хусусан Амир Темурдек зотнинг мардона сиймоси бугунги ва бундан кейинги авлодларимиз ғурурини юксалтиришга хизмат қилмоғи шарт;

Истиқлол мафкурасининг бош вазифаси — халқимизнинг бугунги ва эртанги кунга бўлган ишончини мустаҳкамлаш. Атрофимизда бўлаётган воқеа-ҳодисаларга неқбинлик билан муносабатда бўлишга эришиш. Буларнинг ҳаммасига эса ҳар бир ватандошимизнинг миллий ва ватанпарварлик ғурурини ошириш ва мустаҳкамлаш билан эришилади. Бухоро ва Хиванинг 2500 йиллигини нишонлаш миллатимиз, халқимизни томирларимиз 25 асрлик мозий бағрига илдиз отганидан огоҳ этади. 660 йиллик буюк сана қонимизда, руҳимизда Амир Темурдек беқиёс зотнинг қони, руҳи давом этаётганини англатади;

Бундан биз ўзбеклар анойи халқ эмаслигимиз, жўн халқ эмаслигимиз аёнлашади. XX асрда ҳам, бундан кейинги асрда ҳам ўзбек дунёдаги ҳар қандай халқ олдида бўйнини қисмай, қаддини ғоз тутиб яшашига ҳақли эканини англатади.

Мен ҳар бир ўзбек зиёлиси, ҳар бир фуқароси айна шундай кайфият, айна шундай миллий ғурур билан яшашини истайман, барчамиз биргаликда ана шу орзуни

рўёбга чиқариш учун интилишимиз зарур, деди Президент пировардида.

Устахонада бўлган учрашувдан роппароса бир ҳафта бурун Ислон Каримов Маънавият ва маърифат жамоатчилиқ маркази раҳбарларини, бир гуруҳ ижодкор ва журналистларни қабул қилган, тўғриси, ўша учрашув иштирокчиси сифатида мен бўлиб ўтган суҳбатлар таъсирида туғилган ҳаяжонларимни ҳали босиб улгурмаган эдим. Ўша учрашувда ҳам Президент ниҳоятда бир кунчақлик билан миллий ғурур ҳақида гапирган эди.

1996 йилнинг Амир Темур йили деб эълон қилиниши оддий одамларимиз руҳини тоғ қилиб юборди. Миллий ғурурнинг уйғонишига улкан ҳисса қўшди. Самарқанд ва Шаҳрисабзда ҳайкал ўрнатиш учун махсус майдонлар ҳозирланаётгани ҳам халқимиз кўнглини тоғ қилиб юборди.

— Кечга томон, соат 5—6 ларда Амир Темур хиёбонидан ўтаётганда эътибор беринглар, — деди юртбошимиз ўша суҳбатда, — қуёш отда виқор билан ўтирган бобомизнинг юзига, чеҳрасига тушиб, ундан қайтаётган нур кишига куч-қувват, мадад бераётгандек бўлади. Шахсан менга шундай таъсир қилади...

Бу сўзларни эшитгач, бошқаларни билмадим-у, лекин мен ҳайкалтарошлиқ санъ-

атини ҳали тўла ва теран идрок этиш ил-мидан йироқлигимни, ҳайкалнинг моҳияти-ни, унинг замиридаги мужассам маънолар-ни керакли даражада англаб ета олмасли-гимдан ўзимча хижолат чекдим. Махсус Амир Темур хиёбонига бориб, ҳайкални тур-ли нуқталардан кузатиб, унга Президент нигоҳи билан қарашга ҳаракат қилдим. Хиё-бондан ўтаётган, ҳайкални томоша қилаёт-ганларнинг ҳар бирига юртбошимиз тўлиб-тошиб айтган гапларни бирма-бир ҳикоя қилиб бергим келди, улар ҳам Темур сий-мосидан юрт раҳбари таъсирланган дара-жада руҳ ва қувват олишларини истадим...

Эътибор қилайлик-а, гап фақат буюк аж-додимиз қиёфасини яратишгина эмас, у орқали замондошларимиз қиёфасини — ҳам маънавий, ҳам зоҳирий қиёфасини яратиш, кўз-кўз қила билиш ҳақида боряпти. Шунинг учун ҳам Тошкентнинг қоқ марказида Амир Темурга ўлмас ҳайкал ўрнатилди. Шунинг учун ҳам ўша ҳайкалнинг очилиш мароси-мида сўзлаган нутқида Ислом Каримов мил-лий ғурур, шаън-шавкат аҳамиятини такрор-такрор тилга олиб, “жонажон Тошкентимиз ўртасида қад кўтарган улуғ бобомиз сиймо-си халқимизга фахр ва ғурур бахш этмоғи муқаррар”лигини алоҳида таъкидлаган эди.

...“Ҳайкалтарошлик” устахонасига қайт-сак.

Давлатимиз раҳбари ҳайкалнинг ҳар бир қисми хусусида батафсил тўхталди. Айниқса, тахтда ўтирган қиёфадаги соҳибқирон қадди-басти нақадар жиддий аҳамият касб этишини тушунтирди. Умр бўйи жангу жадалларда от сурган, қолаверса, 27 давлатни забт этган, ҳам жисмонан, ҳам маънан тенги йўқ қувватга эга бўлган инсон қаддини дол тутиши мумкинми?

Асло!

Ҳайкалтарош қандай йўл тутмоғи керак?

Президентнинг нуқтаи назарига кўра, ҳайкалтарош Темур сиймосидаги тарихий ҳақиқатни биз авлодлар нигоҳида гавдалантириб бериши, бошқача айтганда, соҳибқирон тафаккури ва жисмидаги ўлмас қувват-ҳароратни биз авлодларга кўчириши, биздан кейинги авлодларда давом эттира билиши керак!

Шу ўринда қизиқ ҳолат юз берди. Ҳайкалтарошлик устахонаси ҳовлисида чала ишланган, баҳридан ўтилган, синган-нетган ҳайкаллар сақланиб қолган экан. Амир Темурнинг Самарқандга қўйиш учун мўлжалланган ҳайкали рўпарасида ёлғиз киши ҳайкали қолиб кетган. На муаллифи, на насаси, на ҳайкалнинг нима мақсадда қўйилгани ҳам номаълум. Устига-устак, ҳайкалнинг калласи йўқ — танаси қолган эди.

Президент йиғилганлар диққатини ўша ҳайкалга қаратди.

— Мана бу ҳайкал умр бўйи оғир меҳнатдан қадди букилган, оғир меҳнатлардан эзилган кишининг тасвири. Бу — табиий, ҳатто боши тушиб кетган бўлса ҳам оддий заҳматкаш одамнинг ҳайкали эканлиги кўриниб, сезилиб турибди. Демак, ҳайкал-тарошнинг мақсади шу бўлган. Хўш, Амир Темурнинг тахтда ўтирган ҳолатини сиз қандай тасаввур қиляпсиз? Умр бўйи от минган кишининг қоматини кўз олдингизга келтиринглар.

Яна ҳайкални кўра билиш, ундан таъсирлана олиш борасидаги ожизликларимиз эсга тушди. Дарҳақиқат, ҳайкални минглаб кишилар кўради, ундан завқланади, фахрланади. Шундай экан, қаддини ғоз тутиб, кўр тўкиб ўтирган бобомиз қиёфаси ҳар бир ватандошимизнинг, ҳар бир кексаю ёш ҳамюртимизнинг ғурурига ғурур, фахрига фахр қўшади!..

Ватанимиз шўро истибдоди остида қолган кезлар бобомиз қабри оёқ ости қилинди, унинг қабри очилиб, руҳи безовта қилинди. Ундан илгарироқ Верешагин сингари рассом-миссионерлар юртимизни кезиб, халқимиз шаънини таҳқирловчи расмлар чизди. Ундай расмларнинг ҳар бир чизигидан шовинизм иси келиб туради. Энди

ундай бедодликларга ўз асарларимиз билан ҳам тарихий, ҳам санъат нуқтаи назаридан, ҳам истеъдод борасидаги маҳоратимиз билан жавоб берадиган давр келди.

Суҳбат асноси Президент “буюк мўғул” ибораси мутлақо тарихий ҳақиқатга зид тусунча эканлигини айтди. Темурнинг кўзи қийиқ бўлмаган. Ислон Абдуғаниевич Шаҳрисабзда пиёда тоққа кўтарилгани, баланд тоғ қишлоқларида яшаётган барлос уруғига мансуб кишилар билан яқиндан танишгани, барлосларнинг кўркам қиёфали, кўзлари катта-катта, бургутникидек ўткир, чарақлаган бўлишини айтди.

Юртбошимиз ҳеч кимнинг хаёлига келмаган, эътибор қилмаган, арзимасдек туюладиган яна бир детални ёдга солди.

— Пешонадаги, кўз чеккасидаги ажинлар нималарни англатади? — деб сўради у киши қўққисдан. — Айтайлик, хориждан келувчилар инсоннинг бетидаги ҳар бир ажиннинг ўзига яраша тарихи бўлишини яхши билишади. Шу нуқтаи назардан кўрсак агар, Темур бобонинг бетидаги, манглайидаги, кўз бурчларидаги ажин чизиқлари нималарни англатади?

Йиғилганлар ҳам, ҳайкалтарош ҳам яна бир карра кутилмаган саволдан лол қолдилар.

Чиндан ҳам, бундай илм қадим Шарқда бўлган, фозил одамлар кафтдаги, юздаги

умр ўтгани сайин кўпаядиган чизиқларга асосланиб, кишининг умр йўлини аниқ айтганлар. Шўролар даврида бу илм қатағон этилди. Фарбда у авж олди, мутахассислар етишиб чикди, ҳатто оддий одамлар ўқиб-ўрганиб кетди.

Мен ўша куни Президентнинг куйиб-ёниб, жўшқинлик билан айтган фикрларидан яна шу маъноларни уқдим:

Бизнинг рассомлар, ҳайкалтарошлар эндиликда мазкур илмни пухта эгаллашига зарурат туғилмоқда. Чунки, Амир Темур чехрасидаги ҳар бир чизиқ, ажин ариқчалари тарихий ҳақиқатни, яъни буюк соҳибқирон босиб ўтган умр йўлини тўғри англатмоғи зарур.

Амир Темурдек зотнинг тахтда ишонч ва қатъият билан ўтириши — ғурур. Амир Темурдек бобокалонимизнинг кўз қарашлари — ғурур. Амир Темур қадди-бастининг расолиги, ҳаётнинг адоқсиз заҳматлари бу муборак қоматни букиб қўймагани — ғурур. Амир Темурнинг қадди халқимизнинг қадди-бастини тиклаяпти... Ҳам жасорат, ҳам шиддат, ҳам мурувват, ҳам оқибат, ҳам қатъият, ҳам даъват маънолари мужассам муборак нигоҳ кексаю ёшларимиз нигоҳларига кўчяпти... Елкага виқор билан билан ташланган чакмон, белни маҳкам боғлаган шоҳона камар, қилич тутган қўл бармоғидаги узук —

ундай бедодликларга ўз асарларимиз билан ҳам тарихий, ҳам санъат нуқтаи назаридан, ҳам истеъдод борасидаги маҳоратимиз билан жавоб берадиган давр келди.

Суҳбат асноси Президент “буюк мўғул” ибораси мутлақо тарихий ҳақиқатга зид тушунча эканлигини айтди. Темурнинг кўзи қийиқ бўлмаган. Ислон Абдуғаниевич Шаҳрисабзда пиёда тоққа кўтарилгани, баланд тоғ қишлоқларида яшаётган барлос уруғига мансуб кишилар билан яқиндан танишгани, барлосларнинг кўркам қиёфали, кўзлари катта-катта, бургутникидек ўткир, чарақлаган бўлишини айтди.

Юртбошимиз ҳеч кимнинг ҳаёлига келмаган, эътибор қилмаган, арзимасдек туюладиган яна бир детални ёдга солди.

— Пешонадаги, кўз чеккасидаги ажинлар нималарни англатади? — деб сўради у киши қўққисдан. — Айтайлик, хориждан келувчилар инсоннинг бетидаги ҳар бир ажиннинг ўзига яраша тарихи бўлишини яхши билишади. Шу нуқтаи назардан кўрсак агар, Темур бобонинг бетидаги, манглайидаги, кўз бурчларидаги ажин чизиқлари нималарни англатади?

Йиғилганлар ҳам, ҳайкалтарош ҳам яна бир карра кутилмаган саволдан лол қолдилар.

Чиндан ҳам, бундай илм қадим Шарқда бўлган, фозил одамлар кафтдаги, юздаги

умр ўтгани сайин кўпаядиган чизиқларга асосланиб, кишининг умр йўлини аниқ айтганлар. Шўролар даврида бу илм қатағон этилди. Фарбда у авж олди, мутахассислар етишиб чиқди, ҳатто оддий одамлар ўқиб-ўрганиб кетди.

Мен ўша куни Президентнинг куйиб-ёниб, жўшқинлик билан айтган фикрларидан яна шу маъноларни ўқдим:

Бизнинг рассомлар, ҳайкалтарошлар эндиликда мазкур илмни пухта эгаллашига зарурат туғилмоқда. Чунки, Амир Темури чехрасидаги ҳар бир чизиқ, ажин ариқчалари тарихий ҳақиқатни, яъни буюк соҳибқирон босиб ўтган умр йўлини тўғри англатмоғи зарур.

Амир Темурдек зотнинг тахтда ишонч ва қатъият билан ўтириши — ғурури. Амир Темурдек бобокалонимизнинг кўз қарашлари — ғурури. Амир Темур қадди-бастининг расолиғи, ҳаётнинг адоқсиз заҳматлари бу муборак қоматни букиб қўймагани — ғурури. Амир Темурнинг қадди халқимизнинг қадди-бастини тиклаяпти... Ҳам жасорат, ҳам шиддат, ҳам мурувват, ҳам оқибат, ҳам қатъият, ҳам даъват маънолари мужассам муборак нигоҳ кексаю ёшларимиз нигоҳларига кўчяпти... Елкага виқор билан билан ташланган чакмон, белни маҳкам боғлаган шоҳона камар, қилич тутган қўл бармоғидаги узук —

буларнинг ҳар бирида ўзбекнинг, халқимиз орзу-умиди, иқболининг тимсоли мужассам. Эътибор қилинг, Амир Темурнинг қўли қилич тутган эмас, қилич — қинда сокин турибди, бобомиз уни суғуриш ниятида ҳам эмас, нега деганда, қилич — босқинчилик аломати эмас, хавфсизлик қалқони. Кўнгил ороми, юрт хотиржамлиги.

Темур сиймосига ишонган халқнинг келажакка ишончи ортади, Темурнинг қатъиятини илғай олган халқ ҳеч кимнинг, ҳеч қандай кучнинг олдида бўйин эгмайди, ҳаёт ва турмуш қийинчиликлари олдида эсанкирмайди, Темурнинг “Куч — адолатда!” деган ўлмас ҳикмати қалбига жо этган халқнинг адолатсизликлар рўпарасида қадди дол бўлмайди!

Амир Темурдек соҳибқирон бобомизнинг азиз сиймоси 660 йилга тенг олис мозийдан келиб халқимизни тарбиялаётгани унутилмас бир неъматга айланмоқда, рўшнолик айёмига айланмоқда. Бу рўшнолик ҳар бир юртдошимизнинг қалб мулкига айланмоғи, демакким, мустақил давлатимизнинг таянчига айланмоғи керак!

Бунинг бетакрор имконияти ва аҳамияти борлигини юртбошимиз ҳаммадан кўра чуқурроқ, теранроқ ва кўламлироқ англаётганига ўша муҳокама иштирокчилари қайта-қайта иқдор бўлдилар.

УМР ИШИ

Соҳибқирон Амир Темурдек буюк шахснинг жаҳон тарихида тутган ўрнини тиклаш, ўзбек миллатининг, ўзбек давлатчилигининг рамзи сифатида кишилар онгига сингдириш борасида Президент Ислом Каримовнинг беқиёс шижоати, улкан меҳнатининг бир муҳим жиҳати ҳақидагина фикр юритишни истардим.

Бу — Амир Темур сиймоси масаласи. Маълумки, Толстов экспедициясидан сўнг яратилган қаҳрли сиймо тасвири бутун дунёга тарқатилган эди. Атайлаб қилинган бу мафкуравий кўпоровчилик собиқ империянинг Амир Темур шахси ҳақидаги жоҳилона талқинини тасдиқлаш учун лозим эди.

Улуғ аждодимизга нисбатан тарихий адолатни тиклаш масаласи ўртага қўйилгач, Президент бу борада тарихий манбаларга суяниш лозимлигини биринчи кунларданок кўп маротаба уқтирдилар. Бу масаланинг нозик бир томони борлиги, Амир Темур сиймосини ифодалаганда ҳар қандай ижодкор фақат ўз тасаввурига эмас, балки тарихий

ҳақиқатга суяниши кераклиги ҳақида бир неча бор таъкидладилар. Чунки соҳибқирон тарихий шахс ва жуда кўп манбаларда унинг сиймоси, қадди-қомати ҳақида қимматли маълумотлар мавжудлигини қайта-қайта эслатдилар.

Янгидан тикланаётган бу сиймо энг аввало тарихий ҳақиқатга жавоб бериши керак, деди Президент. Кўпроқ уни яхши кўрганлардан кўра, унчалик ёқтирмаганларнинг ҳам қолдирган хотираларини ўрганиш керак, деб, Ибн Арабшоҳни мисол қилиб келтирдилар.

Ниҳоят, Ўзбекистон халқ рассоми Малик Набиевнинг Амир Темур портретида тўхталинди. Энди навбат соҳибқироннинг ҳайкалига келди. Бу ўринда ҳам кўплаб вариантлардан ҳайкалтарош Илҳом Жабборов лойиҳаси танлаб олинди. Лойиҳа муаллифининг ўша кезлар матбуотга берган интервьюсида айтганидек, ҳақиқий иш шундан сўнг бошланди. Соҳибқироннинг юз ифодасидан тортиб, кийим-кечаги, отда ўтириши, жилов қайси қўлдаю, қилич қай ёнда, қай ҳолда бўлишигача бир неча бор Президент ҳузурида муҳокама қилинди. Мўъжазгина лойиҳага тинимсиз сайқал берилиб, охиरोқибат у тасдиқланди. Шу ўринда Президентнинг Амир Темур юз қиёфаси ҳақидаги бир фикрини эслайман:

“Соҳибқироннинг юзидан нур ёғилиб туриши керак. Эрталабми, кечқурунми, кун чиқиши, ё ботишидами, унинг чехрасида нур бўлиши керак. Чунки биз уни энг аввало юрт бирлиги, халқлар тинчлигини, маданият-маърифатни, ободончиликни ўйлаган мутафаккир давлат арбоби сифатида ифодалашимиз зарур. Ана шундагина тарихий ҳақиқат қарор топади”.

Дарҳақиқат, бугунги кунда пойтахтимизнинг Амир Темур хиёбонида қўйилган ҳайкалга хоҳласангиз, эрта тонгда, хоҳласангиз, кечқурун бориб кўринг: соҳибқироннинг юзида доим нур жилваланиб туради.

Яна бир тафсилотни эслай: ҳайкални қаерга ўрнатиш масаласи. Бу ишга алоқадор баъзи одамларда нега энди шу жойга қўйиш керак, ахир у ерда И. Сталинга, К. Марксга ҳайкаллар турган-ку, деган фикрлар ҳам бўлди. Ислом Абдуғаниевич мийиғида кулиб, “Наҳотки худди шунинг учун ҳам Амир Темур бобомиз ҳайкали шу жойда туриши кераклигини тушуниш қийин бўлса, — дедилар. — Ахир бунда жуда катта маъно бор-ку. Ундан ташқари, иншоолло, энди бу ҳайкал абадий туради. Чунки пойтахт марказидаги бу хиёбон энди ўз эгасини топди”.

Амир Темурнинг Шаҳрисабз ва Самарқандда қўйилган ҳайкаллари хусусида ҳам

хотирамга маҳкам ўрнашиб қолган айрим тафсилотларга тўхталиб ўтмоқчиман.

Президент девонининг ёнгинасида жойлашган ҳайкалтарошлик комбинатида иш қизғин. Илҳом Жабборов бошлиқ ижодий гуруҳ ниҳоят икки ҳайкални бор бўйича тиклади. Уларнинг ҳар тарафдан олинган турли фотосуратлари Президентга тақдим қилинди. Суратларни кўра туриб, у киши иккала ҳайкал ҳақида ҳам айрим танқидий фикрлар билдирдилар. Биз: “Суратда шундай чиқибди, аслида бундаймас”, деб муаллифларни ҳимоя қилгандек бўлдик... “Бўпти, — дедилар Президент, — унда, кечқурун жойига бориб кўрамиз. Сўнгги пайтда соҳибқирон ҳақида мақолалар, асарлар ёзган ёш олимлар, ёзувчилар, журналистлар ва рассомларни ҳам таклиф этинглар”.

Кечқурун ҳайкаллар пойида 20—30 киши тўпландик. Президент келдилар. Ҳамма билан қўл олиб кўришгач, муаллифларга “Ҳорманглар энди”, дедилар-да, ҳайкалларни синчиклаб кузата бошладилар. Ора-сира саволлардан сўнг Илҳом Жабборовга, қани, юринг, деб Самарқандда ўрнатиладиган ҳайкалнинг орқа тарафига бошладилар.

Салкам 50—60 метр нарида тўхтагач, ҳайкалтарошга юзландилар:

“— Самарқанд тахтига ўтирганларида Амир Темурнинг ёши нечада эди?”

— Ёш эдилар ҳали, — деб жавоб қайтарди Илҳом.

— Ёш бўлсалар, нега ҳайкалингизнинг елкаси чолларникидай букик? Ундан ташқари, соҳибқиронга хос савлат, ғурур, виқор сезилмайди-ку? Нега у тахтда омонатгина ўтирибди? Бошининг хамлиги, кўкрагининг ботиқлигини юзма-юз туриб сезиш шарт эмас. Мана бу жойдан ҳам яққол сезилиб турибди-ку!..

Шаҳрисабзда қўйиладиган ҳайкалга келсак, у соҳибқироннинг йигитлик даврини ифода этадиган бўлгач, гавда ҳам, туриш ҳам барваста йигитникидек бўлиши керакми, йўқми?..”

Яна ҳайкаллар олдига қайтдик. Хуллас, бир соатлар атрофида муҳокама бўлди. Президент кўрикка таклиф қилинган зиёли ёшларнинг сўзларини тингладилар, ўзлари гапирдилар. Амир Темур шахсини тиклаш, унинг тарихан ҳаққоний ўрнини илмий асосда тўғри белгилаш, бу жараёнда зиёлиларнинг, айниқса ёш олимлар, ёзувчию журналистларнинг масъулияти ҳақида куйиниб гапирдилар.

“Биласизларми, нега мен ёши улуғларни эмас, сизларни чорладим бу кўрикка? — дедилар пировардида. — Чунки бизнинг авлод, биздан каттароқ авлод, Аллоҳнинг берган умрига шукур, лекин барибир ўтиб кетамиз. Амир Темур шахсини тиклаш энди

бошланди. Уни нафақат тиклаш керак, балки миллат рамзига, мамлакат рамзига айлантириш керак. Бундай улуғ иш тарихий адолатни қарор топтириш, топталган миллий ғурурни кўтариш, замондошларимиз, келажак авлодлар онгига ўзининг қанчалик буюк халқ, буюк миллат вакили эканлигини сингдиришдек муқаддас бурчимизни амалга ошириш учун керак. Гап фақат Амир Темур ҳақида кетмаяпти. Қани, айтинг-чи, яна қайси халқда бор бунчалик кўп тарихий шахслар, дунё цивилизациясига бунчалик катта ҳисса қўшган мутафаккир алломалар?! Уларнинг номини ўнлаб, юзлаб санаш мумкин. Дунё билади уларнинг номларини. Хўш, миллатни, халқни, ёш мустақил давлатни ер юзига қайтадан танитиш учун бу энг самарали, энг керакли иш эмасми? Бу ишни ким қилиши керак? Сизлар эмасми? Тўғри, ёзясизлар, гапирясизлар, бошқа ижодий ишлар қилиняпти, лекин ҳали бу оз. Тарихни чуқурроқ ўрганиш керак. Ҳозирча унга фақат дебочалар очияпти, холос. Узоқ йиллар мустамлакачилар тарафидан бузиб, камситиб битилган тарихни тиклаш, тарихий Ҳақиқатни рўёбга чиқариш осон иш эмас. Бу — умр иши. Мана нима учун бугун сизларни бу ерга чорладим. Ишланглар, ўзларингни аямай ишланглар. Нима ёрдам керак бўлса, айтинглар. Бу муқаддас иш учун ҳеч нарса аямаймиз...”

ОЛТИ АСР АДОЛАТИ

Ҳар бир янги аср одамзод кўтарилган янги юксакликлардан далолат беради. Буюк аждодларга ворис бўлиш, улар қолдирган олтин меросни асрлар қаъридан зарралаб йиғиб, бугунги жаҳонни қойил қолдирадиган юксакликларга кўтариб қўйиш қанчалик катта қудрат ва жасорат талаб қилишини биз Ўзбекистон истиқлоли даврида ўз кўзимиз билан кўрмоқдамиз.

Соҳибқирон Амир Темурнинг оламшумул ғалабалари, қудратли давлати ва яратган обидалари бундан олти аср бурун жаҳонга танилган эди. Унинг “Куч — адолатдадир” деган буюк эътиқоди ўғли Шохрух ва невараси Мирзо Улуғбек даврида ҳаётга яхши татбиқ этилди. Агар Амир Темурнинг давлатни бошқариш ва мамлакатни обод қилишдаги анъаналари шу тарзда давом эттирилганда халқимизнинг кейинги асрлардаги тақдири бутунлай бошқача бўлиши мумкин эди.

Лекин эзгуликнинг кечи йўқ деб бежиз айтмаган эканлар. Ўзбекистон истиқлоли-

нинг олти йили давомида Амир Темур дав-
ридан кейинги олти асрнинг адолати қан-
дай тикланганига биз ҳаммамиз гувоҳ
бўлдик.

Амир Темурнинг 660 йиллигини нишон-
лаган йилимиз Ўзбекистон тарихининг энг
ёрқин саҳифаларидан бири бўлиб қолади.
Соҳибқирон сиймоси орқали халқимизнинг
қудрати унинг ҳаётлигида жаҳонга намоён
бўлган эди. Орадан олти асрдан ортиқ вақт
ўтганда худди шу халқнинг улуғ қудрати
бутун дунёни яна бир бор қойил қилгандай
бўлди. Шу сабабли Амир Темур йилида
Давлат мадҳиямизнинг қуйидаги икки сат-
ри қайта-қайта ёдимизга тушди:

Улуғ халқ қудрати жўш урган замон
Оламни маҳлиё айлаган диёр.

Амир Темур фаолияти билан бошланган
уйғониш ва юксалиш даврини олимларимиз
“ренессанс” деб атайдилар. Бутун одамзод
тарихида жуда нодир ҳодиса бўлган ренес-
санс Фарбу Шарқда ҳар минг йилда фақат
икки-уч марта содир бўларкан. Абу Райҳон
Беруний ва Ибн Синолар фаолияти билан
бошланган юксалиш бизнинг диёримизда-
ги биринчи ренессанс саналса, Амир Те-
мур, Мирзо Улуғбек, Алишер Навоий, Мир-
зо Бобур фаолиятини ўз ичига олган катта
давр иккинчи ренессанс ҳисобланади.

Мана, ҳозир учинчи минг йиллик арафасида парвардигор мустақил Ўзбекистонга янги бир уйғониш ва юксалиш даврини насиб этмоқда. Мамлакатимиз йўлбошчиси Ислом Каримовнинг “Ўзбекистон ХХI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари” китобида бу янги юксалиш даврининг бутун моҳияти очиб берилган.

Ватан хавфсизлигини, барқарорлик ва тараққиётни таъмин этишда Амир Темурнинг буюк ибрати ва ўлмас анъаналари биз учун юксак бир миллий мезон бўлиб хизмат қилади. Халқ манфаатларини тор шахсий ва гуруҳчилик манфаатларидан баланд қўя бириш, барча миллат ва элатларга бағрикенглик билан муносабатда бўлиш, жаҳоннинг илғор мамлакатлари билан ўзаро манфаатли алоқаларни йўлга қўйиш, бутун инсониятнинг илғор тажрибасини ҳисобга олиб иш юритиш, айнаи вақтда ўз миллий-маънавий илдизларимиздан мадад олиш ва улуг аждодларнинг анъаналарини ривожлантириш — бу ҳаммаси миллий юксалишни таъмин этувчи омиллар экани буюк аждодларимиз фаолиятларида ва тақдирларида кўзга яққол ташланиб туради.

Амир Темур каби юқоридаги омилларга суяниб иш кўрган Мирзо Улуғбек, Алишер Навоий ва Мирзо Бобурлардан ташқари

Шохруҳ Мирзо, Хусайн Бойқаро, Акбаршоҳлар ҳам буюк бир юксалиш даврининг намоёндалари бўлиб, тарихда ёрқин из қолдирдилар.

Лекин беш қўл баробар бўлмас экан. Улуғбекнинг фожеавий ўлиmidан кейин бошланган инқирозли даврларда тор маҳаллий манфаатларга ва уруғ-аймоқчилик иллатларига берилган хон ва султонлар давлат тепасига келдилар. Улар Амир Темур меросига, у яратиб кетган тарихий обидаларга қарши бузғунчилик сиёсатини юргиздилар. Шу сабабли XVI—XVIII асрлар мобайнида Самарқанддаги Бибиҳоним масжид-мадрасаси харобага айланди. Улуғбек расадхонаси нобуд бўлди. Шаҳрисабздаги Оқсаройга тўплардан ваҳшиёна ўқлар отилди.

Аслида, Шайбонийлар сулоласига мансуб хонлар ҳам туркий тилли мусулмон фарзанди эдилар. Лекин улар “биз Чингизхон наслиданмиз, Жўжихондан тарқаганмиз, ҳокимият тепасида фақат биз ўлтиришимиз керак, Амир Темурнинг шон-шуҳрати бизникидан баланд бўлмаслиги керак”, деган ақидапарастликка муккасидан кетадилар.

Олтин Ўрда хони Тўхтамиш ҳам ана шу ақидага асосланиб, Амир Темур қилган яхшиликларга ёмонлик билан жавоб берган ва охир-оқибатда ўз тажовузларининг қурбони бўлган эди.

Шайбонийзодалар ҳам Тўхтамиш каби Чингизхоннинг катта ўғли Жўжихон авлодига мансуб эди. Шайбон улуси ўз номини Чингизхоннинг невараси, Жўжихоннинг кичик ўғли Шайбондан олган. Бу улус Дашти қипчоқнинг Ўрол тоғи жанубидаги яйловларида кўчиб юрган. Шайбонийнинг аждодлари Туркистонга шимолдаги ўша Шайбон улусидан кўчиб келганлар.

“Элга эл қўшилса — давлат” дейдилар. Ўзбек халқи таркибига қўшилган туркий тилли қавмлар орасидан жуда кўп яхши одамлар чиққан. Лекин ўзларининг Чингизхон наслидан эканлигини унутолмай нуқул ақидапарастлик қилган хон ва султонлар Амир Темур меросига бахиллик кўзи билан қарадилар, унинг давлатни бошқаришдаги яхши анъаналарига қарши бориб, мамлакатимизни таназзулга гирифтор қилдилар. “Бахилнинг боғи кўкармас” деганларидек, охир-оқибатда уларнинг ўзлари ҳам шу бахилликларининг қурбони бўлдилар.

Диний ақидапарастлик, маҳаллийчилик ва уруғ-аймоқчилик иллатларига берилиш бугун ҳам одамзодни безовта қилмоқда, халқларнинг хавфсизлигига таҳдид солмоқда. Шунинг учун бундай иллатлар ўтмишда қанчалик даҳшатли фожеаларга сабаб бўлганини, пировард натижада ўз эгалари-

га ҳам ажал келтирганини чиндан содир бўлган воқеалар мисолида кўриб ўтиш жоиздир.

Кўқон хони Амир Умархон ва унинг суюкли умр йўлдоши шоира Нодирабегим чинакам тараққийпарвар ва истеъдодли сиймолар бўлганлиги учун Амир Темурнинг энг яхши анъаналарига амал қиладилар. Улар темурийларга ихлосманд бўлганликларини учун ўз келиб чиқишларини Мирзо Бобур хотираси билан боғлайдилар. Тилла бешик ҳақидаги ривоят Кўқон атрофларида ҳозир ҳам машҳур. Бу ривоятда ҳикоя қилинишича, ёв қувғинига учраган Мирзо Бобур туғилган юртини тарк этаётган пайтда Фарғона водийсининг жанубидаги тоғ этакларида тилла яширилган бешикдаги гўдак ўғлини қолдириб кетади. Яхши одамлар шу гўдакни асраб-авайлаб вояга етказадилар. Кейин унинг авлодлари Амир Умархон мансуб бўлган сулолага асос солади.

Амир Умархон Фарғона водийсида маърифатли тождор бўлиб майдонга чиққан пайтда шимолдан оқподшо Туркистон томонга бостириб келмоқда эди. Оқподшонинг одамлари Бухоро хони Абулфайзхон давридаёқ унинг ишончли қўриқчилари тарзида саройга ишга ўрнашган эдилар. Бухоро тахтини эгаллашда бу қўриқчилар манғит

амирларига яқиндан ёрдам берадилар. Кейин Бухорони Қўқонга қарши гиж-гижлаб, Амир Насруллони Қўқон юришига отландилар.

Бу орада Амир Умархон оламдан ўтган, унинг ўрнига ўғли Мадалихон тахтга чиққан эди. Уларнинг кайвони оналари Нодирабегим шу оғир вазиятда Амир Темур руҳидан мадад олишга интилаётгани Амир Насруллода ва унинг хизматидаги оқподшо одамларида адоват уйғотади.

Амир Насрулло арзимаган бир канизак воқеасини баҳона қилиб, Мадалихонни ҳам, унинг иниси ва ёшгина ўғлини ҳам етмиш ёшлик Нодирабегимнинг кўзи олдида қатл эттиради. Бундай ёвузликка чидай олмаган Нодирабегим Амир Насруллони кўпчилик олдида “Қонхўр!” — деб қарғайди. Фазаби қайнаган Насрулло қонхўрлигини яна бир бор исбот этиб, кекса шоиранинг ҳам бошини кестиради.

Амир Насруллога кутилмаган жойдан қасос қайтади. Унинг ёвузликлари хотинларини ҳам жонидан тўйдирган бўлса керак, Амир Насрулло ухлаб ётганида Кенасбегим деган хотини унинг қулоғига симоб қуяди. Заҳарли симоб қулоқ пардасини тешиб мияга ўтгач, даҳшатли оғриқлар беради. Амир Насрулло симоб оғриғидан жин-

ниларча бақириб, минг қийноқлар ичида жон беради.

Буни асрлар адолатининг аччиқ бир сабоғи дейиш мумкин. Шунга ўхшаш адолатли бир жазо Амир Темур хотирасини беҳурмат қилган Нодиршоҳнинг бошига ҳам тушади.

Бундан икки ярим аср бурун ношуд ҳукмдорларнинг ўзаро урушлари туфайли Турон заифлашган пайтда Эрондан чиққан Нодиршоҳ Самарқанд билан Бухорони босиб олади ва қўшинига талатади. Унинг буйруғи билан Амир Темур қабри устига ёпилган қимматбаҳо яшил тошни ўлжа сифатида мақбарадан олиб чиқиб кетадилар. Бунинг оқибати шу бўладики, Эронга қайтишда Нодиршоҳ ички низоларнинг қурбони бўлади, уни ўзининг ишонган одамларидан бири ўлдиради. Қимматбаҳо яшил тош эса яна Амир Темур мақбарасига, аввалги жойига келтириб қўйилади.

Олти аср адолати тўғрисида сўз юритганда 1941 йилда И. Сталиннинг буйруғи билан Амир Темур руҳи ноинсофларча безовта қилинганини айтмай ўтолмаймиз. Улуғ маданий мерос қолдирган тарихий сиймоларимизни юз суяги бўртган фариштасиз одамлар қилиб тасвирлаган Герасимов истиқлол даврида Амир Темур ва Улуғбекларнинг ўзбек рассомлари чизган тасвирлари-

да қанчалик жозиба, салобат ва миллий ўзига хослик борлигини кўрса нима деркин? Аммо 1941 йилнинг июнида бу одам Амир Темурнинг қабрини очиб, бош суягини қўлга киритганидан ғурурланиб, ғолибларча кўкрак кериб расмга тушганини кўрганда хўрлигимиз келгани, қанчалик дард чекканимиз ёдимиздан чиқмайди.

Адолат кечикиб бўлса ҳам келар экан. Амир Темур мақбараси қайтадан таъмирланиб, олти аср олдинги муҳташам шаклига қайтди. Унинг атрофида яна гулзорлар, фавворалар пайдо бўлди. Жаҳон тажрибасидан келиб чиқиб, Тошкентда, Самарқандда, Шахрисабзда Амир Темурнинг улуғвор ҳайкаллари ўрнатилди.

Амир Темур қабрини шунчалик беҳурматлик билан буздирган Иосиф Сталиннинг жасади Қизил майдондаги мавзолейдан қай аҳволда олиб чиқиб ташлангани, унинг хотираси қанчалик беҳурмат бўлаётгани кўпчиликка маълумдир. Буни ҳам асрлар адолатининг бир кўриниши дейишга ҳақлимиз.

Энг катта адолат — Амир Темурнинг 660 йиллиги фақат Ўзбекистонда эмас, жаҳон миқёсида, Бирлашган Миллатлар Ташкилотига қарашли ЮНЕСКОнинг Париждаги қароргоҳида нишонланганда юзага чиқиб, дунёга нурдай таралди. Амир Темур йили-

да олимларимиз ҳам, ижодкор зиёлилар ҳам, қурувчи ва таъмирчи усталаримиз ҳам, барча вилоятларимиздаги жонкуяр, ватанпарвар кишиларимиз ҳам Президентимиз атрофига жипслашиб, истиқлолимиз тарихига кирадиган улкан ишлар қилдилар.

Бутун халқ ва раҳбарият бир тан-бир жон бўлиб улуғ мақсад йўлида астойдил меҳнат қилса, мўъжизалар яратиши мумкинлиги Амир Темур йилида баралла кўринди. Ана шу мўъжизалардан бири — соҳибқироннинг улуғвор ҳайкали яқинида унга мос қилиб қурилган Темурийлар музейи бўлди. Бу хиёбоннинг жанубида миллий услубда барпо этилган “Ўзбекистон” меҳмонхонаси очиқ китобнинг жимжимали саҳифаларини эслатиб, сўнгги вақтгача ёлғизсираб турар эди. Бу хиёбон Амир Темур номини олгани ва унда Темурийлар музейи ҳамда соҳибқироннинг ҳайкали қад кўтаргани туфайли “Ўзбекистон” деб аталган меҳмондўст бино ҳам ўзгача бир файз ва теран бир маъно касб этди. Бино шаклига кирган очиқ китоб саҳифаларида биз энди Ўзбекистон тарихининг Амир Темурдан бошланган олтин асрини кўргандек бўламиз. Амир Темур хиёбони, ундаги ажойиб ҳайкал ва икки томонда қад кўтарган миллий услубдаги улуғвор бинолар бу хиёбонни яхлит меъморий тафаккур асосида яратилган ва Самарқандда-

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримов ЮНЕСКО
Ижроия Кенгаши сессиясида нутқ сўзламоқда

Президент Ислон Каримов ЮНЕСКО Бош директори Федерико Майорга “Дўстлик” орденини топширмакда

Ўзбекистон Республикасининг “Мустақиллик” ордени

Ўзбекистон
санъаткорлари ўз қўшиқ
ва рақслари билан
ЮНЕСКО анжумани
иштирокчиларини мамнун
қилдилар

Ислом Каримовнинг Шаҳрисабз
аҳли билан учрашуви пайти

Ўзбекистон
санъаткорлари ўз қўшиқ
ва рақслари билан
ЮНЕСКО анжумани
иштирокчиларини мамнун
қилдилар

UNESCO

Ислом Каримовнинг Шаҳрисабз
аҳли билан учрашуви пайти

Амир Темурнинг Шаҳрисабздаги улуғвор ҳайкали

**Шаҳрисабзда Амир Темури ҳайкали
пойига гул қўйиш маросими**

Шаҳрисабз шаҳрига “Амир Темури” орденини топшириш пайти

**Президент Ислон Каримов
халқаро илмий конференция меҳмони –
аҳоқли қирғиз ёвувчиси Чинғиз Айтматов билан**

Шаҳрисабз шаҳрига “Амир Темури” орденини топшириш пайти

Президент Ислон Каримов
халқаро илмий конференция меҳмони –
атоқли қирғиз ёзувчиси Чингиз Айтматов билан

“Амир Темур” ордени

**Президент Ислом Каримов Амир Темур
таваллудининг 660 йиллигига бағишланган халқаро
илмий конференцияда маъруза қилмоқда**

ДМИТРИЙ ТЕМУР ВД. УНИИ
ЖАҲОН ТАРИХИДАГИ УРНИ
ХАЛҚАРО ИЛМИЙ КОНФЕРЕНЦИЯСИ
INTERNATIONAL CONFERENCE
DMITRIY TEMUR AND HIS
PLACE IN WORLD HISTORY

TASHKENT 1996

ги Регистон майдонига ҳамоҳанг бўлган янги бир ансамблга айлантирди.

Амир Темур юбилейининг тўйбошиси бўлган Президентимиз барча ижодкор зиёлиларнинг саъй-ҳаракати ва иқтидорига ўзининг теран ижодий тафаккури асосида раҳбарлик қилганига яна битта ёрқин мисол келтириш мумкин.

Амир Темурга мамлакатимизнинг учта шахрида ҳайкал қўйилди. Бу уч ҳайкалда ҳам соҳибқирон портретининг Малик Набиев чизган суратдаги салобатли қиёфасини бир қарашда таниб олиш мумкин. Шу жиҳатдан улардаги умумийлик жуда ўринли. Айни вақтда, ҳайкаллардаги ўзига хослик соҳибқирон ҳаётининг турли даврлари ва ҳолатларини бетакрор акс эттиради. Дейлик, Шаҳрисабзда унинг ҳали оғир жангларда ярадор бўлмаган, тўрт мучаси соғ пайтлари тасвирланган. Шу муаззам заминда у қаддини ростлаган. Бу маъноларнинг ҳаммаси Шаҳрисабздаги ҳайкалда Амир Темурнинг бор бўйича тикка турган қиёфаси орқали ифода этилган.

Самарқанд соҳибқироннинг пойтахти бўлган. Бу маъно Самарқанддаги ҳайкалда унинг тахтда кўпни кўрган донишманд шоҳ қиёфасида ўтирганини тасвирлаш орқали кўрсатилган. Бу ҳайкалда соҳибқироннинг баҳодирона гавдаси кўзга яққол ташлана-

ди. Қилич сопиға қўйиб турган залварли қўли унинг буюк жанглардан ғолиб чиққан саркарда эканини эсга солади. Кимки унинг мамлакати ва давлатига тажовуз қилса, қилич тутган мана шу қўллар эл-юртини ҳар қандай хатардан омон сақлашга қодир эканини ифода этади.

Тошкентдаги ҳайкалда бедов отини жиловидан тортиб тўхтатган Амир Темур ўнг қўлини бугунги авлодлар томонга чўзиб, уларга олқиш айтаётгандай, ҳаммамизни бунёдкорликка, тинч ва барқарор ҳаёт кечиришга ундаётгандай туюлади.

Уч шаҳардаги уч ҳайкалга бири-бирини тўлдирувчи теран маънолар бахш этишда, шу билан бирга, уларнинг ҳаммасини ватанпарварлик ва инсонпарварлик руҳи билан суғоришда ижодкорлар мамлакатимиз раҳбарининг мутафаккир сифатида олға сурган ғояларига ва берган мазмундор маслаҳатларига асосланганлари кўпчиликка маълум.

Амир Темур ўлмас даҳолардандир. Олти аср адолати унинг туғилиб ўсган диёрида қуёшдай чарақлаб юзага чиққанидан барча буюк аждодлар руҳи шод бўлғай ва улуг мақсадлар йўлидан бораётган мустақил Ўзбекистонни улар доим қўллаб-қувватлагай.

ХАЙРЛИ ИШЛАРГА ДАХЛДОРЛИК ТУЙҒУСИ

Мустақиллик шарофати билан Президент Ислом Каримов раҳбарлигида Ўзбекистонда буюк тарихий ўзгаришлар рўй бермоқда. Хусусан, Ватанимиз пойтахти Тошкент кейинги йилларда буткул ўзгача қиёфа касб этди. Муҳташам бинолар қад кўтарди. Равон йўллар ва кўприклар қурилди, гўзал майдон ва хиёбонлар шаҳар кўркига кўрк қўшди.

Айниқса, давлатимиз раҳбарининг ташаббуси билан соҳибқирон Амир Темур таваллудининг 660 йиллиги бутун дунё миқёсида нишонланиши, 1996 йилнинг Амир Темур йили деб эълон қилиниши миллий қадриятларни тиклаш борасидаги ишларнинг гултожи бўлди. Юбилейга тайёргарлик жараёнида мамлакатимиз пойтахти Тошкентда ҳам кенг кўламдаги ободончилик ва бунёдкорлик ишлари амалга оширилди. Бу ишларга Президентимизнинг ўзи бевосита бош-қош бўлди.

Шу ўринда Амир Темур хиёбонида соҳибқирон ҳайкалини қўйиш, Темурийлар та-

рихи давлат музейини бунёд этиш тарихи хусусида сўз юритиш жоиз кўринади.

Мен қурувчи мутахассис сифатида ил-гари ҳам шахарсозлик ишларида иштирок этганман. У вақтларда қандай бўларди: бирор хиёбон ташкил этиладиган бўлса, “юқори”дан уч-тўрт амалдор жой кўрсатар, уларнинг “назари”да бўлган ҳайкалтарош бирон “сиймо”нинг ҳайкалини қолип асосида ясар, бу иш бирор сана арафасида якунланар эди. Мазкур “асар”да бирон маъно бор-йўқлиги ҳеч кимни қизиқтирмас эди.

Амир Темур ҳайкали учун жой танлаш, ҳайкални тайёрлаш ишларига мутлақо ўзгача вазиятда киришилди. Президент мутасадди раҳбарларни йиғиб, бизга бу вазифанинг ниҳоят даражада масъулиятли эканлигини тушунтирди.

Амир Темур буюк марказлашган давлат барпо этган, дунёнинг ярмини титратган, ҳарбий санъати, адолатли бошқарув усули ҳозирга қадар бутун дунёга намуна бўлиб келаётган тарихимиздаги энг ёрқин шахсдир, деди Президент. Унинг ҳайкали ҳам шунга яраша маҳобатли, энг муҳими, соҳибқирон қадди мағрур бўлиши керак! Ҳайкалда унинг жасурлиги, салобати, шижоати тўла акс этмоғи лозим. Унинг остидаги от ҳам кўкка интилиб, жоловини узай деб, депсиниб турсин.

Кейин Амир Темурнинг қўли қандай туриши, елкаси қандай бўлиши, теран нигоҳида нималар акс этиши лозимлигини узоқ тушунтирдилар. Ҳатто, тахтда қандай ўтиришини кўрсатиб бердилар. Сўнг, очигини айтинглар, мана шу фикрларни акс эттириш, Амир Темурнинг сиймосида унинг ички дунёсини, буюк орзуларини ифода этиш қўлимиздан келадими, йўқми, дея қаттиқ сўрадилар.

Ҳайкал Тошкентнинг маркази — Соҳибқирон номи билан аталувчи хиёбонга ўрнатиладиган бўлди.

Иш бошланиб кетди. Хиёбонни текислаб, у ердаги ресторан, турли тижорат дўконларини кўчира бошладик. Мақсад, юртбошимиз тавсия қилганидек, ҳайкал атрофи очик, у ҳар томондан кўзга яққол ташланадиган бўлиши керак эди. Жамоатчиликда бу ишлар билан қизиқадиган одамлар кўп экан. Ниятимиздан хабар топган мўътабар отахонлар бу ерга келиб, халқимизнинг кўнглидаги иш бўлаётганини айтиб, яхши ният билан дуои фотиҳа қилдилар. Хиёбонга тарихимизга мутлақо алоқаси бўлмаган ёки халқимизга жабр-ситам етказган турли “доҳий”ларнинг ҳайкаллари қўйиб келингани, энди эса у ҳақиқий эгасини топаётганидан мамнун эканликларини изҳор этдилар. Бу кўнглимизни тоғдек кўтарди.

Айни пайтда таниқли ҳайкалтарошлар буюк бобокалонимиз сиймосини яратиш хусусида ўйлай бошладилар. Ислом Абдуғаниевич иштирокида дастлабки эскизлар, лойиҳаларни кўриб чиқдик. Улар ҳар хил эди. Ҳатто бир машҳур ҳайкалтарошимиз Санкт-Петербургдаги Петр Биринчига қўйилган “Мис чавандоз” ҳайкалидан шундоқ нусха кўчириб қўяқолибди. Ажабландик. У, албатта, маъқул бўлмади. Шу аснода истеъдодли ҳайкалтарош Илҳом Жабборов жияни Камол Жабборов билан ҳамкорликда тайёрлаган Амир Темур ҳайкалининг дастлабки нусхасини кўздан кечирдик. Кўрсак, унда соҳибқиронга хос хислатлар, миллий руҳ бор. Шунга тўхтадик. Муҳокамалар жараёнида Президент ҳайкалтарошларга ниҳоятда муҳим ва жиддий маслаҳатлар, йўл-йўриқлар берганларига гувоҳман.

Шу тариқа аста-секин соҳибқироннинг тарихий сиймоси шакллана бошлади. Аввал ҳайкал гипсдан ишланди. Сабаб, унинг ҳажмини белгилашимиз, хиёбоннинг турли томонидан қандай кўринишини аниқлашимиз керак эди. Яхши ҳам шундай қилганимиз. Кейин аниқланишича, от биров кичик бўлиб қолган, мутахассислар тили билан айтганда, симметрия — мутаносиблик бузилган экан.

Ана шунга ўхшаш камчиликларни тузатган ҳолда ҳайкалнинг бронза вариантыни тайёрлашга киришдик.

Табиийки, гипсдан ясалган ҳайкалнинг ўрнига янгиси ўрнатилиши лозим эди. Билмадим, нима учундир иш ҳадеганда юришавермади. Бир хосияти бўлса керакки, хиёбонда жонлиқ сўйиб, худойи қилгач, ишларимиз жонланиб кетди. Шунда инсон руҳи доимо барҳаётлигига, барча амалларимиздан Аллоҳ таоло бохабарлигига яна бир қара иймон келтирдим.

Ҳайкал битди. Унинг тимсолида буюк бобокалонимиз ўз юртига, халқи бағрига қайтди. Одамлар келиб, Яратганга шукрона айтиб, Қуръондан оятлар ўқиб кетишди. Бир куни Юнусободдан муҳтарам оқсоқол — Эгамназар ҳожи келиб, дуо қилдилар, “Ислом акага айтиб қўйинг, у киши Хизр назар қилган одам экан”, дея дил сўзларини изҳор этдилар.

Темурийлар тарихи давлат музейи ҳам қисқа фурсатда қуриб битказилди. Унинг қурилиши давомида Президент бир неча бор келиб, меъмор ва муҳандислар билан суҳбатлашиб маслаҳат бердилар. Аввало, музей биноси доира шаклида бўлиши керак, деди Президент. Бу музей жойига мос келади. Қолаверса, доира — соҳибқирон умр бўйи амал қилган адолат тимсолидир. Гум-

ланиб, буюк келажагимизга ишончимизни мустаҳкамлаш демақдир”.

Чиндан ҳам бугун биз, ўзбек халқи ўз асрий орзу-умидларига эришиб, мустақилликни қўлга киритгани натижасида, миллий қадриятларимизни, қадимий анъаналаримизни, жаҳон цивилизацияси тарихида ўчмас из қолдирган аждодларимизни яна бир бор қайтадан дунёга танитиш имкониятига эга бўлдик.

Амир Тему́р таваллудининг 660 йиллигини ўтказишга тайёргарлик даврида Тошкент, Самарқанд, Шаҳрисабз каби шаҳарларда ва соҳибқироннинг қадами теккан бошқа жойларда улкан бунёдкорлик ишлари олиб борилди, бу сиймо фаолияти билан боғлиқ тарихий обидаларни тиклаш ва таъмирлашда катта натижаларга эришилди. Қадимий Туроннинг уч буюк шаҳри — Тошкент, Самарқанд, Шаҳрисабзда буюк саркарда ва давлат арбобига бир-биридан гўзал, бир-биридан салобатли ҳайкаллар ўрнатилди. Бу улуғ инсонга атаб боғлар, хиёбонлар, сайлгоҳлар яратилди. Энг муҳими, Тошкентда халқимизнинг анъанавий ва замонавий меъморчилик маданияти уйғунлигида бунёд этилган муҳташам Темурийлар тарихи давлат музейи қад ростлади. Бундай улкан маданий-меъморий мўъжизанинг қисқа бир муддатда барпо этилиши,

унинг замонавий техник ва кўрсатув воситалари билан таъминланиши мустақил юртининг, ўз эрки ва озодлиги қўлида бўлган халқнинг нималарга қодир эканлигини бутун дунёга яна бир бор намойиш этди.

Йиллар ўтади, асрлар кетидан асрлар келади, аммо Темурийлар тарихи давлат музейи халқимизнинг XX аср сўнгида ўзлигини англаш сари ташланган дадил қадами, фахр-ифтихори ва ғурурининг юксак тимсоли бўлиб қолади.

Улуғ бобокалонимиз юбилейига бағишланган тадбирлар бу улуғ зотга эскича қарашларга барҳам бериш, буюк давлат арбоби ва атоқли саркардани улкан давлатчилигимиз асосчиси, тенги йўқ бунёдкор, фан ва маданият ҳомийси сифатида янгича ҳис қилиш, бу улуғ инсон маънавий меросининг ҳозирги замондаги аҳамиятини чуқур англаш, тарихий ва миллий қадриятларни тиклаш, қадимий урф-одатларимиз ва анъаналаримизга кенг йўл очиб берди. Бунда соҳибқиронга бағишланган бадиий ва ҳужжатли фильмлар, санъат асарлари, туркум радио эшиттиришлари ва телекўрсатувлар, вақтли матбуотда эълон қилинган мақолалар ва давра суҳбатлари, олий ўқув юртлари, илмий-текшириш институтлари, мактаблар ва меҳнат жамоаларида ўтказилган учрашувлар, конференциялар,

баз салобатли, чексизлик рамзи — мовий рангда бўлиши лозим. Бинони қуришда миллий меъморчилик анъаналаридан фойдаланиш даркор. Унда ўша давр руҳи, миллийлик сезилиб турсин. Нафақат музейга қўйиладиган осори-атиқалар, балки бионинг ўзи ҳам тарихимизни эслатиб туриши даркор. Амир Темур учун, унинг ҳурматини жойига қўйиш учун ҳеч нарсани, олтинни ҳам аямаймиз, керак бўлса, Ўзбекистоннинг бор имкониятини ишга соламиз, дея таъкидладилар юртбошимиз.

Албатта, мамлакат раҳбарининг бу сўзлари, бундай муносабати қурувчилар, усталарни руҳлантириб, уларнинг кучига куч, ғайратига ғайрат қўшиб юборди.

Шундан сўнг мутахассислар Самарқанддаги обидаларни, Тиллакори, Гўри Амир ёдгорликларининг мовий гумбазларини синчиклаб ўрганиб келишди.

Қурилиш ишларини амалга ошириш учун Бош вазирнинг биринчи ўринбосари Исмоил Жўрабеков бошчилигида ишчи гуруҳи тузилди ва бутун қурилиш давомида иш олиб борди.

Шуни таъкидлашни истардимки, Тоҳир Зокиров бошлиқ “Тошуйжойинвестқурилиш” корпорацияси қурувчилари, Абдурахим Умаров бошлиқ “Усто” бирлашмаси ўймакор усталари ёз жазирамасида кечаю кундуз

ихлос билан ишлашди. Уларнинг нигоҳида, юзида хайрли ишларга дахлдорлик туйғуси мужассам эди. Шунинг билан, одамнинг чарчоғи чиқиб кетар, шундай эзгу ишлар иштирокчиси бўлаётганидан беихтиёр қувонар экансан киши.

Соҳибқирон юбилеи арафасида Абдуқаҳҳор Турдиев етакчилигидаги меъморлар лойиҳаси амалга ошди. Гумбазининг диаметри 23 метр бўлган муҳташам музей биноси бунёд этилди. Фавворалардан шодлигимиз рамзи каби кўкка зилол сув сочилди. Таъбир жоиз бўлса, Самарқанд ва Шаҳрисабзда, мамлакатимизнинг барча шаҳар ва қишлоқларида давом этган Амир Темур юбилеи тантаналари шу ердан бошланди. Дошқозонлар осилиб, меҳмонларга таом тортилди.

Хайрли иш — савобнинг боши, дейдилар. Президентимиз Ислам Каримовнинг, Ўзбекистонимизнинг дунёда обрўи тобора ортиб бораётгани, диёримизда тинчлик ва барқарорлик ҳукм сураётгани, эзгу ниятларимиз рўёбга чиқаётгани ана шу хайрли ишларнинг натижасидир.

АМИР ТЕМУР ДАҲОСИНИНГ ТАНТАНАСИ

Улуғ мақсадлар улуғ ишларга йўллайди, дейди донолар. Бу пурҳикмат таъбирнинг қанчалик асосли эканлигини мустақил юртимизнинг шахдам қадамлар билан ривожланиши мисолида яққол кўрамиз. Чунки биз мустақиллигимизнинг биринчи кунларидаёқ, катта мақсадлар билан янги жамият қуриш сари дадил қадам ташладик, ўзимизга хос, ўзимизга мос тараққиёт йўлини танладик. Бу йўл бугунги кунда Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятида тутган салмоқли ўрнини ҳам белгиладики, мамлакатимиз ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ва маданий-маърифий соҳаларида олиб борилаётган ишлар кўлами, давлатимиз ва муҳтарам Президентимизнинг ички ва ташқи сиёсати халқаро миқёсда тўла равишда тан олинди. Буни халқимиз даҳосининг тимсолига айланган улуғ бобокалонимиз Амир Темур таваллудининг 660 йиллигига бағишланган тадбирлар юртимизда, наинки юртимизда, балки бутун дунёда кенг

миқёсда нишонланган кунларда яна бир бор ҳис этдик.

Жаҳон тарихида ўчмас из қолдирган давлат арбоби, шавкатли саркарда, саховатли илм-фан ва маданият ҳомийси Амир Темурнинг 660 йиллиги муносабати билан мамлакатимизда кўп тадбирлар, улкан бунёдкорлик ва маданий-маърифий ишлар амалга оширилди. Улуғ соҳибқиронга тааллуқли ҳар бир тадбир, ҳар бир иш умумхалқ тантанасига айланиб кетди. Мен бу ишларнинг кўламини ўйлаганимда, Президентимизнинг халқимиз орасида буюк бир ҳикматга айланиб кетган қуйидаги сўзлари фикримни эгаллаб ола беради: “Кимки ўзбек миллатининг куч-қудратини, адолатпарварлигини, чексиз имкониятларини, унинг умумбашарият ривожига қўшган ҳиссасини, шу асосда келажакка ишончини англамоқчи бўлса, Амир Темур сиймосини эслаши керак”.

Ҳа, Амир Темур ва ўзбек халқи ажралмас тушунчалардир. Амир Темур ва тарих ягонадир. Президентимиз сўзлари билан айтганда: “Амир Темур шахсини идрок этиш — тарихни идрок этиш демакдир. Амир Темурни англаш — ўзлигимизни англаш демакдир. Амир Темурни улуғлаш — тарих қаърига чуқур илдиз отган томирларимизга, маданиятимизга, қудратимизга асос-

илмий йиғинлар, халқаро ва минтақавий симпозиумлар катта аҳамиятга эга бўлди. Бу ўринда 1996 йил 22 апрелида Парижда, ЮНЕСКО қароргоҳида “Темурийлар даврида илм-фан, маданият ва маорифнинг юксалиши” мавзуида ўтказилган халқаро конференция ва ҳафталикни алоҳида таъкидлаш зарур. Бу анжуманда жаҳоннинг бир қатор мамлакатларидан — Ўзбекистон, Франция, Англия, Германия, Швейцария, Покистон ва бошқа мамлакатлардан келган 17 темуршунос олимнинг маърузаси тингланди. Маърузачилар (Л. Керен, Г. Пугаченкова, Фредерика Бопартис-Брессан, Б. Аҳмедов, Ассан Саид, Тьерри Заркони ва бошқалар) ўз чиқишларида ҳазрат Амир Темурнинг ҳаёти, фаолияти, Темур ва темурийлар даврида фан ва маданиятнинг, айниқса, тасвирий ва халқ амалий санъати ва шаҳар архитектурасининг ривожланишига доир янги факт ва кузатишлари билан ўртоқлашдилар.

Шунингдек, 1997 йилнинг 23 апрелида Германиянинг Бонн шаҳрида “Амир Темур ва унинг тарихдаги роли” мавзуида немис ва ўзбек олимлари иштирокида халқаро илмий анжуманнинг ўтказилиши ҳам диққатга сазовордир. Германияда бундай анжуманнинг ўтказилиши тасодифий ҳол бўлмай, немис олимларининг Ўзбекистон маданияти тарихи, хусусан, бу маданият

ривожига улкан ҳисса қўшган Амир Темур фаолиятига қизиқиш сабаб эканлиги доктор Хофмайстернинг кириш нутқида аниқ ифодаланди:

“Амир Темурнинг номи,— деди олим, — Ўзбекистонда, Марказий Осиё ҳамда Германияда катта аҳамият касб этиб бормоқда. Амир Темур сиймосига қизиқиш билан қараётганимизга сабаб шундаки, кейинги вақтда улкан ютуқларни қўлга киритиб ривожланиб бораётган Ўзбекистоннинг сиёсий-маънавий илдизларини билиш биз учун муҳимдир”.

Анжуманда тингланган маърузалар, муҳокама ва баҳсларда ҳам Амир Темурнинг ҳаёти, фаолияти ва у яшаган давр асосий ўринни эгаллади.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, анжуманнинг якуний ҳужжатларида немис олимлари томонидан соҳибқироннинг жаҳон маданияти ривожига қўшган ҳиссасига бағишланган илмий тадқиқотлар нашр этилганига қарамай, немис олимларининг бу борада кенг ва чуқур тадқиқотлар олиб бораётганликлари ва ўзбек олимлари билан ҳамкорликда ишлашга ҳозир эканликлари таъкидланди. Анжуманда қилинган маърузалар, баҳслар эса жаҳон темуршунослик илмий йўналишига янги саҳифалар бағишлади.

Шуни ҳам айтиш керакки, ўтган йилларда жуда катта тадқиқотчилик ишлари олиб борилди. 40 га яқин катта-кичик китоблар, монографиялар, альбомлар, буклетлар, харталар, плакатлар нашр этилди. Бундай тадқиқотлар ва илмий-оммабоп асарларда фанга, жамоатчиликка номаълум бўлган кўп масалалар, ҳозиргача бир ёқлама, янглиш талқин қилиниб келинган бир қанча тарихий воқеалар ўзининг тўғри ифодасини топди. Буюк саркарда ва давлат арбобининг улуғ сиймосига жаҳон миқёсида қизиқиш ниҳоятда катта эканлигининг сабаблари, соҳибқирон ўлмас меросининг тарихий аҳамияти ҳар томонлама очиб берилди.

Тадбирлар орасида 1996 йилнинг 24 октябрида пойтахтимиздаги муҳташам Туркистон саройида ўтказилган “Амир Темур ва унинг жаҳон тарихида тутган ўрни” мавзуидаги халқаро илмий конференциянинг асосий ўрин тутганлиги шубҳасиздир. Конференцияда Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримов салмоқли илмий маъруза қилиб, Амир Темур даҳоси ва тарих саҳнасига чиқиш сабабларини, бунёдкорлик фаолияти ва саркардалик салоҳиятини, бугунги кунда соҳибқирон шахсига нисбатан тарихий адолатни тиклашнинг моҳияти ва озод, обод Ўзбекистон учун унинг шахсияти ҳамда меросининг аҳамия-

тини ҳар томонлама очиб берди. Президентнинг илмий маърузаси бу улкан анжуман қатнашчиларида зўр қизиқиш уйғотди, ундаги асосий хулосалар барча олимларнинг маъруза ва нутқларида ҳар жиҳатдан маъқулланди ва қўллаб-қувватланди. Конференцияга ЮНЕСКОнинг Осиё ва Тинч океани минтақалари бўлимининг директори Садаиширу Окаджима, Марказий Осиё халқлари маданияти ассамблеясининг президенти, Қирғизистон ва Қозоғистон республикалари халқ ёзувчиси Чингиз Айтматов, Темурийлар даври санъати ва тарихи ассоциациясининг ҳамда Француз-ўзбек маданий алоқалар жамиятининг президенти, профессор Люсьен Керен, Америка Қўшма Штатлари Атлантик кенгашининг халқаро хавфсизлик дастури директори, профессор Ричард Нельсон, Қоҳира “Ал-Азҳар” ва “Айн-Шамс” университетларининг профессори Насрулло Мубашшир Тарозий, Олмониянинг Триер университети профессори Клаус Пандер, Ҳиндистон Алигарх мусулмон университети профессори Мансура Хайдар, Япониянинг Киото университети профессори Эйжи Мано, Россия Давлат Эрмитажининг бўлим мудир, профессор Анатолий Иванов, Хитой Халқ Республикаси Шарқий Европа ва Марказий Осиё институти директорининг ўринбосари, профессор Син Гуан-

чен, Туркия Ўрта Шарқ университетининг профессори Эсонбека Тўғон, Италия Шарқ университетининг профессори Мишел Бернardini каби машхур олимларнинг қатнашишлари ва унинг ялпи мажлисларида маърузалар билан чиқишлари катта аҳамият касб этди. Улар ўз маърузаларида улуғ мутафаккирлар ва тарихий шахслар номини улуғлаш, уларнинг меросини ўрганишда Ўзбекистонда олиб борилаётган катта ишларга юксак баҳо бердилар.

Нуфузли халқаро ташкилот — ЮНЕСКО раҳнамолигида ўтказилган бу илмий анжуман унинг қароргоҳи Париждаги тадбирларнинг мантиқий давоми, Самарқанддаги тантаналар билан қўшилиб, жаҳон халқларининг улуғ соҳибқиронга нисбатан буюк эҳтиромининг ўзига хос бир якуни бўлди. Конференцияга тайёргарлик даврида унга иштирок этишга хоҳиш билдирган олимларнинг маърузалари баёнлари ва тезисларини ўз ичига олган ўзбек, рус ва инглиз тилларида уч китоб нашр этилди. Конференцияда, унинг ялпи мажлислари ва шўъбалари йиғилишларида Европа, Осиё, Америка ва Африка қитъаларининг 25 мамлакатлари ва Ҳамдўстлик давлатларидан келган 100 дан ортиқ мутахассислар, икки мингга яқин олимлар, ёзувчилар, журналистлар, дипломат-

лар, фан ва маданият, давлат ва жамоат арбоблари иштирок этдилар.

Конференциянинг ялпи мажлислари ва унинг беш шўъбаси мажлисларида Амир Темурнинг буюк бунёдкор шахс ва улкан саркарда сифатида XIV асрда Мовароуннаҳр ва Хуросонда марказлашган давлатга асос солгани, бу давлатнинг халқаро миқёсда олиб борган муносабатлари, Амир Темурнинг сиёсат саҳнасига чиқиши арафасида Марказий Осиёнинг ижтимоий-иқтисодий ва маданий ҳаёти, унинг буюк шахс сифатида шаклланишига таъсир этган омиллар, ўз она юртининг озодлиги ва тараққиёти учун амалга оширган тадбирлари, фан, маданият, санъат, меъморчилик, шаҳар қурилиши ва суғориш иншоотлари барпо этишдаги ишлари, ҳарбий саркардалик салоҳияти ва бу улуғ сиймонинг жаҳон тарихий тараққиётидаги ўрни ва ролига оид фундаментал масалалар атрофлича муҳокама қилинди. Маъруза ва нутқларда улуғ соҳибқироннинг маданий-маърифий фаолияти, адабиёт, санъат, меъморчилик, фан ва таълим соҳаси намоёндаларига кўрсатган ҳомийлиги ва уларни ҳар жиҳатдан қўллаб-қувватлаши ҳамда шу орқали жаҳон цивилизациясига қўшган ҳиссаси илмий асосларда ёритилди. Конференция қатнашчилари ўз маърузаларида янги илмий хулосаларни баён

қилдилар ҳамда конференцияга илмий-таш-килий жиҳатдан пухта тайёргарлик кўрилганлигини ва у юксак савияда ўтаётганлигини таъкидладилар.

Маъруза ва чиқишларда Амир Темур ва темурийлар даврида ижтимоий-сиёсий тузум, давлат қурилиши, халқаро муносабатлар, амалий санъат, ҳунармандчилик ва қишлоқ хўжалигининг тараққиёти, бу даврда адабий алоқалар, маданий ҳаёт, диний эътиқод ва илм-фан тарихи ҳамда фольклор, адабиёт ва санъатда ҳазрат соҳибқирон сиймосининг тасвирланиши, турли ҳудудларда Амир Темур номи билан боғлиқ архитектура, археография ва археология ёдгорликларини таъмирлаш ва сақлашнинг ҳозирги муаммолари каби аниқ илмий-амалий масалалар ҳақида диққатга сазовор мулоҳазалар илғари сурилди. Бир сўз билан айтганда, “Темурийлар ренессанси”нинг асосий моҳияти ва хусусиятлари ҳар томонлама асослаб берилди ҳамда у “Шарқдаги янгича хусусиятларга эга бўлган буюк қайта уйғониш” сифатида баҳоланди.

Конференция натижаларидан келиб чиқадиган бош илмий хулоса айнан шудир. Конференциянинг бундай кенг қамровда иш олиб бориши конференция қатнашчиларининг юксак салоҳиятидан дарак бериш билан бирга, унга ва умуман Амир Темур таваллудининг

660 йиллиги тадбирларига пухта тайёргарлик кўрилганлигини ҳам тўла тасдиқлайди.

Амир Темур таваллудининг 660 йиллиги муносабати билан олиб борилган ишлар мажмуи, жуда юксак савияда ўтказилган тантана ва тадбирлар мамлакатимиз ижтимоий-сиёсий ва маданий тараққиётида, халқимиз маънавиятини янада юксалтириш ва бойитишда мисли йўқ улкан бир воқеа бўлди. Табиийки, бу ишларнинг барчасига давлатимиз раҳбарининг бевосита бош-қош бўлганлиги уларнинг юксак мақом ва савияда ўтишини таъминлади. Биз буни юбилей тантаналари кунларида чет элдан ташриф буюрган катта-катта олимларнинг эътирофи орқали яна бир карра англадик. Бу улкан тадбир яна шуни кўрсатдики, халқимиз ўзлигининг ўзига хос тантанасига айланиб кетган бунёдкорлик ишлари тафсилотларини ҳали кўп ўрганишимиз, таҳлил этишимиз, улардан зарурий сабоқлар чиқариб олишимиз, унинг натижаларини янада мустаҳкамлашимиз зарур. Шу маънода Амир Темур ва темурийлар даврини ўрганиш бўйича ҳам, Амир Темур ва темурийлар қолдирган моддий ва маънавий меросни авайлаб асраш ва келгуси авлодларга етказиш ҳамда шу орқали маънавиятимизни янада юксалтириш ва бойитиш бўйича ҳам олдимизда янги-янги вазифалар турибди. Пре-

зидентимиз Ислом Каримов ҳақли равишда таъкидлаганларидек: “Бизнинг тарихимизда Амир Темурдай улуғ сиймо бор экан, унинг қолдирган мероси, панду ўғитлари бугунги ҳаётимизга ҳамоҳанг экан, олдимизда турган бугунги муаммоларни ечишда бизга қўл келаётган экан, бизнинг бу меросни ўрганмасдан, таърифламасдан, тарғибот қилмасдан ҳаққимиз йўқ”.

Амир Темур ва унинг даврини ўрганиш ва шу орқали бугунги Ўзбекистонимиз маънавиятини янада юксалтиришда аниқ мақсадга йўналтирилган илмий-амалий дастурларни ишлаб чиқиш ҳамда уни ҳаётга изчил татбиқ эта боришда иштирок этиш ҳар бир зиёлининг, мамлакатимизда амалга оширилаётган улкан бунёдкорлик ишларида ўзини камарбаста деб билган ҳар бир олимнинг виждоний бурчидир.

БУЮКЛИКНИ АНГЛАШ

Ѓўзал пойтахтимиз Тошкентнинг қоқ марказида Темурийлар тарихи давлат музейи жадал суръатлар билан қад кўтарди. Амир Темурнинг ўлмас номи билан аталгувчи хиёбон ҳуснига узукка кўз қўйгандек ярашиб тушган бу кошона бугун ҳар бир ватандош юрагида ҳайрат ва ҳаяжон, ғурур ва ифтихор уйғотмоқда.

Музей биносига боққан одамнинг хаёлига даставвал "Улуғвор!" деган фикр келади.

Бу муҳташам бино ўзининг мумтоз салобати, темурийлар тарихининг мислсиз тарихий обидаларига монанд меъморий ечими билан юзлаб-минглаб фуқаролар, дўсту ҳамкорларимиз, хорижий меҳмонлар диққат-эътиборини тортмоқда. Чет элларда чиқадиган бир неча нуфузли нашрларда бу улуғ иншоотнинг тасвири чоп этилгани ҳам ана шу қизиқишнинг яққол далилидир.

Хизмат тақозосига кўра биз бу музейни бунёд этиш ғояси қай тариқа пайдо бўлгани, унинг қай йўсин тараққий топиб борганига гувоҳмиз.

Президент Ислом Каримов бу олижаноб гоёни биринчи бўлиб мамлакат жамоатчилигига тақдим этди. Юртимизда Амир Темури хотирасини абадийлаштириш билан боғлиқ барча ишлар биринчи кундан то ҳануз у кишининг доимий диққат марказида бўлиб келмоқда. Лойиҳалар танлашдан тортиб қурилиш услубига, музей экспозициясидан тортиб бадиий безакларга давлатимиз раҳбари бошчилигида қайта-қайта ва ҳар томонлама муҳокама қилинди, янги ечимлар, янгидан-янги ижро йўллари излаб топилди.

Ана шундай муҳокамаларнинг бирида Президент бу масала хусусида тўхталиб, жумладан, шундай мазмундаги мулоҳазаларни билдирган эди.

Аввало, музей эшигидан қадам қўйиб, соҳибқирон бобомиз зиёратига келади-ган ҳар бир инсон — ҳар бир ватандошимиз кўнглида бизнинг шундай буюк тарихимиз, шундай буюк аجدодларимиз, шундай буюк салтанатларимиз бўлган экан, деган фикр уйғониши керак.

Шу билан бирга, музей бизнинг ота-боболаримиз, халқимиз улуғ маданият, буюк маънавият яратиб, умуминсоний қадриятлар хазинасига нақадар улкан ва унутилмас ҳисса қўшганини англатишга хизмат қилиши лозим.

Ана шу асосда миллий ғурур, миллий ифтихор, миллий мафкурани юксалтириш, халқимизни тараққиётнинг янги марралари сари чорлаш — музейнинг бош вазифасидир.

Биз шунга эришмоғимиз керакки, деб таъкидлади Президент, токи бу ерга ташриф буюрган ҳар бир зиёратчи юртимизнинг қадимий ва тенгсиз ўтмиши, бетакрор ақлий ва маданий салоҳияти билан танишиш натижасида Ўзбекистонимизнинг келажаги ҳақиқатан ҳам буюк, деб тўлқинланиб, ҳаяжонланиб, ғурурланиб кетиши керак.

Бир сўз билан айтганда, бу қутлуғ зиёратгоҳ бизга ўзлигимизни англаш — аждодларимиз буюклигини англаш учун бамисоли бир кўзгу вазифасини адо этмоғи лозим. Ўзлигини, ўз тарихий меросини, ўз илдиз-томирларини чуқур англаб етган халқгина ана шу юксак мезонларга муносиб бўлиш учун албатта интилади, деди Президент.

Бугун ана шу орзуларнинг рўёби сифатида ўзбек давлатининг пойтахтида Темурийлар тарихи кошонаси мағрур виқор тўкиб турибди. Бинонинг ички кўриниши, миллий меъморчиликнинг энг юксак намуналарига ижодий ёндашиб ишланган тоқ ва

равоклар, олтин суви бериб зийнатланган нақшу нигорлар ҳар қандай кишини ҳам лол қолдиради.

Ўрни келганда шуни ҳам айтиш керакки, Амир Темур давридан сўнг барпо этилган тарихий обидаларнинг бирортасида ҳам олтин суви ишлатилмаган. Орадан беш юз йилдан кўпроқ вақт ўтгач, соҳибқироннинг шаъну шавкати тиклаб бунёд этилган ушбу муаззам қасрдагина ўзбек заминининг бебаҳо бойлиги — соф олтинимиз юксак гумбазлардан зар сочиб, буюк темурий салобатдан дарак бериб турибди.

Бунинг, албатта, теран рамзий маъноси бор.

Яхши биламизки, соҳибқирон азиз-авлиёлар, илму фан, маданият арбоблари, эл-улуснинг мумтоз фарзандларига умр бўйи эҳтиром билан муносабатда бўлган. Замондошлари бўлмиш улуғ зотларга чексиз марҳамат ва иззат-икром кўрсатган, дунёдан ўтганларининг эса хотирасини абадийлаштириш, мангу оромгоҳларини обод қилиш учун мислсиз жонбозликлар қилган. Унинг амру фармони билан бунёд этилган ҳазрат Аҳмад Яссавий, Шайх Зайниддин бобо, Занги ота сингари ўнлаб буюк зотларнинг мақбаралари, масжиду мадрасалар Амир Темур бобомизнинг юксак маънавияти тимсолла-

ри сифатида ҳамон мағрур қад ростлаб турибди.

Истиқлол йилларида улуғ аждодларимиз хотирасини шод этиш борасида амалга оширилган улкан ишлар соҳибқироннинг ана шу эзгу амалларига бевосита ҳамоҳангдир, уларнинг мантиқий давомидир. Хожа Баҳоддин Нақшбанд дейсизми, имом Бухорий дейсизми, Аҳмад Фарғоний ёки Нажмиддин Кубро дейсизми, Мирзо Улуғбек ёки Бобур Мирзо дейсизми... Ҳаммамиз ҳам уларнинг руҳлари бизларни ҳамиша қўллаб туришидан умидвормиз.

Соҳибқирон музейига боқар эканмиз, беихтиёр кўнгилдан шундай савол кечади: айтايлик, бундан ўн йил муқаддам энг хаёлпараст, энг миллатпарвар инсон ҳам мустабид тузум рамзи бўлган Октябр инқилоби хиёбонининг Амир Темур номи билан аталишини, бу жойда бобокалонимизнинг муаззам ҳайкали ўрнатилишини ва ниҳоят, унинг шаъну шавкатига беҳад муносиб ушбу олий иморатнинг бино бўлишини хаёлига келтира олармиди?

Асло.

Истиқлол шарофати деган гапнинг мазмуни аслида шу эмасми?

Шу муносабат билан яна бир воқеани эслаб ўтиш ўринлидир.

1993 йил, 31 август. Бир пайтлар Туркистонни қонга ботириб забт этган ёвуз Кауфман, кейин эса совет даври “доҳийлари”-нинг важоҳатли ҳайкаллари қўр тўкиб турган, Тошкентнинг қоқ юрагида жойлашган бу майдонда соҳибқирон Амир Темур ҳайкаlining очилиш маросимида юртбошимиз ҳароратли нутқ сўзлади. Шу куни эрталаб Президент ҳузурида бўлган суҳбатда давлатимиз раҳбари: **“Амир Темур шахсияти ва фаолиятини ҳар томонлама ўрганиш, буюк аждодимизга нисбатан тарихий ҳақиқатни қарор топдириш, унинг хотирасини абадийлаштириш бизга бугун нима учун керак?”** деган саволга жавоб бериб, шундай деди:

Биринчидан, соҳибқироннинг улуғвор сиймоси бизга миллатни миллат, давлатни давлат қилиш учун;

Иккинчидан, миллатни бирлаштириш, миллий ғурур, миллий онгни юксалтириш учун;

Учинчидан, фарзандларимизни, ўсиб келаётган ёш авлодни ана шундай улуғ боболаримиз билан фахрланиш, улар каби фидойи ва ватанпарвар инсонлар этиб тарбиялаш учун;

Тўртинчидан, буюк давлат қуриш учун;

Бешинчидан, жаҳон ҳамжамиятидан муносиб ўрин олиш учун керак.

Соҳибқирон Амир Темурнинг ўлмас қадриятини тиклаш, беназир шахсиятини абадийлаштириш, қадр-қимматини жой-жойига қўйиш борасида қилинаётган тарихий ишлар нафақат бугунги кун, айти пайтда келгуси авлодларимизнинг маънавий тараққиётини ҳам кўзлаб амалга оширилмоқда.

Чиндан ҳам воқеа-ҳодисаларнинг, нарсаларнинг моҳияти қиёс орқали очилади. Ўн икки йил бурун бадиий адабиёт нашриётида хизмат қилардим. “Таржима санъати” деган бир китобни нашрга тайёрладик. Сиёсатга мутлақо алоқаси бўлмаган бу тўпламдаги мақолалардан бирида “Буюк Британиядаги Қироллик театри ҳар йили ўз мавсумини инглиз драматурги Кристофер Марлонинг “Темур” спектакли билан очади”, деган маълумот зикр қилинган эди. Бор-йўғи шу гап — на изох, на шарҳ, на соҳибқирон номини улуғлаш бор эди унда. Аммо шу биргина беозор жумлани ҳам шўровий назоратнинг ёвуз кўзидан ўтказиб эълон қилишнинг иложи бўлмаган эди.

Яқин ўтмишимизнинг мана шундай қора кунларини ҳам дамба-дам эслаб туриш фойдадан холи бўлмас. У бизга бугунги кунларнинг тарихий маъносини, қадр-қимматини чуқур англашга хизмат қилади.

1993 йил, 31 август. Бир пайтлар Туркистонни қонга ботириб забт этган ёвуз Кауфман, кейин эса совет даври "доҳийлари"-нинг важоҳатли ҳайкаллари қўр тўкиб турган, Тошкентнинг қоқ юрагида жойлашган бу майдонда соҳибқирон Амир Темур ҳайкаlining очилиш маросимида юртбошимиз ҳароратли нутқ сўзлади. Шу кун эрталаб Президент ҳузурида бўлган суҳбатда давлатимиз раҳбари: ***"Амир Темур шахсияти ва фаолиятини ҳар томонлама ўрганиш, буюк аждодимизга нисбатан тарихий ҳақиқатни қарор топдириш, унинг хотирасини абадийлаштириш бизга бугун нима учун керак?"*** деган саволга жавоб бериб, шундай деди:

Биринчидан, соҳибқироннинг улуғвор сиймоси бизга миллатни миллат, давлатни давлат қилиш учун;

Иккинчидан, миллатни бирлаштириш, миллий ғурур, миллий онгни юксалтириш учун;

Учинчидан, фарзандларимизни, ўсиб келаётган ёш авлодни ана шундай улуғ боболаримиз билан фахрланиш, улар каби фидойи ва ватанпарвар инсонлар этиб тарбиялаш учун;

Тўртинчидан, буюк давлат куриш учун;

Бешинчидан, жаҳон ҳамжамиятидан муносиб ўрин олиш учун керак.

Соҳибқирон Амир Темурнинг ўлмас қадриятини тиклаш, беназир шахсиятини абадийлаштириш, қадр-қимматини жой-жойига қўйиш борасида қилинаётган тарихий ишлар нафақат бугунги кун, айни пайтда келгуси авлодларимизнинг маънавий тараққиётини ҳам кўзлаб амалга оширилмоқда.

Чиндан ҳам воқеа-ҳодисаларнинг, нарсаларнинг моҳияти қиёс орқали очилади. Ўн икки йил бурун бадиий адабиёт нашриётида хизмат қилардим. “Таржима санъати” деган бир китобни нашрга тайёрладик. Сиёсатга мутлақо алоқаси бўлмаган бу тўпламдаги мақолалардан бирида “Буюк Британиядаги Қироллик театри ҳар йили ўз мавсумини инглиз драматурги Кристофер Марлонинг “Темур” спектакли билан очади”, деган маълумот зикр қилинган эди. Бор-йўғи шу гап — на изох, на шарҳ, на соҳибқирон номини улуғлаш бор эди унда. Аммо шу биргина беозор жумлани ҳам шўровий назоратнинг ёвуз кўзидан ўтказиб эълон қилишнинг иложи бўлмаган эди.

Яқин ўтмишимизнинг мана шундай қора кунларини ҳам дамба-дам эслаб туриш фойдадан холи бўлмас. У бизга бугунги кунларнинг тарихий маъносини, қадр-қимматини чуқур англашга хизмат қилади.

Шахрисабзда, асрлар билан беллашиб келаётган пурвиқор Оқсарой пештоқига бир вақтлар донишманд бобомиз Амир Темур шундай ҳикматни нақш қилдирган эканлар: “Агар бизнинг куч-қудратимизни кўрмоқчи бўлсангиз, биз бино этган иморатларга назар солинг”.

Шу маънода Темурийлар тарихи давлат музейи озод Ватанимизнинг, куч-қудратимизнинг гўзал рамзларидан бири бўлиб қолажак.

ЭҲТИРОМ ИФОДАСИ

Ислом Каримов республиканинг биринчи раҳбари лавозимига сайланган кунда-ноқ маънавиятга, буюк аждодларимиз шахси ва меросини тиклаш, уларни атрофлича ўрганиш масаласига алоҳида эътибор берди. Иқтисод билан маънавиятни жамиятнинг икки қаноти сифатида қараб, уларни барабар ривожлантириш, уларга тенг қараш зарурлигини уқтирди.

Социализм елкасидан нафас олиб, қайта қуриш “қайта ҳуриш”га айланиб кетган ўша саксонинчи йилларнинг охирларида халқ, айниқса, унинг иқтисодий ночор қисми, зиёлилар гўё эгасиз қолган эди. Уларнинг тақдири, ҳаёти нима бўлиши тўғрисида ўйлайдиган одамнинг ўзи деярли йўқ эди. Билъакс, катта-кичик раҳбарлар кўпроқ ўзини ўйлар, оддий халқнинг тақдири билан зиғирча иши йўқ эди.

Шундай бир мураккаб, талатўп замонда — Ўзбекистон ҳали СССР таркибида, барча

ишлар Москва рухсати билангина бажариладиган тартиб мавжуд бўлишига қарамай — Ислон Каримов дадиллик ва жасорат билан ўзига хос мустақил фаолият олиб боришга киришди.

Шу муносабат билан бир воқеани эсла-тиб ўтишни лозим кўрдим.

1988 йилнинг баҳор ойлари эди. “Ўзбек-истон адабиёти ва санъати” газетасида масъул котиб бўлиб ишлардим. Ҳафталик саҳифаларида миллий меросимиз, қадриятларимиз, қатағон қурбонлари ҳақида мақолалар беришга ошиқардик, имкони борича шу ишларни амалга оширар эдик. Эсимда бор: Чўлпонга бағишлаб бир саҳифа, маълум вақтдан кейин Фитратга бағишлаб бир саҳифа материал бердик. Шундай кунларнинг бирида газетанинг фаолияти Марказий Комитетнинг бюросига қўйилди. Бош муҳаррир Одил Ёқубов билан муовини Иброҳим Ғафуровни бюрога чақиришди.

Бюродан қайтиб келгач, раҳбарлар дарров мени ҳузурларига чақириб, бўлган гапни қисқача айтиб беришди. Р. Нишонов раислигида ўтган бюро йиғилишида ҳафталик ходимларини миллатчиликда, феодализмни қўмсашда, социализмга ёт асарлар битган адиблар ижодини тарғиб қилиш билан сиёсий саводнинг пастлигида айблаб, раҳбарларимизни роса “савалашибди”. Шу

Темурийлар тарихи давлат музейининг очилиш маросими
иштирокчилари

Темурийлар тарихи давлат музейининг очилиш маросимида қатнашган оқсоқоллар билан учрашув пайти

Темурийлар тарихи давлат музейининг очилиш маросими хатми қуръон билан бошланиб, юртга ош тарқатилди

Президент Ислон Каримов
Темурийлар тарихи давлат
музейининг очилиш
маросимида нутқ сўзламоқда

Юқори мартабали меҳмонлар Темурийлар тарихи
давлат музейи экспонатлари билан танишмоқдалар

Ўзбекистон Президенти Ислам Каримов Самарқанд шаҳрида Амир Темур ҳайкалининг очилиши ҳамда шаҳарга “Амир Темур” орденини топшириш маросимида нутқ сўзламоқда

Президент Ислам Каримов Амир Темур ҳайкали пойига гул қуймоқда

Темурийлар тарихи
давлат музейининг
ички кўриниши

Самарқанд шаҳридаги Амир Темуր ҳайкали

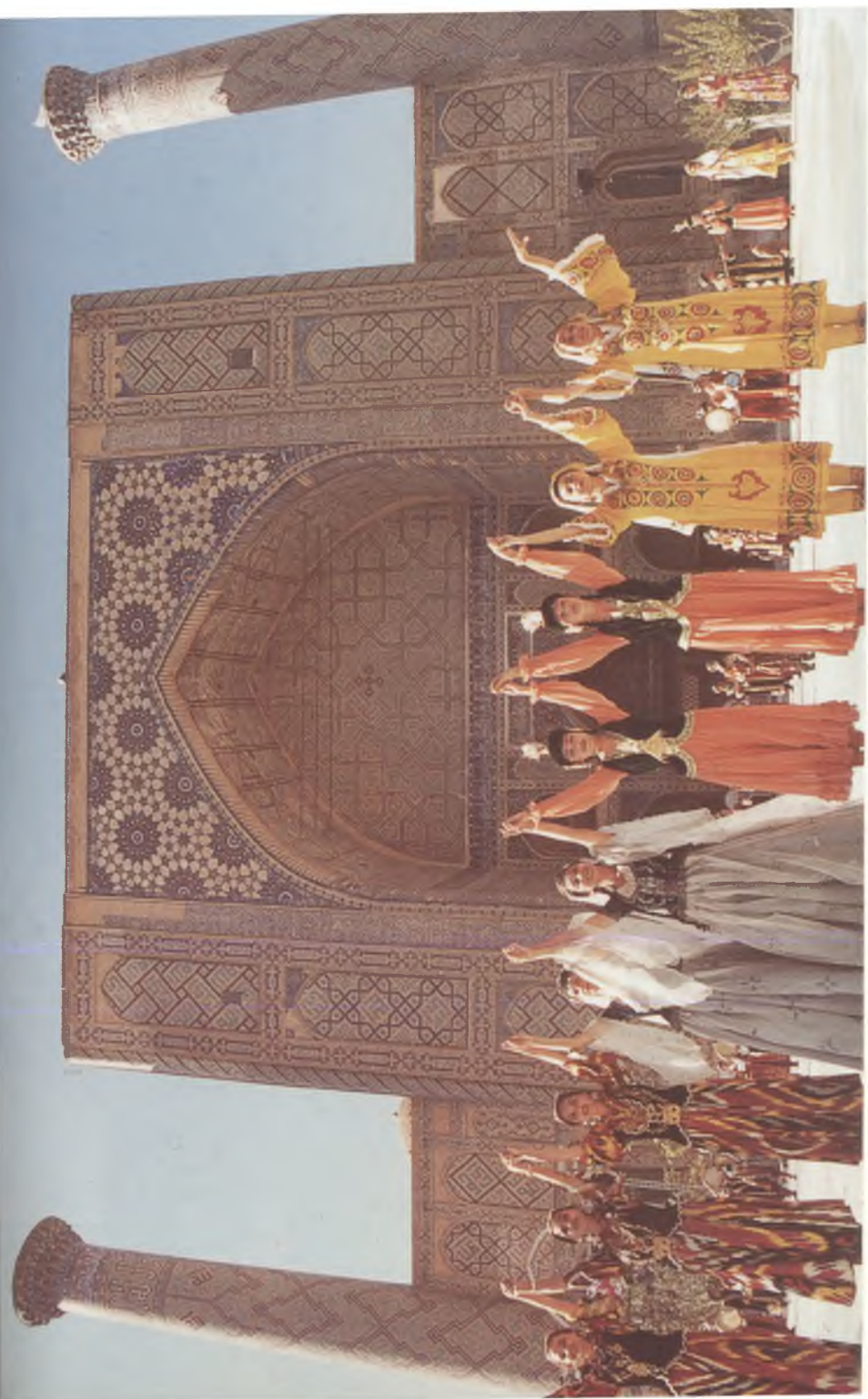
Амир Темур таваллудининг 660 йиллиги муносабати билан Самарқанд шаҳридаги Регистон майдонида бўлиб ўтган тантаналардан бир лавҳа

Самарқанд шаҳрида Амир Темур ҳайкалининг очилиши ҳамда шаҳарга "Амир Темур" орденини топширишга бағишланган тантанали маросим пайти

Амир Темури ҳайкали пойига
гулчамбар қўйиш маросими

Шаҳрисабзда Амир Темур ҳайкалини очиш пайти

Самарқанд шахрининг муҳтарам отахон ва онахонлари билан суҳбат пайти

Юқори мартабали меҳмонлар
Самарқанд шаҳрида бўлиб ўтган
юбилей тантаналарида

пайтда мажлисда ўтирган бир одам ўридан туриб, "Ёзувчиларни, зиёлиларни, миллат учун хизмат қиладиган ижодкорларни бу қадар ҳақоратлаш, хўрлаш яхши эмас. Масалага сал кенгроқ қараш керак", деган фикрни билдирибди.

Шу ўринда бир нарсани алоҳида таъкидлаб ўтмоқ жоиз, деб ўйлайман. Бу каби фикр бугунги кунда оддийгина бўлиб кўриниши мумкин. Бироқ шўро даврида, КПСС салтанатининг дастёрлари "халқим" деганнинг "ақлини киргизиб", "тилим" деганларнинг "тилини тийиб" қўядиган бир замонда, унақа-бунақа жойда эмас, Марказий Комитет бюросида бундай фикрлар билан чиқишга ҳар қандай одамнинг ҳам журъати етмасди. Бунинг учун, халқ ибораси билан айтганда, отнинг калласидай юрак керак эди. Аммо юракнинг ўзи камлик қиларди. Энг енгили — эгаллаб турган лавозимидан, бўлмаса, партия билетидан воз кечишга тайёр бўлиши талаб қилинарди. Раҳбар одамнинг партия билетини топшириши эса нима билан тугаши маълум эди. Шу боис бюро йиғилиши қатнашчилари бу одамга ҳайрат билан, эҳтимол, баъзилар ачиниш билан тикиладилар.

Марказий Комитетнинг иккинчи котиби Анишчев, Тошкент шаҳар партия қўмитасининг биринчи котиби Сатин ва бошқа

шуларга ўхшаганлар бояги одамга ташла-
нибди.

Табиийки, на Одил ака, на Иброҳим ака
у одамни таниган. Йиғилиш тугаганидан сўнг
кимдандир у киши Қашқадарё обкомининг
биринчи котиби Ислом Каримов эканлиги-
ни билиб олишибди.

Мана шу мисолдан ҳам кўринадики, мил-
лат тақдири, халқ қалбида миллий ғурур уй-
ғотиш, ўзликни англаш — қисқа қилиб айт-
ганда, юртни озод кўриш ва уни обод қилиш
Ислом Каримовнинг доимий орзуси бўлган.
Лекин социализмнинг темир исканжаси бу
орзу-ниятларни рўёбга чиқариш учун имкон
бермаган. Қайнар булоқ ҳар қандай ҳолат-
да ҳам тошиб кетганидек, Ислом Каримов-
нинг ғайрати, ғурури, шижоати социализм
деворларини ёриб ўтди.

Орадан кўп ўтмай, собиқ иттифоқ тарки-
бидаги республикалар халқларининг бахти-
га СССР деган улкан, аммо мажбуран,
зўрма-зўраки тикланган салтанат қулади.
Пойдевори бўш бинонинг қулаши осон бўл-
ганидек, асли замини, асоси ғовак бўлган
СССР ҳам ич-ичидан емирилди. Чунки та-
биат барибир, эртами-кечми ўз кучини
кўрсатади, дарёлар барибир ўз ўзанидан
оқади. СССР таркибига зўрлаб киритилган
мамлакатлар ўз ҳолига қайтди — ўн бешта
мустақил давлат пайдо бўлди.

Истиқлол Ислом Каримовга халқимиз орзу-ниятларини амалга ошириш учун имконият яратди. Мустақилликнинг илк кунлариданоқ буюк аجدодларимизга эҳтиром, улар хотирасии тиклаш, маънавиятни ривожлантириш, миллий қадриятларимизни кенг тарғиб этиш, халқ қалбида миллий ғурур туйғусини жўш урдириш, ўзликни англаш, ўзбек нималарга қодир эканлигини дунё узранамойиш этиш масалаларига асосий эътибор қаратилди. Имом Бухорий меросини ўрганиш, Баҳоуддин Нақшбанд, Амир Темур, Мирзо Улуғбек юбилейларини ўтказишдек улкан ва савобли ишларнинг ҳаммасига Президентнинг ўзи бевосита бош-қош бўлди. Зеро, булар ва шу каби бошқа юзлаб тадбирларнинг асосий ташаббускори ҳам у кишининг ўзларидир.

Ислом Каримов Амир Темур сиймосига алоҳида ҳурмат ва эҳтиром билан қарайди. Шу боис буюк бобомиз образини тасвирий санъатда, ҳайкалтарошлиқда яратиш масаласи билан шахсан ўзи жиддий шуғулланди.

Эсимда бор, соҳибқирон ҳайкалининг лойиҳаси Вазирлар Маҳкамасида муҳокама қилинди. Икки-уч варианты бор экан. Йиғилиш иштирокчилари ўз фикрларини билдирдилар. Президент охирида ўз ҳуласини айтди: бу лойиҳаларнинг бирортаси ҳам бўлмайди. Ички дунёси, руҳи у ёқда

турсин, ташқи қиёфаси ҳам ўхшамаган. Темурга хос шиддат, ўктамлик, айна чоқда салобат қани бу ерда? Ҳолбуки, Амир Темурнинг нафақат ташқи қиёфасини, балки ички оламини ҳам ифодалаб бериш керак. Чунки Амир Темур дунёда битта бўлган. Унга қўйиладиган ҳайкал ҳам шунга яраша бўлиши керак. Бунинг учун улуғ бобомизнинг фаолиятини, шахсий ҳаётини, асарларини, ўғитларини пухта ўрганиш керак. Бу сиймо образини яратишга енгил-елпи қараб бўлмайди...

Гап шундаки, Амир Темурнинг ҳам инсон, ҳам давлат бошлиғи, ҳам саркарда, ҳам донишманд сифатидаги фаолияти ҳар қандай инсон, ҳар қандай давлат раҳбари ёхуд ҳар қандай саркарда учун намуна, тенги йўқ бир мактабдир. Ислом Каримов буни теран, атрофлича ўрганган. Деярли ҳар бир нутқида Амир Темур тузуқларидан кўчирмалар келтириши бежиз эмас. Агар масалага жиддийроқ ёндашадиган бўлсак, Амир Темур ва Ислом Каримов фаолиятида ўхшашликлар кўрамиз. Эътибор беринг: Темур амирлик фаолиятида раиятнинг кўнглига қараган, етим-есирларнинг бошини силаган, мамлакатда биронта ҳам оч, биронта ҳам тиланчи бўлмаслигига эришиш асосий ниятларидан бири бўлган. Ва бу йўлда ҳеч нарсани аямаган.

Энди Ислом Каримов фаолиятини кузатинг. Мамлакат Президенти бўлиши билан оқ ишни одамларга томорқа учун ер беришдан бошлади, биринчи йилнинг ўзидаёқ беш юз минг гектар суғориладиган ер деҳқонларга томорқа сифатида берилди. Амир Темур деҳқонлардан уч йилгача бож олмаган, Ислом Каримов ҳам деҳқонларни солиқдан озод қилди. Президент имзоси билан эълон қилинган ҳужжатларнинг энг кўпи аҳолининг эҳтиёжманд қисмини ижтимоий ҳимоя қилишга қаратилган, десам янглишмайман.

Амир Темур олиму фозилларни, санъат аҳлини ўз саройи атрофига йиққан, халқ усталари маҳоратини доимо тақдирлаб борган, асрлар бўйи салобат тўкиб турадиган нақшинкор бинолар қурдирган. Бу ёғи Осиё, у ёғи Оврупо мамлакатлари билан ҳамкорлик ўрнатган. Ўнлаб мамлакатлар элчиларини қабул қилган. (Лоақал Фарангистон қироли билан ёзишмаларини эсланг.) Бу билан ўзбекнинг номини оламга таратган.

Бугунги кундаги ишларга разм солинг: Тошкентда, Самарқандда, Андижону Қаршида, Бухорою Хоразмда, бошқа шаҳар ва туманларимизда не-не бинолар қад кўтаряпти. Тошкентдаги “Туркистон” саройи, “Интерконтиненталь”, “Ле Меридиан” меҳмонхоналари, “Юнусобод”, “Жар” спорт саройлари,

Асакадаги автомобиль заводи, Қоровулбозордаги нефтни қайта ишлаш заводи, ўнлаб қўшма корхоналар... Дунёнинг манаман деган мамлакатлари билан тенгма-тенг ҳамкорлик қилиш, элчихоналар очиш, бордикелдилар... Булар чин маънодаги темурона ишлар эмасми? Республика Маънавият ва маърифат марказининг ташкил этилиши, “Шарқ тароналари” халқаро мусиқа фестивали, юзлаб олимлар, ёзувчилар, санъаткорлар Ватаннинг орден ва медаллари, фахрий унвонлари билан тақдирланаётгани — ижод аҳлига темурона ғамхўрлик эмасми?

Амир Темур марказлашган давлат барпо этишни, туркий халқлар бошини қовуштиришни, бутун дунёда тинчлик, осудалик бўлишни ният қилган. Унинг жанглари, сафарлари ҳам шу ниятда амалга оширилган. Ислон Каримов истиқлолимизнинг биринчи кунлариданоқ юртда тинчлик ва барқарорлик асосий масала эканини, бунга эришмай туриб ҳеч нарса қилиб бўлмаслигини уқтирди, ҳаммадан шуни талаб қилди.

Мустақиллик эълон қилинганидан сўнг орадан тўрт ой ўтиши биланоқ (1992 йил 2 январда) Ўрта Осиё давлатлари раҳбарларини Тошкентга чорлади. Ўша тарихий учрашувда “Марказий Осиё ҳамкорлиги” ибораси пайдо бўлди, беш шохли чинор — шу минтақа рамзи шаклланди. Ислон Каримов

наинки Ўзбекистонда, балки бутун минтақада, қўшни Афғонистонда тинчлик, барқарорлик бўлишини, бу йўлда ҳамма, энг нуфузли халқаро ташкилотлар ҳам барабар ҳаракат қилиши лозимлигини қайта-қайта таъкидлаб келмоқда.

“Туркистон — умумий уйимиз” ғояси ҳам айнан Ислом Каримовдан чиқди. Марказий Осиё мамлакатлари халқлари маданияти ассамблеясининг тузилишида ҳам у кишининг ўзлари асосий ташаббускор бўлдилар...

Булар юртимизда амалга оширилаётган теууропа ишларга айрим мисоллардир. Бундай мисолларни, ўхшашликларни яна кўплаб келтириш мумкин.

Шундай қилиб, Амир Темур ҳайкалини яратиш жараёни қизғин давом этди. Адашмасам, 1993 йилнинг баҳор ойлари эди. Президент қайсидир мамлакатдан сафардан қайтдилар. Самолётдан тушишлари билан аэропорт биносига кириб, Темур ҳайкалининг янги лойиҳасини кўздан кечирдилар. Буни истеъдодли ҳайкалтарош Илҳом Жабборов ишлаган эди. Ўша суҳбат-муҳоамада иштирок этган турли тоифадаги раҳбардан фикр сўрадилар. Лойиҳада Амир Темур отда ўтирган ҳолда, чап қўлида байроқ, ўнг қўли билан отнинг жоловини ушлаган қўйи акс этирилган эди. Президент сўрадилар: от мин-

ган одам жилови қайси қўлида ушлайди?
Подшолар ҳам байроқ олиб юрганми?

Атрофдагиларга қарадилар. Ҳамма жим.
Бир вақт менга кўзлари тушиб қолди (чек-
кароқда турган эдим).

— Бу ёққа келинг-чи. Қани, айтинг-чи, шу
тўғрими? Подшолар байроқ олиб юрганми?
Сизам ёзувчисиз-ку ахир, тарихни били-
шингиз керак.

Албатта, мени ҳаяжон босди. Лекин
ўзимни қўлга олиб, фикримни айтдим.

— Йўқ, Ислон ака. — дедим, — подшолар
байроқ олиб юрмаган.

— Тўғри, — дедилар Президент. — Байроқ-
ни, яъни туғни олиб юрувчи махсус одам-
лар бўлган. Туғдорлар дейилган. Улар под-
шодан анча илгарида юрганлар. Отнинг жи-
лови ҳақида гапирадиган бўлсак, тизгин чап
қўлда тугилади. Ўнг қўлда қамчи, агар жанг
пайти бўлса — қилич ушланган.

Ислон Каримов атрофдагиларга қарата
яна шундай дедилар:

— Ҳеч отга минганмисизлар ўзи? Отга
минаётганда чап оёқни узангига қўйиб, ўнг
оёқ отнинг устидан оширилади... Ўнг қўли-
да жилов тутган одамни ҳеч кўрмаганман.

Шундан кейин бўлажак ҳайкалнинг энг
майда деталларига айтиб бердилар. Амир
Темурга хос салобат, улуғворлик, шиддат,

айни чоқда меҳрибонлик акс этмоғи шарт, деган топшириқни бердилар ҳайкалта-рошга.

Шунда бир нарсa мени ҳам ҳайратга солди, ҳам қойил қолдирди. Президент бўла-жак ҳайкални шунчалар таҳлил этиб, йўл-йўриқ кўрсатардики, очиғи, энг билимдон санъатшунос ҳам бу қадар теран айтиб бе-ролмасди...

СОҲИБҚИРОН РУҲИНИ ШОД ЭТИБ...

Ҳақиқатни тарих саҳифаларидан асло ўчириб бўлмайди. Ҳар қандай даврда ҳам ҳақиқат ҳақиқатлигича қолаверади. Замонлар ўтиб у албатта бўй кўрсатади, тантана қилади. Соҳибқирон Амир Темур тақдири бунга яққол мисол бўла олади.

1993 йил августида мамлакатимиз пойтахтининг марказида буюк давлат арбоби, енгилмас саркарда Муҳаммад Тарағай Баҳодир — Амир Темурга маҳобатли ҳайкал ўрнатилди. Мустақиллигимизнинг икки йиллиги байрам қилинаётган кунларда мислсиз шон-шавкат соҳиби Амир Темур ўз ватанига қайтди.

Ёдгорлик очилишига бағишланган маросимда нутқ сўзлаган муҳтарам Президенти-миз Ислом Каримов бундай деган эди: “Амир Темур номи тарихимиз саҳифаларидан қора бўёқ билан ўчирилди, унутишга маҳкум этилди. Мақсад — халқимизнинг

юрагидан миллий онг, миллий ғурур туйғусини йўқотиш, уни қарамликка, тобеликка кўндириш эди. Лекин ўзбек халқи ўз аждодларини, ўз баҳодирларини унутмади. Ҳамиша юрагида, қалб тўрида сақлади”.

Ўзбекнинг улкан шоири Абдулла Орипов топиб айтганидек, “Темурдек зотнинг обрў-эътиборини қайтадан ўрнига қўя билиш учун Темурдек шижоатли одам керак эди”.

Неча йиллар давомида орзиқиб кутилган бу тарихий тантананинг ҳаяжонлари ҳали-ҳануз ёдимизда. Бир ажиб ҳолат эса ҳамон кўз ўнгимизда: Президентимиз лентани қирқишдан олдин ҳайкал қаршисида бир зум ўйчан тикилиб турди. Эҳтимол, у авлодлар йўл қўйган хатолар учун ҳазрати Амир Темурга ғойибона узр айтгандир. Эҳтимол, мустақиллигимизни ёмон кўзлардан, ёвуз ғанимлардан авайлаб-асрашда улуғ соҳибқироннинг мададкор бўлишини Яратгандан тилагандир. Эҳтимол, юртимизга, халқимизга мангу тинчлик-омонлик, ёруғ кунлар ёр бўлишини бобокалонимиз руҳидан сўрагандир...

Амир Темур ҳайкалининг қад ростлаши ўзбек халқининг ғурурига ғурур қўшди, унинг жаҳон аҳли олдидаги маънавий мавқеини янада юксалтирди. Ўтмиши каби

келажаги ҳам буюк миллат эканини намоён этди.

Бу муаззам ёдгорлик ижодкорлари — таниқли ҳайкалтарошлар Илҳом ва Камол Жабборовнинг номи ҳам соҳибқирон боис эл аро машҳур бўлиб кетди. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Илҳом Жабборов навқирон йигит чоғида Маннон Уйғур номидаги Тошкент Санъат институтининг ҳайкалтарошлик факультетида устози Анвар Аҳмедовдан касбининг маҳорат сирларини қунт билан ўрганди. Айниқса, ҳайкалтарошлиқда анча мураккаб саналган портрет жанрида тинмай изланди. Дастлаб Қўқон шаҳрида Абдулла Набиевнинг портрет ҳайкалини ишлади. Бу асари мутахассислар тилига тушди, санъат шинавандалари таҳсинига сазовор бўлди. Сўнгра Алишер Навоий номидаги Наманган вилоят мусиқа драма ва комедия театри атрофида 13 та ҳайкал ишлади. Бу ҳайкаллар туркуми улуғ бобомизнинг шоҳ асари “Хамса” мавзусида яратилган.

Илҳом Жабборов соҳибқирон сиймосини бадиий гавдалантириш учун машаққатли ва катта ижодий йўлни босиб ўтди.

— Ҳар бир халқ, ҳар бир миллатни дунёга танитиб турадиган буюк фарзандлари бўлади, — дея ўйчан оҳангда сўзлайди у. —

Уларсиз юрт ҳам, халқ ҳам ғариб ва қаш-шокдир. Мен ҳазрати Амир Темурни, шубҳасиз миллатимизнинг қуёши, деб биламан. Бундай мумтоз зотлар ҳамма вақт ҳам туғилавермайди ёки бу қадар баркамоллик билан намоён бўлавермайди. Бундан йигирма йиллар муқаддам Самарқанд кўчаларини кезиб, тарихий обидаларга маҳлиё бўлиб, юрагим тоғдай юксалиб юрганимда гўё шаҳар бўйлаб улуғ бобомизнинг руҳи парвоз этиб юргандай туюлган эди. Мен ўша руҳий ҳолатимни ҳанузгача унутолмайман. Назаримда, шундоққина Зарафшон дарёси бўйида, баланд тепаликлар устида соҳибқирон севикли пойтахтига тикилиб, уни бало-қазолардан қўриқлаб тургандай намоён бўлди. Самарқандга кейинчалик қайта-қайта бордим, хаёлимдаги ижодий ният — ўша илоҳий манзара аста-секин кенгайиб, Амир Темур қиёфаси бутун салобати, шижоати ва ёвқур қиёфаси билан образга кўча бошлади. Маълум вақт ўтиб, кўнглимда ишонч ҳосил қилгач, жияним — Камол Жабборов билан ишга киришдик. У ҳам ҳайкалтарош, Ленинград Санъат академиясини тугатган, тарихни яхши билади.

Бу орада юртимиз мустақилликка эришди. Юрагимиздаги ишонч янада мустаҳкам-

ланди. Истиқлол янги илҳомлар берди. Самарқандда Амир Темур ҳайкалини ишлаш бўйича кўрик эълон қилинди. Мазкур кўриқда биз ҳам соҳибқироннинг отда елиб бораётган сиймоси акс эттирилган “Юртга қайтдим” деб номланган ҳайкал билан қатнашдик.

— Илҳом ака, ҳазрат Навоий “Хамса” яратишга киришар эканлар, “Эмас осон бу майдон ичра турмоқ, Низомий панжасига панжа урмоқ!” деб хитоб қилган эканлар. Амир Темур ҳайкалини илк марта, ҳаққоний йўсинда барпо этиш ҳам мураккаб, ҳам ғоят масъулиятли бир ижодий ишдир. Ҳар қалай, осон бўлмагандир...

— Албатта. Аввало, мен шу нарсани айтиб ўтишга ўзимни бурчли деб биламан: муҳтарам Президентимиз Ислом Каримов тўла маънода мазкур асарнинг ҳаммуаллифи бўладилар. У киши Камолжон иккимизга жуда аниқ, теран ва қимматли маслаҳатлар бериб, ҳайкалнинг яхлит санъат асари сифатида намоён бўлишига улкан ҳисса қўшдилар. Дастлабки вариантларимиздан бирида биз соҳибқиронни қўлида найза тутган ҳолатда акс эттирган эдик. Ислом ака буни кўриб: “Менимча, Амир Темурнинг қўлида найза эмас, жилов бўлгани маъқул. Бу рамзий маънога эга бўлади. Буюк бир

салтанатда найза тутганлар кўп, лекин жилов соҳибқирон кўлида бўлган”, деган мазмунда фикр билдирдилар. Чиндан ҳам, соҳибқирон дунёнинг кўплаб мамлакатларини бирлаштирган, маърифат ва адолатга таяниб ҳукм юритган. Шу боис ҳам биз ўз асаримизда бу зоти шарифнинг айнаи шу фазилатларини бўрттириб тасвирлашга интилдик. Юртбошимизнинг тавсияларига кўра, Амир Темури сиймосини бир кўлини олдинга чўзиб, гўё жаҳон халқларига тинчлик-омонлик эълон қилаётгандек қиёфада ишладик. Иш давомида ҳам биз давлатимиз раҳбарининг доимий мадади ва ғамхўрлигини ҳис этиб турди. Шунинг учун ҳайкални баланд руҳ, қизғин илҳом билан ишлаб ниҳоясига етказдик.

Ҳайкалтарош билан қисқа суҳбатимиз чоғида кўнглимдан шу фикрлар кечди: гарчи ҳайкал оз муддат ичида яратилган бўлса-да, унга узоқ йиллар тайёргарлик кўрилган. Бинобарин, унинг умри ҳам кўп узун бўлғусидир.

Санъатпарвар халқимиз чинакам ижодий меҳнатнинг ҳамиша қадрига етади. Шу боис Илҳом ва Камол Жабборов мазкур асар учун Абдулла Қодирий номидаги Ўзбекистон Давлат мукофотига сазовор бўлдилар.

Орадан уч йил ўтди. 1996 йил октябрида Амир Темурнинг 660 йиллик таваллуд тўйи мамлакатимизда зўр тантана билан нишонланди. Ўша тарихий кунларда Самарқанд ва Шаҳрисабзда улуғ бобомизга янги муҳташам ҳайкаллар ўрнатилди. Уларнинг вужудга келишида ҳам Илҳом ва Камол Жабборов тер тўкиб катта ижодий меҳнат қилишди.

“— Бу ҳайкалларнинг яратилиши ўзи бир тарих, — деб хотирлайди Илҳом ака. — Гарчи бу мавзуда озми-кўпми ишлаб, бирмунча тажриба орттирган бўлсак-да, соҳибқирон сиймосининг янги-янги қирраларини, унинг туганмас қалб бисотини пластика тили билан янада бўрттириб, янги бадий талқинда акс эттириш лозим эди. Амир Темур образи олдинги талқинларни такрорламаслиги, айна вақтда унинг узвий давоми бўлиши керак эди.

Эсимда, дастлабки лойиҳалар ва таклифларга кўра биз Самарқанддаги ҳайкал тимсолида соҳибқироннинг авжи куч-қувватга тўлган навқиронлик палласи, яъни йигитлик даврини, Шаҳрисабздаги ҳайкал орқали эса унинг беғубор болалик ҳолатини акс эттиришни мўлжаллаган эдик. Аммо муҳокамаларнинг бирида Президентимиз шундай бир ғояни таклиф қилдилар: соҳиб-

кирон сиймосини хронологик тарзда эмас, балки яхлит, фундаментал образ сифатида тасвир этиш мақсадга мувофиқ эканини айтиб, у киши ўз фикрини қизгин исботлаб берди.

Чиндан ҳам, бу ҳар томонлама асосли фикр эди. Ислом аканинг таъкидлашича, гап Амир Темур образини турли даврларга бўлиб тасвирлашда эмас, балки унинг фавқуллодда буюк ақл-заковати, жасорат ва шижоатини яхлит ҳолатда, қуйма сиймосини яратиш ҳар жиҳатдан тўғри бўларди. “Амир Темур сиймосини ким қаерда кўрмасин, унинг мардона, улуғвор ва донишманд қиёфасини беҳато таний оладиган бўлсин”, деб уқтирди Президент муҳокамаларнинг бирида.

Биз ана шу бадиий ёндашув билан иш тутдик ва назаримда, ёмон натижага эришмадик. Иш жараёнида давлатимиз раҳбарининг талабчан нигоҳини, ниҳоятда ўринли ва амалий ёрдамини, қимматли йўл-йўриқларини биз доимо ҳис қилиб турдик. Бу, бир томондан, бизнинг ўзимизга нисбатан масъулиятимизни янада оширган бўлса, иккинчи томондан бизга янги куч, ишонч ва илҳом бағишлади.

Ўрни келганда шуни айтиб ўтайки, ҳайкаллар баҳонасида бўлган суҳбат, муҳока-

ма ва мулоқотларни кузата туриб мен юрт-бошимизнинг Амир Темур тарихини, темурийлар даври маданиятини ҳар томонлама чуқур билишига амин бўлдим ва қойил қолдим. Муҳим давлат ишлари билан қаттиқ банд бўлишларига қарамасдан, у киши алоҳида вақт ажратиб бир неча бор устакхонамизга келиб, аниқ ва лўнда маслаҳатлар, амалий таклиф ва тавсиялар бериб кетганликларини мен ҳаяжон билан эслайман.

Масалан, Самарқандга ўрнатиладиган ҳайкалнинг хомаки нусхасида Амир Темурнинг соҳиби тахт сифатидаги қиёфаси тасвирланиши кўзда тутилган эди. Ислом ака ишимизни кўздан кечириб, бир қанча камчиликларни кўрсатиб бердилар. Биз чурқ этолмай қолдик, чунки эътирозларнинг барчаси тўғри ва рад қилиб бўлмайдиган даражада асосли эди. У кишининг маслаҳатлари билан соҳибқироннинг қўлларини бири-бирига қўйиб турган ҳолатини ўзгартирдик, бармоғидаги “Куч — адолатда” ёзуви битилган узугини бўрттириб кўрсатдик.

“Бу узук ва унинг кўзидаги шиор Амир Темурни бутун дунёга машҳур қилган. Бу шиорда соҳибқироннинг ҳаётий эътиқоди ёрқин акс этган. Шунинг учун бу нарсага албатта эътибор қилиш керак”, деди Пре-

зидент. Биз бу фикрларга тўла қўшилиб, ҳайкалнинг янада салобатли ва улуғвор бўлиши учун қўшимча деталлар киритдик.

Шаҳрисабздаги ҳайкалнинг ҳозирги ҳолатда вужудга келишида ҳам Ислом ака-нинг хизматлари бениҳоя катта бўлди. Дастлабки вариантда Амир Темур қилич дастасига қўлини қўйиб турган ҳолатда ишланган эди. Юртбошимиз бу хил талқинга эътироз билдириб, “Тўғри, Амир Темур давлат бошқарувида ҳарбий кучга ҳам таянган, аммо унинг ўнта ишдан тўққизтасини кенгашу машварат билан, қолган биттасини қилич билан битирдим”, деган сўзлари борлигини унутмаслик керак”, дедилар. Биз албатта бу фикрларни инобатга олдик. Шунда бобокалонимизнинг нурли чехраси яна ҳам салобат касб этиб, юксалиб кетди. Натижада соҳибқирон сиймоси тасвирида юртбошимиз таъкидлаган шу ғояни бўрттириб акс эттиришга муваффақ бўлинди. Бундай мисолларни кўплаб келтириш мумкин...”

Соҳибқирон абадиятини ўзида тўла му-жассам этган бу гўзал бадийий обидалар муаззам ёдгорлик сифатида миллий қадриятларимизни, мустақиллик туйғусини англашда ҳар кун, ҳар лаҳзада руҳимизга мададкор бўлади.

“АЖАБ САОДАТ ЭРУР ҚОЛСА ЯХШИЛИК БИЛА ОТ”

XX аср ўзбек меъморчилигининг ўзига хос бетакрор намуналаридан бири, шубҳасиз, Темурийлар тарихи давлат музейи ҳисобланади. Амир Темурнинг 660 йиллик тўйи муносабати билан Президентимизнинг таклиф ва ташаббусига асосан қисқа даврда бунёд бўлган музей бугунги кунда юртимиз ҳамда дунёнинг турли мамлакатларидан келаётган азиз меҳмонларнинг гавжум зиёратгоҳига айланди ва маданий меросимизга кўрк бўлиб қўшилди.

Музейга киришингиз билан рўпарадаги улкан деворга ишланган маҳобатли суратга кўзингиз тушади. Тушадию беихтиёр унда акс эттирилган тарихий воқеа-ҳодисаларга, бетимсол рангларга ошно бўла бошлайсиз. Бу ошнолик, ошуфталик ҳисси бир умрга қалбингизни тарк этмайди. У сизни қайта-қайта ўзига чорлайди, асар гўзаллигини, ранглар замирида мужассам моҳиятни янада теран идрок этишга, англаб етишга ундайди.

Ушбу маҳобатли сурат “Буюк соҳибқирон — буюк бунёдкор” деб номланган. Асар уч қисмдан иборат бўлиб, “Туғилиш”, “Юксалиш”, “Фахрланиш” деб аталади. Унинг

умумий майдони 200 квадрат метрни ташкил қилади. Асар ижодкорлари “Санойи нафис” ижодий гуруҳининг иқтидорли мусавирлари — Хуршид Назиров, Тойир Болтабоев, Содик Қорабоев, Файрат Камолов. 1986 йилда “Усто” халқ санъати бирлашмаси қошида ташкил этилган ушбу гуруҳ асосан маҳобатли рассомлик, миниатюра ва лак миниатюраси бўйича самарали ижод қилиб келмоқда.

“Санойи нафис” ижодий гуруҳи томонидан сўнгги ўн йил ичида миниатюра деворий сурат услубида қатор ишлар амалга оширилган. Москвадаги “Ўзбекистон” ресторани, Тожикистондаги “Зумрад” сихатгоҳининг меҳмонхонаси, Урганчдаги Маросимлар уйи, Янги Ангрен ГРЭСи, “Бахт” ресторани, Ганновер шаҳридаги Ўзбекистон павильони, Олмалиқ шаҳридаги дам олиш ҳудуди, Дўрмондаги ҳукумат қабул маросимлари уйи ва ниҳоят, Темурийлар тарихи давлат музейи шулар жумласидандир.

Ижодий гуруҳ ташкил топганидан буён жаҳоннинг 20 га яқин халқаро кўргазмаларида муваффақиятли қатнашди. Республикамизда ўтказилаётган кўргазмалар, фестивалларнинг доимий иштирокчиси бўлиб келмоқда.

Ижодий гуруҳнинг мазкур иши ҳақида “Усто” халқ санъати бирлашмаси раҳбари Абдураҳим Умаров шундай ҳикоя қилади:

— Музейга ишланган улкан асарни ҳар тўрттала мусаввирнинг узоқ йиллик ижодий изланишлари маҳсулининг ёрқин намуналаридан, дейиш мумкин. Албатта, иш жараёни осон кечгани йўқ. Қисқа муддат ичида бундай асарни яратиш мусаввирлардан ҳам истеъдод, ҳам матонат ва катта кучгайрат билан ишлашни талаб қилди. Лўнда қилиб айтганда, “Санойи нафис” ижодий гуруҳи ушбу гўзал асари билан нафақат тасвирий санъат мухлисларини, балки Амир Темур бобомизнинг ҳам руҳини шод қилдилар, деб ўйлайман. Бу асар ҳали қанча-қанча нафосат мухлисларини ҳайратга солиши, уларга қувонч бағишлашига ишонаман.

Асарнинг биринчи қисми “Туғилиш” деб номланган. Туғилиш, демак, ҳаёт қўшиғининг бошланиши. Бу қисмда соҳибқирон бобомизнинг дунёга келиши ҳақида рангтасвир тили билан сўйланади. Асар марказидаги уч аёл таваллуд санасини шоду хуррамлик билан кутиб олаётир. Ўртада туриб доира чертаётган аёлнинг ёнида бағоят кўркам бешик. Чап томонда соз чалаётган аёл гўё ҳаёт қўшиғини оҳиста қуйлаётгандек. Ўнг томон-

да ўтирган аёл эса тиззаларидаги гавропўшни меҳр билан тикаётир.

Асарнинг осмон тасвири акс этган қисми эса соҳибқироннинг таваллуд дамларида икки самовий сайёранинг ўзаро яқинлашуви ва фалакнинг мўъжизавий тусга кириши, шу дақиқада — Ҳумо қушининг шиддатли парвози, унинг паҳлавон гўдак чехрасига тушган илоҳий нигоҳига ишорадир. Осмоннинг тубида самовий буржлар тасвирланган. Ўртада “Қўй” буржи йирикроқ шаклда ифодаланган. Чунки Амир Темур бобомизнинг таваллуд санаси айнан шу буржга тўғри келади.

“Юксалиш” деб номланган иккинчи қисмда Амир Темурнинг Куръони карим оятларига, ўз даврининг қонун-қоидаларига амал қилиб, илму тафаккур ва адолат шамширига таяниб, қудратли давлат барпо этгани, уни юксак маҳорат билан бошқаргани улуғвор ва салобатли тасвирлар, жилодор ранглар орқали акс эттирилган. Композиция марказида улуғ давлат арбоби, юксак маънавият эгаси Амир Темурнинг тахтда ўтирган қиёфаси ўз ифодасини топган. Ўнг тарафда — вазирлар, уламолар, мунажжим ва муаррихлар, чап тарафда эса — ҳарбий саркардалар, баҳодирлар саф тортиб туришибди.

Тахт ортидаги лавҳаларда бобомиз бунёд этган ўлмас меъморий обидаларнинг айрим намуналари тасвирланган. Асарнинг қисмида темурийлар сулоласининг кейинги давр намояндалари — Султон Муҳаммад, Муҳаммад Тарағай Улуғбек, Ҳусайн Бойқаро, Заҳириддин Муҳаммад Бобур сиймолари. Улар буюк боболарининг мероси — тузукларини муталаа этаётган манзара акс эттирилган.

Асарнинг “Фахрланиш” деб номланган учинчи қисмида соҳибқирон бобомиздан қолган буюк мероснинг чексиз фахру ифтихор туйғулари билан авлодлардан авлодларга ўтиб келаётгани ҳақидаги ўлмас гоё ёрқин рангларда ифодаланган. Асар марказида турган нуроний қария ўтган умридан, дунёга келиб қилган ишларидан рози бўлиб, кўнгли фахр ва ғурур туйғуларига тўлиб-тошиб турибди. Демак, Амир Темур авлодлари давр ўтиши билан ўзини, ўзлигини, буюк боболаридан қолган ўлмас маънавий меросни ҳар томонлама англаб етмоқда.

Асарнинг юқори қисмида эса бобомизнинг пок руҳи абадий ором олаётган мақбара тасвирланган. Картинанинг умумлаштирувчи пастки қисмида акс этган ариқдаги сув манзараси ҳам умрнинг сувдек оқиб ўтишига, давр шиддатига, дунёда фақат ях-

шилиқ ва эзгулик боқийлигига рамзий бир ишорадир.

Полотнонинг қуйи қисмида бутун асарнинг асосий мазмун-моҳияти ифодаланган бўлиб, унда темурийлар маданиятининг даҳо санъаткори Алишер Навоийнинг ушбу ўлмас байти битилган:

Бу гулшан ичра йўқдир бақо гулига сабот,
Ажаб саодат эрур қолса яхшилиқ била от.

Адолат ва яхшилиқ билан авлодлар хотирасида асрлар оша ном қолдириш Амир Темурдек буюк соҳибқиронга насиб этган мангу бахтдир. Ана шу мангулик лаҳзаларини рангларда муҳрлаган “Санойи нафис” ижодий гуруҳи яратган асар ҳам, шубҳасиз, умрбоқийликка дахлдор бўлғуси, деб тилақ қиламиз.

Ушбу муаззам полотно учун рассомлар яқинда Камолиддин Беҳзод номидаги республика Давлат мукофотиға сазовор бўлишгани ана шу эътирофнинг яна бир далилидир.

“Санойи нафис” гуруҳининг иқтидорли мусаввири Тойир Болтабоев “Буюк соҳибқирон — буюк бунёдкор” асарининг яратилиш тарихи ҳақида шундай хотирлайди:

— Аслида ижодий гуруҳимизнинг бош маслаҳатчиси муҳтарам Президентимиз Ислон Каримов бўлдилар. Биз бундан бениҳоя миннатдоримиз ва бу воқеани умр бўйи фахрланиб эслаб юрамиз. Чунки шахсан у кишининг таклифлари билан асарга бир қатор жиддий ўзгаришлар киритилди. Масалан, дастлабки эскизни кўрган Президентимиз: “Амир Темурнинг мучали қайси, туғилган йили қайси буржга тўғри келади?”, деб сўраганлар. Ва асарда албатта бурж ва мучални кўрсатиш лозимлигини алоҳида таъкидлаганлар. Бу таклиф жуда ўринли бўлиб, Амир Темур сиймоси ва унинг тафаккур олами-ни теран ифодалашда бизга катта ёрдам берди.

Президент музейдаги иш жараёнини келиб кўриб, яна қимматли маслаҳатлар бериб кетдилар. Бу дастлабки жараён, рассомлар тили билан айтганда, “асл ўлчовдаги хомаки қоралама”, дейилади. Биз асарнинг асосий кўринишида Оқсаройни, Бибиҳоним ва Шоҳи Зинда ансамблини биринчи ўринда тасвирлаган эдик. Аҳмад Яссавий мақбараси эса жуда орқада — кичик кўринишда акс этган эди. Президентимизнинг таклифи билан мақбара тасвирини биринчи ўринга олиб чиқдик. Бу ҳар томонлама тўғри бўлди.

Чунки Аҳмад Яссавий соҳибқироннинг маънавий пири бўлган.

Ислом ака ишимизнинг якуний жараёнини ҳам келиб кўрдилар. Полотнонинг ҳар бир кўриниши, ҳар бир чизиги ва рангини диққат билан кўздан кечирдилар. Асарнинг ҳар бир қисмига шахсан ўзлари ном бериб, уларни “Туғилиш”, “Юксалиш”, “Фахрланиш” деб аташни таклиф қилдилар. Айрим рангларга ўзгартириш киритиш ҳақида тавсия бердилар. Масалан, учинчи картинани бир хил гаммада, бир-бирини узвий боғлаган рангда ишлаган эдик. Лекин Президент таклифи билан олтин рангли бўёқ берилгач, суратнинг мазмун-моҳияти тамоман ўзгариб, яна ҳам мукамаллик касб этди. Шунингдек, учинчи картинадаги мевали дарахт ҳам у кишининг таклифи билан умрбоқий дарахт — чинор рамзига айлантирилди. Хуллас, Президентимиз нафақат Темурийлар тарихи давлат музейининг ташаббускори ва ташкилотчиси, балки музейда ишланган картиналарнинг ҳам ҳаммуаллифидир, десак, муболаға бўлмайди.

Бу мухтасар мақолага Ислом Каримовнинг Темурийлар тарихи давлат музейининг очилиш маросимида сўзлаган нутқидаги ушбу сўзлар билан якун ясасак, мантиқан

мақсадга мувофиқ бўлади: “Амир Тему́р — бизнинг шон-шавкатимиз, ғурур-ифтихоримиз. Амир Тему́р — халқимиз даҳосининг тимсоли, маънавий қудратимиз рамзидир...

Кимки ўзбек номини, ўзбек миллатининг куч-қудратини, адолатпарварлигини, чексиз имкониятларини, унинг умумбашарият ривожига қўшган ҳиссасини, шу аснода келажакка ишончини англамоқчи бўлса, Амир Тему́р сиймосини эслаши керак”.

МУНДАРИЖА

И. ЖЎРАБЕКОВ.	Ватанпарварлик тимсоли 5
А. АЗИЗХЎЖАЕВ.	Миллатимиз фахрига муносиб бўлишимиз керак! 13
Б. АҲМЕДОВ.	Келажакка ишончимизни анг- ламоқчи бўлсак, Амир Темурни эслайлик. 21
Р. ШОҒУЛОМОВ.	Соҳибқирон руҳи қўллаган Ватан. 41
Х. ДЎСТМУҲАММАД.	Миллий гурур тимсоли. 53
Х. ЖЎРАЕВ.	Умр иши. 65
П. ҚОДИРОВ.	Олти аср адолати. 71
К. ТЎЛАГАНОВ.	Хайрли ишларга дахлдорлик туйғуси 83
Т. ЖЎРАЕВ.	Амир Темур даҳосининг тантанаси. 90
Х. СУЛТОН.	Буюкликни англаш. 103
М. ҲАЗРАТҚУЛОВ.	Эҳтиром ифодаси. 111
А. ЖЎРАЕВ.	Соҳибқирон руҳини шод этиб. 122

ОЛТИ АСР АДОЛАТИ

“Ўзбекистон” нашриёти — 1998,
700129, Тошкент, Навоий, 30

Муҳаррир: К. БЎРОНОВ
Бадий муҳаррир Т. ҚАНОАТОВ
Техник муҳаррир Т. ХАРИТОНОВА
Мусахҳиҳ Ш. МАҚСУДОВА
Компьютерда тайёрловчи Э. КИМ

Теришга берилди 26.12.97. Босишга рухсат этилди
14.01.98. Қоғоз формати 70x90¹/₃₂. Прогматика
гарнитурада офсет босма усулида босилди. Шартли
босма табағи 5,26+1,17 вклейка. Нашр табағи
3,73+1,17. Тиражи 10000. Буюртма № К-861
Баҳоси шартнома асосида.

“Ўзбекистон” нашриёти, 700129, Тошкент, Навоий, 30.
Нашр № 200 — 97.

Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитаси
ижарадаги Тошкент матбаа комбинатида босилди.
700129, Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

Олти аср адолати.— Т.: Ўзбекистон,
О-52 1998.— 141 б.
ISBN5-640-02483-6

Ушбу мажмуадан ўрин олган мақолалар та-
ниқли давлат ва жамоат арбоблари, йирик олим-
лар ва адиблар қаламига мансуб. Уларда истиқ-
лол шарофати билан буюк аждодларимизга, ху-
сусан, миллатимиз фахри бўлган Амир Темурга
нисбатан тарихий ҳақиқатни қарор топтириш,
унинг хотирасини абадийлаштириш борасида
амалга оширилган улуғвор ишлар ва уларнинг жа-
миятимиз тараққиётидаги беқиёс аҳамияти тўғ-
рисида мароқ билан ҳикоя қилинади.

ББК 63.3(5У)

№ 736-97

Алишер Навоий номидаги
Ўзбекистон Республикасининг
Давлат кутубхонаси

0503020904 – 004

О ————— 98

М351(04)98